

K 25.193
3

საბაგა ისტორია

საქართველოს სახელმწიფო ბიბლიოთეკა

1915
1916

საბაგა-2000
საქართველოს სახელმწიფო ბიბლიოთეკა

#

148 მ. 22 ს. გიორგი

წინასიტყვაობა.

ჩვენი „ახალი ისტორია“ ვინოგრაფიკის წიგნის მიხედვით („ახალი ისტორიის სახელმძღვანელო“) არის შედგენილი. მასალის დანაწილება და გაშუქებაც თითქმის სავსებით ამ წიგნიდან არის ამოღებული; თვით ტექსტიც ძალიან ხშირად იქიდანვე არის ნათარგმნი. მაგრამ ჩვენს შრომას თარგმანი მაინც ვერ ვუწოდეთ; ვერ ვუწოდეთ მიტომ, რომ როგორც ტექსტში, ისე მასალაშიც იმდენი ცვლილება შევიტანეთ, რომ ჩვენმა ნაშრომმა ვინოგრაფიკის წიგნთან შედარებით განსხვავებული სახე მიიღო.

დ. უ.

10, VII, 1918 წ.

რენესანსი

ანუ

ალექსანდრის ხანა.

თავი I.

კათოლიკური ეკლესიის დაცემა.

კათოლიკური საქრისტიანო ეკლესიამ დიდი სამსახური გაუწია ეკლესია. კაცობრიობას: მან იხსნა საზოგადოება და განათლება იმ ყოველმხრივი დაქვეითების დროს, რომელიც რომის იმპერიის არსებობის უკანასკნელ საუკუნეებში დაიწყო და ბარბაროსების ბატონობის ხანაშიც გაგრძელდა. მისი სულიერი სიძლიერის წინაშე ქედს იხრიდნენ მხეცი და უსასტიკესი ბარბაროსებიც კი. კათოლიკური ეკლესია ცდილობდა როგორც სასულიერო, ისე საერო საქმეების ხელში ჩაგდებას. მისი შეხედულებით, იგი მოწოდებული იყო არა მარტო ხალხის ყოფაქცევის თვალყურის სადევნელად, არამედ სახელმწიფოების სამართავად; მისი აზრით საერო მთავრობები მის მიერ არიან შექმნილნი და მასვე უნდა ექვემდებარებოდნენ და ამ სახით მთელი კათოლიკური მსოფლიო თეოკრატიად ანუ „ღვთის სამეფოდ“ უნდა გარდაიქცეს. ეკლესიას ყველაზე უფრო ხალხის აზროვნებასა და მოქმედებაზე გაბატონება აინტერესებდა, მიტომ რომ მან იცოდა, რომ ეს თვით ხალხზე გა-

ბატონებას ნიშნავდა. ამისთვის კი თვით ეკლესიის სათანადო ორგანიზაციის შექმნა იყო საჭირო. და კათოლიკებმა ეკლესიისა და თეოკრატიის სათავეში პაპი დასვეს. გრიგოლ მე-VII თავის ნებით მოახდინა სამღვდლოების რეფორმა და იმპერატორს საერო უზენაეს უფლებიანობას ეცილებოდა; ინოკენტი მე-III კი ის აზრი გაატარა, რომ ყველა ქრისტიანი მეფეები პაპის ტახტის ვასალები არიანო.

მწარე შედეგები მოჰყვა თეოკრატიის შექმნისათვის ამ არაჩვეულებრივ ხასიათის ცდას. ჯვაროსანთა ომები დამარცხებით დამთავრდა; ამას გარდა აღმოჩნდა, რომ ევროპის თვითოფული ერთი სცდილობდა შეექმნა თავისი განსხვავებული, თავისებური სახელმწიფო და მას აზრადაც არ მოსდიოდა ნაციონალური სახელმწიფოს ინტერესი თეოკრატიის ინტერესებისათვის დაექვემდებარებია. ეს ნათლად გამოაშკარავდა იმ ერთსულლოვნებაში, რომლითაც ფრანგები ფონიფაციუს VIII-სა და ფილიპე ლამაზის ბრძოლის დროს ამ უკანასკნელს მიემხრენ. ეს ეროვნული სახელმწიფოს იდეის გამარჯვებასა და თეოკრატიის ნიადაგის დასუსტებას ნიშნავდა. ამას ისიც დაემატა, რომ მალე თვით პაპობამაც დაჰკარგა ის ზნეობრივი ძალა, გარკვეული პოლიტიკა და თავისი საკუთარი თავის რწმენა, რომელიც მას მე-XI, მე-XII და მე-XIII საუკუნოებში ახასიათებდა და ძალას მატებდა.

დ ი დ ი ბონიფაციუს მე-VIII შეურაცყოფის შემდეგ განხეთქილება. დაიწყო ხანა პაპთა ბაბილონის ტყვეობისა ავინიონში (1308 — 1377); ამით მოიშალა საუკუნოებრივი კავშირი პაპის ტახტსა და ქალაქ-რომის შორის. გრიგოლ მე-XI რომში დაბრუნება საბაბი შეიქმნა ახალი არევ-დარევისათვის: ფრანგი და იტალიელი კარდინალები გაიყვნენ მისი მემკვიდრის ამორჩევის დროს; ერთი პაპის მაგიერ ორი იქმნა არჩეული. ერთს დაემორჩილა გერმანია, იტალია, ინგლისი; მეორეს — საფრანგეთი, ესპანია და შოტლანდია. პაპის უფლე-

ბის ავტორიტეტს ძირს უთხრიდა ეს არევ-დარევა; მოწინააღმდეგენი სცდილობდნენ ერთმანეთისათვის ბიწიერება დაეწამებიათ და ლაფი გადაესხათ. მორწმუნეებისთვის შეუძლებელი შეიქმნა იმის გარკვევა, თუ რომელი მათგანი იყო მართალი, რომ შეგნებით დაეჭირათ მხარი ამა თუ იმ პაპისთვის. მაგრამ „დიდი განხეთქილების“ გავლენა უფრო შორს წავიდა. უკვე საკითხი დაისვა იმის შესახებ, შესაძლოა თუ არა საზოგადოდ პაპი ეკლესიის თავად ითვლებოდეს. ექვების გაფანტვისა და გაუგებრობის თავიდან აცილების მაგიერ „დიდი განხეთქილების“ დროის პაპებმა თვითონ შეუწყვეს ხელი ამ ექვებსა და გაუგებრობის გაღრმავებას. ამიტომ ეკლესიის შეერთებისათვის საჭირო შეიქმნა სხვა ავტორიტეტის გამონახვა. და აი პარიზის უნივერსიტეტი, რომელიც საღვთისმეტყველო მეცნიერების საუკეთესო კერად ითვლებოდა, ჩაერთა საქმეში და აზრი გამოსთქვა, რომ არსებული დავის გადასაწყვეტად მსოფლიო კრების მოწვევა იყო საჭირო, რომელიც, როგორც წარმომადგენლობა მთელი საქრისტიანო მსოფლიოსი, პაპზე მაღლა უნდა მდგარიყო, და ამიტომ მხოლოდ მას შეეძლო არევ-დარევისა და სადავო საკითხის გადაჭრა. მაგრამ ეს შეხედულება ძირითადად ეწინააღმდეგებოდა იმ იდეას, რომელიც პაპობის უზენაესობის აღსარებაში მდგომარეობდა და რომელსაც დღემდე მთელი დასავლეთი ევროპის აზროვნებაში მტკიცე ფესვები ჰქონდა გადგმული. ხოლო მდგომარეობა მაინც იმგვარი იყო, რომ ამის მიუხედავად საეკლესიო კრების მოწვევა აუცილებელი და მასთანავე ერთად ერთი გამოსავალი შეიქმნა. 1414 წელს ერთი პაპთაგანი იმპერატორ სიგიზმუნდს შეუთანხმდა კონსტანცში კრების მოწვევის შესახებ, ამ კრების რამდენიმე ათასი სამღვდელი პირი და აუარებელი ერისკაცი დაესწრო. კრებამ თავისი თავი მსოფლიო კრებად გამოაცხადა, თუმცა იქ აღმოსავლეთის ეკლესიების წარმომადგენლები არ ყოფილან. აქ მთავარ მომქმედ პირებად პარიზის უნივერსიტეტის პროფესორები გამოდიოდნენ, რომელთა შო-

რისაც განსაკუთრებით **ჟერსონმა** ისახელო თავი. კრებამ უწინარეს ყოვლისა ყველა პაპი გადაყენებულად გამოაცხადა და მათ მაგიერ პაპად კარდნალი **კოლონა** იირჩია **მარტინ მე-V** სახელწოდებით. კრებამ დასასრულ თავისი უზენაეს უფლებიანობა აღიარა და ყოველი ქრისტიანი, მაშასადამე პაპიც მოვალედ გამოაცხადა-ყველა მისი განკარგულება სარწმუნოების ნიადაგზე აესრულებია, ამგვარად კონსტანცის კრებაზე პარიზის უნივერსიტეტის იდეამ გაიმარჯვა და ეკლესიის მეთაურად პაპი კი არა, საეკლესიო კრება გამოცხადებული იქნა.

ჯონ უიკლიფი. იმ დროს, როდესაც ღვთისმეტყველები საეკლესიო კრებათა მნიშვნელობის აღდგენას სცდილობდნენ, ცხოვრებაში მეორე გვარი მოძრაობა ჩაისახა, მოძრაობა, რომელიც მარტო პაპს კი არა, კათოლიკური ეკლესიის მთელ წეს-წყობილებას ემუქრებოდა. შეუფერებლობა სამღვდელოების პრეტენზიებსა და მის ზნეობას შორის, გაუმადლოება, პირფერობა და აღვირახსნილობა მღვდლებისა და ბერების და მათი ვაჭრული განწყობილება თავის ვალდებულებიანადმი საზოგადოებაში ხშირად სამართლიან აღშფოთებასა და გაკიცხვას იწვევდა. პაპობის დასუსტებისა გამო თვით საეკლესიო დისციპლინაც დაირღვა, ყველა ამის გამო ღვთისმეტყველთა და საერო პირთა შორის გაჩნდა პარტია, რომელიც სამღვდელოების ძირითად რეფორმას მოითხოვდა. ეს მოძრაობა განსაკუთრებით ინგლისში გაძლიერდა. ეს ადვილი გასაგებია. ინგლისი, როგორც უფრო დაშორებული ქვეყანა, ყველაზე უფრო ადრე განთავისუფლდა პაპობის ბატონობის კლანჭებისაგან. XIII საუკუნიდან დაწყებული აქ თანდათანობით იკიდებდა ფეხს **იდეა დამოუკიდებელი ეროვნული ეკლესიისა**. მეფეები ყოველდღე სპობდნენ პაპების უფლებებს ინგლისში და ბოლოს საქმე იქამდისაც მივიდა, რომ საეკლესიო საქმეები, რომელიც წინად პაპის **კურიაში** (საბჭო და სასამართლო პაპისა) წყდებოდა, ეხლა ინგლისში ირჩეოდა.

ყველაფერი ეს იმის მაჩვენებელი იყო, რომ პაპის ავტორიტეტი ინგლისში გაცილებით უფრო სუსტი ყოფილა, ვიდრე კონტინენტალურ სახელმწიფოებში.

XIV საუკუნეში საქმე იმდენად მომწიფდა, რომ ინგლისში აშკარა მოძრაობა დაიწყო, რომელიც მიზნად ეკლესიის ძირითად რეფორმას ისახავდა.

ამ ახალი მოძრაობის მთავარი სულის ჩამდგმელი ოკსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი, მღვდელი **ჯონ უიკლიფი** იყო. მას მხარს უჭერდა ბევრი საერო წარჩინებული პირი, სხვათა შორის,—ედუარდ მე-III ერთი ძმაზავანიც. უიკლიფი არა მარტო პაპების შეუსაბამო პრეტენზიებს ებრძოდა; იგი თვით ინგლისის სამღვდლოებასაც მკაცრად ჰკიცხავდა და მისი გასწორებისათვის საუკეთესო საშუალებად საეკლესიო ქონების კონფისკაციას სთვლიდა. ლონდონის ეპისკოპოსმა უიკლიფი პასუხისგებაში მისცა, მაგრამ უიკლიფს დიდებულები უჭერდნენ მხარს და ეპისკოპოსი ვერაფერს გახდა. უიკლიფმა თავისი მოღვაწეობა კვლავინდებურად განაგრძო.

იგი საკუთარი სიტყვით, კალმით და მოწაფეთა საშუალებით ავრცელებდა თავის შეხედულებებს საეკლესიო რეფორმის აუცილებლობის შესახებ. მისი მიმდევრები, ე. წ. „ლარიბი მღვდლები“ დადიოდნენ მთელი ინგლისის არე-მარეში, კავშირი ჰქონდათ მდაბიო ხალხთან, რომელსაც გასაგებ მშობლიურ ენაზე ელაპარაკებოდნენ. მათი ქადაგება მით უფრო მეტს შთაბეჭდილებას ახდენდა, რომ ხალხი ისეც დელავდა, ბატონყმობის მოსპობას და თავის ქონებრივ მდგომარეობის გაუმჯობესებას ესწრაფოდა. 1381 წელს ამბოხება მოხდა, მაგრამ იგი ჩაქრობილ იქმნა, რომლის დროს უიკლიფის მიმდევრები-ეგრედ წოდებული **ლოლარდებიც** ბევრი დაისაჯა. თვით უიკლიფი თავის სამრევლოში წაყიდა; იქ იგი კვლავ განაგრძობდა საღვთისმეტყველო საკითხების შესახებ კვლევას. უიკლიფის აზრები თანდათან გაბედული ხდებოდა და დაბოლოს ის მხოლოდ სახელით ითვლებოდა კათოლიკედ.

მან **ღაბადება** ინგლისურად სთარგმნა, რათა იგი ერისკაცთათვისაც ხელმისაწვდომი გამხდარიყო. სარწმუნოებაში, მისი აზრით, საეკლესიო გადმოცემას ან პაპების დადგენილებას არავითარი მნიშვნელობა არ ჰქონდა, მთავარი მხოლოდ ის იყო, რასაც ადამიანი საღვთო წერილის კითხვის დროს საკუთარი, თავისუფალი მსჯელობით თვითონ შეიგნებს. იგი ამ მოსაზრებას ემყარებოდა და ამიტომ მთავარი დოგმატების მთელ რიგს უარჰყოფდა: საეკლესიო მოძღვრება საიდუმლოებათა შესახებ, მისი აზრით, თვითნებური და უკანონო იყო, გარდაქცევას ევქარისტიაში იგი უარჰყოფდა; მას არ სწამდა აგრეთვე ზეთის კურთხევა და სინანული; იგი წინააღმდეგი იყო ეპისკოპოსობის ხარისხისა დი მარტო **ღვდლობასა** და დიაკნობას აღიარებდა.

უიკლიფის მოძღვრებით ეკლესია იესო ქრისტეს სხეულია და, ვინც ეკლესიას ეკუთვნის, ის უნდა ცხოვრდეს; მაგრამ ეკლესიას ეკუთვნიან არა ისინი, ვინც გარეგნულად ღებულობს მის მოძღვრებას, არა საქმედღელო პირები, რომლებმაც სარწმუნოებრივი საქმეების გარეგნული ხელმძღვანელობა მიისაკუთრეს, არამედ ისინი, ვინც ღმერთმა კეთილქრისტიანული ცხოვრებისა და ცხოვრებისათვის წინაწინვე განამზადა.

პაპობის წინააღმდეგ უიკლიფი ღრმა სიძულვილით იყო განმსჭვალული. მისი რწმენით, პაპი ანტიქრისტეს მსახურია დედამიწაზე. მართალია, ამ მოძღვრებისათვის თვითონ უიკლიფს დიდი ღვენა არ განუცდია, რადგანაც პაპობა მის დროს დასუსტებული იყო. მაგრამ სამაგიეროდ მისი მიმდევრების წინააღმდეგ არა მარტო სამღვდლოებამ გაილაშქრა, არამედ საერო მთავრობამაც, რადგან მათში არსებულ წესწყობილების მტრებს ხედავდა. ამ მიზეზით ლოლარდების გაძლიერება ინგლისში დროებით შეჩერებულ იქმნა.

სქატის გავრცელება ინგლისში.

იან ჟიკლიფის გავლენამ თავი იჩინა ჩეხიაში. ლუჰუსი. ქსენთურგელ მეფეების დროს ამ ქვეყანამ მთელ შუა ევროპაში პირველი ადგილი დაიკავა, რაც, სხვათა შორის, საიმპერიო მიწებზე უძველესის, პრაგის უნივერსიტეტის დაარსებაში გამოიხატა. ამ უნივერსიტეტის პროფესორები და სტუდენტები ჩეხების, საქსონელების, ბავარელებისა და პოლონელებისაგან შესდგებოდნენ, თვითონ ხალხსაც დიდი გამოფხიზლება ეტყობოდა; ნათლად სჩანდა, რომ ხალხს საკუთარი გასწორებისა და საზოგადოებრივი ბოროტმოქმედების მოსპობის გზაზე უნდოდა დამდგარიყო. დიდი გასავალი ჰქონდა იქ ამიტომ განსაკუთრებით მამაცსა და გაბედულ მქადაგებლებს, რომლებიც სამღვდელოებისა და ერისკაცების ცოდვებზე უთითებდნენ და ცხოვრებაში ცვლილებების შეტანას მოითხოვდნენ. არა ერთხელ მოაუსურვებია ხალხს თავისი ყოფაქცევის გაუმჯობესება ამ ქადაგებების გავლენის მეოხებით. ქალები უარს ამბობდნენ ძვირფას სამკაულებზე, მოვანშეები სტოვებდნენ დასაგმობ საშუალებებს სიმდიდრის შესაძენად, გასართობი დაწესებულებები თავშესაფარად იწყობოდნენ. მეორე მხრით ჩეხიაში თავი იჩინა ძლიერმა პოლიტიკურმა აგიტაციამაც-ჩეხებში ეროვნულმა თვითშეგნებამ, მშობლიური ენისა და ზნე-ჩვეულებების სიყვარულმა გაიღვიძა, ხოლო გერმანელებისადმი სიძულვილმა განსაკუთრებით თვალსაჩინო ხასიათი მიიღო. ამ განწყობილებამ უწინარეს ყოვლისა უნივერსიტეტში იპოვა გამოძახილი: აქ კარლოს IV-ეს განკარგულების ძალით პირველობა გერმანელთა ხელში იყო. ჩეხიელების გაღვიძებული ეროვნული თავმოყვარეობა ამ გარემოებას ვერ ურიგდებოდა და ამიტომ უნივერსიტეტში ძლიერი ბრძოლა გაჩაღდა ჩეხიელებსა და გერმანელებს შორის.

მე-XV საუკუნეში სარწმუნოებრივისა და პოლიტიკური მოძრაობის მთავარი წარმომადგენელი და ხელმძღვანელი ჩე-

ხიაში უნივერსიტეტის პროფესორი და ბეთლემის სამლოცვე-
ლოს მქადაგებელი (პრაგაში) იან ჰუსი იყო. შთამომავლობით
გლეხი, იგი სამხრეთ-დასავლეთ ჩეხიაში დაიბადა, სადაც სლავები და გერმანელები მეზობლად ცხოვრობდნენ და ერთმანეთისადმი მტრულად იყვნენ განწყობილნი. ჰუსმა უნივერსიტეტში თვალსაჩინო ადგილი დაიკავა; ერთ დროს ის რექტორადაც იყო არჩეული და ხეჩების პარტიას სათავეში უდგა. სიგიზმუნდის წინამოადგილე ვენცესლავი კარგ განწყობილებაში იყო ჩეხებთან და უნივერსიტეტის წესდება მათ სასარგებლოდ შესცვალა: ჩეხებს სამი ხმა მიეცათ, ყველა დანარჩენებს კი ერთი. ამ ცვლილებამ შეურაცჰყო გერმანელი პროფესორები და სტუდენტები: მათ პრაგა დასტოვეს და **ლეიპციგში** წმინდა გერმანული უნივერსიტეტი დააარსეს.

ჰუსი მარტო ამ პრაქტიკული ხასიათის კითხვების მოწესრიგებაში მონაწილეობის მიღებით არ კმაყოფილდებოდა: როგორც პროფესორი, ის დიდის მუყაითობით მეცადინეობდა ღვთისმეტყველებაში. თუმცა კათოლიციზმთან კავშირის გაწყვეტა მას ფიქრადაც არ მოსდიოდა, მაგრამ წინააღმდეგი კი იყო საეკლესიო მთავრობის განკარგულებების ბრმად დამორჩილებისა; იგი საკუთარი თვალსაზრისის გამოამუშავებას სცდილობდა და შემდეგ სინდისის ქვეშ იცავდა მას. ჰუსის მთავარ ხელმძღვანელად ჟიკლიფი შეიქმნა. ზოგ საკითხში ჰუსი უიკლიფს არ ეთანხმებოდა: მაგალითად, საიდუმლოებათა და კერძოდ ზიარების შესახებ ის სულ სხვა შეხედულების იყო, მაგრამ ინგლისელი რეფორმატორის აზრები საერთოდ მან მაინც სანიმუშოდ გაიხადა. საღვთო წერილი მასაც სარწმუნოების ერთადერთ წყაროდ მიაჩნდა, ხოლო ცხონების ერთადერთ საშვალებას ლოცვითა და ქრისტიანული ცხოვრებით ღმერთთან დაახლოვებაში სჭკრეტდა.

ჰუსის ბრძოლა ეკლესიის წინააღმდეგ.

გულწრფელობაში და მხურვალე რწმენამ ჰუსს ძლიერი გავლენა მოუპოვა. ბეთლემის სამლოცველოში მას საშვალეება ჰქონდა უბრალო ხალხთან საუბრისა, საეკლესიო კრებებზე და სასახლეში—სწავლულებთანა და დიდკაცობასთან; ასე რომ მისი გავლენა ყველა საზოგადოებრივ წრეში იკაფავდა გზას, მაგრამ განსაკუთრებით იგი უბრალო ხალხში შეიყვარა და შეითვისა.

საზოგადოდ მიღებულ კათოლიკურ შეხედულებებთან მას სხვა და სხვა შემთხვევებში უხდებოდა შეხვედრა. მაგალითად, უნივერსიტეტში დისპუტი შესლა უიკლიფის მოძღვრების შესახებ, აქ ჰუსმა უშიშრად გამოსთქვა თავისი აზრი ინგლისელი ღვთისმეტყველის შესახებ. 1412 წელს პაპმა, რომელიც ფულერს საპირივებდა ნეაპოლიტანელ მეფის წინააღმდეგ საბრძოლველად, მქადაგებლები დაჰზავნა მთელს ევროპაში „ინდულგენციების“ (კოდვებისაგან განთავისუფლების) გასასყიდად — ყველას შეეძლო ფულის განსაზღვრული ჯამი გადაეხადა და კოდვებისაგან განთავისუფლებულიყო. ჰუსმა ამ სასირცხოვაჭრობის წინააღმდეგ გაილაშქრა და ყველგან თავგამოდებით ამტკიცებდა: არა ინდულგენციებით, არამედ მონანიებითა და გასწორებით შეიძლება კოდვების მიტოვება.

ის კიდევ უფრო შორს წავიდა: პაპის ბულა ქრისტეს კანონს ეწინააღმდეგება და არც სავალდებულოა ქრისტიანებისათვისო, — განაცხადა მან. ამის შედეგი ის იყო, რომ სტუდენტებმა ბულა დასწვეს. ბოლოს საქმეში მთავრობაც ჩერია და სიკვდილით დასაჯა სამი ხელოსანი, რომლებიც სამღვდელოებს ინდულგენციებზე ქადაგებას უშლიდნენ. თვითონ ჰუსი იძულებული შეიქმნა პრაგა დაეტოვებინა; მაგრამ მისმა თხზულებებმა და ქადაგებამ მაინც თავისი ქნეს: უკმაყოფილება საეკლესიო წყობილებით და რეფორმების მოთხოვნა თანდათან ვრცელდებოდა. როდესაც კონსტანცის კრება შეიკრიბ-

ბა, სიგიზმუნდმა ჰუსი კონსტანცში მიიწვია; იგი სიამოვნებით დასთანხმდა და დანიშნულ ადგილს გაემგზავრა. ჰუსს გადაწყვეტილი ჰქონდა თავისი რწმენის დაცვა და დარწმუნებული იყო, რომ მოწინააღმდეგეთ დაამარცხებდა. პაპის ბრძანების თანახმად ჰუსი შეიპყრეს, მაგრამ კრების უმრავლესობა, რომელსაც სათავეში პარიზის ღვთისმეტყველები უდგნენ, მის მხარეზე იდგა და მას მხოლოდ თავისი მოძღვრების ორაზროვანი უარყოფა მოსთხოვეს. მაგრამ პირფერობას ჰუსის ბუნება ვერ შეურიგდებოდა და ამიტომ იგი დაჟინებით მოითხოვდა: დამიმტკიცეო, რომ ვცდები და სიამოვნებით უარეყოფ ჩემს აზრებსო. მაშინ კრებამ ჰუსს სიკვდილით დასჯა მიუსაჯა. იგი უშიშრად მიუახლოვდა კოკონს, რადგანაც სწაჰდა, რომ სიმართლე მის მხარეზე იყო. ამით ერთხელ კიდევ დამტკიცდა, რომ ქვეშაირიტება სიკვდილზე უფრო ძლიერია. ეს 1415 წელს მოხდა.

ჰუსიტები. ჰუსის სიკვდილით დასჯამ ჩეხიაში დიდი აღელვება გამოიწვია. ჩეხელმა წარჩინებულებმა კრებას პროტესტი განუცხადეს და ჰირობა დასდვეს თავის სამფლობელოებში ღვთის სიტყვის თავისუფალი ქადაგება არ შეეზღუდათ. ამით ჰუსის მიმდევრებმა (ჰუსიტებმა) ისარგებლეს და თავისი მოღვაწეობა გააცხოველეს. მალე მათ ამბოხების დროშა ააფრიალეს და 1420 წელს „პრაგის ოთხი მუხლის“ სახით თავისი მოთხოვნილებანი გამოაქვეყნეს. აქ იგინი შემდეგს მოითხოვდნ.

1) თავისუფალ ქადაგებას; 2) ზიარებას პურითა და ღვინით; 3) საეკლესიო მიწების სახელმწიფოზე გადაცემას; 4) დევნას ბიწიერებისათვის (მაგალითად, ლოთობისათვის, სიცრუისათვის და სხვა). სარწმუნოებრივმა მოძრაობამ იმავე დროს ეროვნული სახე მიიღო: ჰუსიტებს ჩეხელები უჭერდნ მხარს, ხოლო კათოლიკების მხარეზე გერმანელები იყვნენ. და ამგვარად ბრძოლა ჰუსიტებსა და კათოლიკებს შორის არსე-

ბითად ჩეხელებსა და გერმანელების ბრძოლას წარმოადგენდა.

სიგიზმუნდის დროს ჰუსიტები განსაკუთრებით გაძლიერდნენ და იმპერატორი გულისტკივილით ხედავდა, რომ თუ რამ საშვალებას არ მონახავდა, გერმანელებისა და კათოლიციზმის ბატონობას ჩეხიაში ბოლო მოეღებოდა. მაგრამ გერმანელებს თითქოს ბედი სწყალობდა; თვით ჰუსიტებს შორის უთანხმოებამ იჩინა თავი; გაჩნდა ორი პარტია: პირველი, ეგრეთ წოდებული **კალიქსტინები**¹⁾, მზად იყვნენ სამღვდელთა მხრივ ზომიერი დათმობებით დაკმაყოფილებულიყვნენ. ამ პარტიას ეკუთვნოდა საზოგადოების შეძლებული ნაწილი, რომელსაც პრაგის მოქალაქენი და უნივერსიტეტი ხელმძღვანელობდნენ, კალიქსტინებს მეორე პარტია, ე. წ. **თაბორიტები**²⁾, ეწინააღმდეგებოდნენ. იგინი განსაკუთრებით სოფლები იყვნენ და უკიდურეს შეხედულებებს იზიარებდნენ. თაბორიტები სარწმუნოებაში ყველაფერს უარსჰყოფდნენ, რაც პირდაპირ არ გამოინდინარეობდა საღვთო წერილიდგან, უარსჰყოფდნენ ხატებისა და წმიდანთა ნაწილების თაყვანისცემას, გარდაქმნის დოგმას, საეკლესიო ჩვეულებებს და სხვ. ეს პარტიული დანაწილება, როგორც დავინახავთ, საბედისწერო შეიქმნა ჰუსიტებისათვის.

ბაზელის ჰუსიტების წარმატება ნათლად ამტკიცებდა, **კრება**. რომ საეკლესიო რეფორმები იყო საჭირო, და 1431 წელს პაპიმ ეგვენი მე-IV **ბაზელში** კრება მოიწვია, რომელმაც თავის მიზნად ფართო საეკლესიო რეფორმების მო-

¹⁾ calix — ჯაში, ბარძიში. იგინი იწოდებოდნენ აკრეთვე უტრაკვისტებად, რადგან მითხვდნენ ჰერისა და ღვინის სახით ზიარებას (Sub utraque specie).

²⁾ სამსრეთ-დასავლეთ ჩეხიაში არის მთა, რომელზედაც მათ გამაგრებული ბანაკი მოაწყვეს; თვით ამ მთას სახელად თაბორი დაარქვეს (thabor).

ხდენა დაისახა (in capite et membris). საქმის ამგვარმა დაყენებამ პაპი შეაშინა და მან კრების დაშლა სცადა, მაგრამ კრება არ დაიშალა და ამით თავის უზენაესობას თვალსაჩინოდ ხაზი გაუსვა. ევგენი მე-IV იძულებული შეიქმნა თავისი განკარგულება (ბულა) უკანვე წაეღო. მაშინ ბაზელის კრება უმთავრეს საეკლესიო საკითხების გარჩევას შეუდგა და პირველად ჰუსიტების საქმეს მოჰკიდა ხელი, მათთან შეჰკრეს „კომპაქტატები“, რომლითაც ჰუსიტებს სხვათა შორისპურითა და ღვინით ზიარების უფლებაც ეძლეოდათ და ამით კალიკსტინები თავის მხარეზე გადმოიბირეს; ამათ თავისი თნატრიკოსი ამხანაგების ეშინოდათ და ამიტომ მხალ იყვნენ შერიგებოდნენ კათოლიკებს, რათა თავიდან აეცილებიათ ის სრული საეკლესიო და სამოქალაქო წესწყობილების ცვლილება, რომელსაც თაბორიტები ესწრაფოდნენ. ამგვარად ეს უკანასკნელნი განცალკევებული დარჩნენ და მათს ძალას ძირი გაეთხარა. ამ გზით ჰუსიტების საერთო საქმე მათ შორის ატეხილმა განხეთქილებამ დაასამარა. კალიკსტინებმა დაამარცხეს თაბორიტები; კათოლიკურმა ეკლესიამ კი, რომელსაც ისინი შეურიგდნენ, თანდათანობით უარი ურხრა ყველა დათმობაზე. მეთუთხმეტე საუკუნის დასაწყისი ჩეხიის ისტორიის საუკეთესო ხანად უნდა ჩაითვალოს: ჩეხიამ პირველად მაშინ იგრძნო სარწმუნოებრივსა და ეროვნულ ნიადაგზე გაერთიანების შესაძლებლობა და მასთან ერთად განთავისუფლების სიოც. ჰუსი ამიტომ ჩეხთა ეროვნულ გმირად უნდა ჩაითვალოს. მაგრამ მოულოდნელად წამოჭრილმა უთანხმოებამ მალე დაარღვია ჩეხიის ხალხის იმედები. ჰუსიტების საქმის გარჩევის შემდეგ ბაზელის კრება საეკლესიო ორგანიზაციის შესწორებას შეუდგა და სხვათა შორის; ანნატების წინააღმდეგ წავიდა; ანნატები პაპის შემოსავლის ძლიერ წყათოს წარმოადგენდნენ, რადგანაც ყოველი სასულიერო თანამდებობის პირი მოვალე იყო ერთი წლის შემოსავალი პაპისთვის გადაეცა და ეს კი საერთოდ დიდ ჯანს შეადგენდა. ზოლოს და ბოლოს, რასაკვირ-

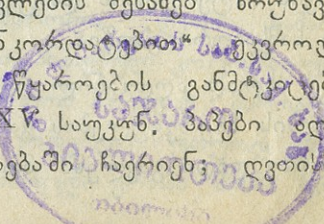
ველია, ყველაფერი ეს ხალხს აწვებოდა ზურგზე, რადგანაც თანამდებობის პირი, რაც პირველ წელიწადს დაკარგა, შემდეგი წლების განმავლობაში ინაზღაურებდა. ევგენი მე-IV, რა თქმა უნდა, არ სურდა თავისი შემოსავლის შემცირება. მან მოხერხებულად ისარგებლა იმ გარემოებით, რომ ბერძნებს, რომლებსაც იმ დროს უნიის შესახებ ჰქონდათ გამართული მოლაპარაკება, უნდოდათ კრების წინაშე წარმდგარიყვნენ, რომელიც იტალიაში უნდა მოწყობილიყო. პაპამ ეს მთავარი საკითხი წინად რომში დააყენა და კრება ფლორენციაში მოიწვია, რომელზედაც საკითხი უნიის შესახებ მართლაც წარმატებით დამთავრდა (1439 წ.). ბაზელში შეკრებილი „მამების“ უმრავლესობას ახალი განხეთქილების ეშინოდათ და ამიტომ პაპის განკარგულებას დამორჩილდნენ. უმცირესობა კი მაინც ბაზელში დარჩა და 1449 წლამდე აქ განაგრძო მოქმედება; იგი ჰკიცხავდა ევგენი მე-IV და აქვეყნებდა განკარგულებებს, რომლებსაც არავინ ყურადღებას არ აქცევდა, დაბოლოს იძულებული შეიქმნა პაპად ევგენი მე-IV მემკვიდრე ელიარგბია.

ამგვარად ცდა ეკლესიის გარდაქმნისა კრებების საშვალევით, რომელიც პარიზის უნივერსიტეტმა წამოაყენა, დამარცხდა და ეკლესიის რეფორმისათვის ახალი გზების ძიება შეიქმნა საჭირო.

სავონაროლა. პაპობა გამარჯვებული აღმოჩნდა; მას ვერც ჰუსიტებმა დააკლეს რაფე და ვერც საეკლესიო კრებებმა, რომელნიც მუდამ მერყეობდნენ და გაბედული სარეფორმო ნაბიჯის გადადგმას ვერ ბედავდნენ.

ამგვარად მდგომარეობა იგივე დარჩა, და პაპობას ძველი ნაცადი გზის გამოცვლის საჭიროება აზრადაც არ მოდიოდა. პირიქით, იგი ისევ თავისი შემოსავლების შესახებ ზრუნავდა და ევროპის სახელმწიფოებს „კონკორდატებით“ სთხოვდა, რომლებითაც თავისი შემოსავლის წყაროების განმტკიცებას ლაშობდა. საეკლესიო საქმეებზე XV საუკუნ. პაპები აღარ ფიქრობდნენ; ივინი საერო ცხოვრებაში ჩაერთნენ; ღვთისმე-

193
23

ტყველების მაგიერ საერო პოეზიით, მეცნიერებითა და ხელოვნებით დაინტერესდნენ; მეფეებისა და მთავრების საქმეებში ჩაებნენ და უმთავრესად თავისი ნივთიერი ინტერესებით ხელმძღვანელობდნენ; ინტრიგანობა და ანგარება რომის კურიის დამახასიათებელ თვისებად გარდაიქცა; იგი ყოველი შემთხვევით სარგებლობდა, რათა მთელს საქრისტიანო მსოფლიოში რაც შეიძლება მეტი ფული მოეკრიბა; უმაღლესი სამღვდლოება საერო არისტოკრატით ივსებოდა და თავის თავს ისეთ წოდებად თვლიდა, რომელიც ხალხის ხელმძღვანელად არის მოწოდებული; დაბალი სამღვდლოება განირჩეოდა თავისი გაუნათლებლობით, ჩამორჩენილობით და თავისი მოვალეობისადმი გულგრილობით; ბერები ხომ საარაკო ცხოვრებას ატარებდნენ: ისინი რასაც ჰქადაგებდნენ, სწორედ მისს წინააღმდეგსაკეთებდნენ. ამ უმსგავსოებამ, მე-XV საუკუნის უკანასკნელ წლებში, ერთხელ კიდევ გამოიწვია აღშფოთება და არეულობა. ლორენცო მედიჩის სიკვდილის შემთვე ფლორენციაში რესპუბლიკანური წესწყობილება იქმნა აღდგენილი. ეს მოხდა საფრანგეთის მეფის კარლოს მე VIII იტალიაში გალაშქრების დროს: ქალაქში აღდგენილ იქმნა სახალხო კრება, სენატი და მაგისტრატების არჩევნები. ფლორენციის სულიერ ხელმძღვანელად იმ დროს დომინიკანელი ბერი ჯიროლამო სავონაროლა შეიქმნა. ის არ განირჩეოდა მაინც და მაინც თავისი ცოდნისა და განათლების სიღრმით, მაგრამ სამაგიეროდ თავისი ზეშთავონებული სიტყვით, რწმენითა და შეუდრეკელი სულით ხალხზე მძლავრ შთაბეჭდილებას სტოვებდა. ფლორენტიელების განსაკუთრებული პატივისცემა მან კარლოს მე VIII შეპოსვეის დროს დაიმსახურა: მეფის წინაშე ქალაქის ინტერესების დამცველად გამოვიდა და ამით ხალხს დიდი სამსახური გაუწია.

ახლად აღდგენილ რესპუბლიკაში სავონაროლა საზოგადოების ზნე-ჩვეულების გასწორებას შეუდგა. მისმა ქადაგებამ ხალხზე დიდი გავლენა მოახდინა. განცხრომის მოყვარული

ფლორენტიელები ჩვეულებრივ ვასარაობებზე უარს ამბობდნენ, სკდილობდნენ ცხოვრებაში ზომიერება დაეცვათ, სადად ჩაეცვდა დაეხურათ და სხვა. 1497 წელს ყველიერის მხიარულად გატარების მაგიერ ახალგაზრდობამ ფუქსავატი შინაარსის წიგნები, სურათები, ნიღაბები, ტანსაცმელი და „ფუქსავატობის სხვა ნაწარმოებნი“ შეპკრიბა და დასწვა. მაგრამ სავონაროლა მეტს მოითხოვდა და გადამეტებულმა დისციპლინამ საზოგადოებას ჩქარა მოაბეზრა თავი და ფლორენციაში მალე რეაქციამ იჩინა თავი. სავონაროლას მიმდევრების, ე. წ. „მოზარეების“ (piagnoni) წინააღმდეგ უწინარეს ყოვლისა, რა თქმა უნდა, საზოგადოების იმ ნაწილმა გაილაშქრა, რომელიც სიამოვნებითა და თავისუფლად ცხოვრებას იყო მიჩვეული. ამათ ხელს უწყობდნენ აგრეთვე მედიჩების ტირანიის მომხრენიც, რომელნიც ფარულად ამხედრებდნენ ხალხს სავონაროლას წინააღმდეგ, რადგანაც სავონაროლაში თავის პოლიტიკურ მოწინააღმდეგესა და მტერს ხედავდნენ. მათი აზრით, სავონაროლას დამარცხება და მარცხება იქნებოდა რესპუბლიკანური პარტიისა და მაშასადამე ტირანიის გამარჯვება უზრუნველყოფილი იქნებოდა. ამავე დროს სამღვდლოებაცა და რომის კურიაც უკმაყოფილო იყო სავონაროლას მოქმედებით, რადგან ის ეკლესიის ცხოვრებაში რეფორმების გატარებას მოითხოვდა.

სავონაროლა მორწმუნე კათოლიკე იყო, და დოგმატიური საკითხების თავისებური გაშუქება მას აზრადაც არ მოსდიოდა, მაგრამ ეკლესიის დაქვეითებას ის მაინც ვერ ურიგდებოდა და მქადაგებლის კათედრიდან სამღვდლოებასა და თვით პაპსაც აღმქსანდრე მე-VI ბორჯიას ამხილებდა და ჰკიცხავდა. ამგვარად, მას მრავალი მტერი გაუჩნდა. ამათი ავულოიანებით ერთმა ფრანცისკინელმა ბერმა სავონაროლა „ღვთის სამართალში“ გამოაწვია; მოწინააღმდეგეთ ანთებულ კოცონზე უნდა გაეველოთ; იგინი ფიქრობდნენ, რომ ამ ცდას მართალი უვნებლად გადაურჩებოდა, ხოლო ცოდვილი უთუოდ დაიღუპებოდა. სავონაროლას მაგიერ გამოცდა ერთმა მისმა მო-

მხრეთაგანმა იღვა თავს, ფლორენციის ერთ დიდ მოედანზე ცეცხლი დაანთეს, ხალხი უკვე შეკრებილი იყო, როდესაც ფრანცისკანელ ბერებს შიში შეეპარათ და მათ საქმე ჩაშალეს; მაგრამ ხალხი მაინც სავონაროლას სდებდა ბრალს, რატომ პირადად არ მიიღო მონაწილეობა ღვთის სამართალშიო.

ხალხის ამგვარი განწყობილებით მტრებმა ისარგებლეს და სავონაროლა საპატიმროში ჩასვეს. აქ ათასგვარი საშვალეობა იხმარეს, რათა ისეთი რამ ეთქმევინებინათ სავონაროლასთვის, რაც შემდეგში გასამართლების დროს გამოადგებოდათ. მაგრამ სავონაროლა ურყევი იყო და თავის აზრებსა და შეხედულებაზე უარს არ ამბობდა. თავხედი ბერის გასასამართლებლად პაპმა ფლორენციაში თავისი კომისარი გამოგზავნა; სასტიკი იყო პაპის განკარგულება: სავონაროლა უნდა დაესაჯათ „თუნდ იგი მეორე იოანე ნათლისმცემელიც უოფილიყო“. ორ თავის მიმდევართან ერთად ის ჩამოახრჩვეს 1498 წელს.

თ ა ვ ი II.

ლიტერატურა, ხელოვნება და მაცნეობა.

ეკლესია ეფესოელი ეკლესია საერისკაცო სა-
და ზოგადობაზეც გაბატონებას ესწრაფოდა.
ლიტერატურა. მისი პოლიტიკის წინააღმდეგ საშუალო საუკუნეების მეორე ნახევარში ჩასახული ეროვნული სახელმწიფოები წავიდნენ; თვითონ ეკლესიაში ისეთი პირები აღმოჩნდნენ, რომლებიც სასულიერო და საერისკაცო ცნებების არეგულარეობაში ყოველივე ბოროტების ბუდესა და სამღვდლოების გახრწილების მიზეზს ხედავდნენ. მაგრამ საერისკაცო უფლებებისაკენ მისწრაფება მჭიდროდ იყო დაკავშირებული საშუალო საუკუნეების მეორე იდეასთან — რწმენასთან, რომ საერისკაცო ცხოვრება და კაცის ბუნება ცოდვებისა და ბიწიერების ქურქელია, რომ ამიტომ ადამიანი თავის ბუნებას უნდა ებრძო-

დეს, ხოლო საერისკაცო საზოგადოება სამღვდელოების ხელმძღვანელობას უნდა დაემორჩილოს. ზნეობის იდეალად ასკეტიზმი შეიქმნა, აზროვნების ხელმძღვანელობა კი სქოლისტიკამ იღვა თავს. მაგრამ, როგორც ნაციონალური სახელმწიფოების განვითარების შეჩერება და პაპების მსოფლიოს მბრძანებლებად გადაქცევა არ შეიძლებოდა, ისე არ შეიძლებოდა ადამიანში ბუნებრივი მოთხოვნების, საერისკაცო ინტერესის ჩახშობა და მეცნიერებასა და ლიტერატურაში ადამიანის აზროვნების მოქმედების შეჩერება. თანდათან იზრდებოდა კეთილმდგომარეობა, ცოცხლდებოდა ადამიანთა შორის ერთობა, უკეთესდებოდა პოლიტიკური წეს-წყობილება, გროვდებოდა ცოდნა, ფეხს იკიდებდა და მაგრდებოდა მეცნიერული გამოკვლევა, საეკლესიო რეფორმატორები საღვთო წერილის თავისუფალ შესწავლას მოითხოვდნენ, ხოლო ლიტერატორნი, ხელოვანნი და მეცნიერნი ეკლესიის მბრუნველობისაგან აზროვნებისა და ზნეობის განთავისუფლებას. კაცის პიროვნება დამონებული ჰყავდა ეკლესიას, და აი პიროვნების ამ მონობიდან განთავისუფლებისაკენ მიისწრაფოდნენ პირველნიცა და მეორენიც. პირველად ბრძოლა აზროვნების დარგში დაიწყო.

დანტე. იმ დროს, როდესაც ჯერ კიდევ გველფებსა და ჰიბელლინებს შორის ბრძოლა სწარმოებდა, ფლორენციაში საშუალო საუკუნოების უშესანიშნავესი მგოსანი — **დანტე ალიგიერი** (1256) დაიბადა. ის საშუალო შეძლების ოჯახის შვილი იყო, და სამშობლო ქალაქის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობას იღებდა: ის ფარულად მხარს უჭერდა ჰიბელლინების პარტიას და 1302 წელს თანამაზრევებთან ერთად თავისი სამშობლოდან გაძევებულ იქმნა. ამის შემდეგ დანტე ნაცხადებად გადავიდა ჰიბელლინების მხარეზე: იტალიისა და ქრისტიანობის ძნას დანტე იმპერატორობისაგან მოელოდა, ამიტომ ის აღფრთოვანებით მიესალმა ჰენრიხ მე-VII ლიუქსენბურგელს, როდესაც ამ უკანასკნელმა პოპენშტაუფენების

პოლიტიკა განაახლა. მაგრამ დანტეს არ აუსრულდა ოცნება: ბევრი ხეტიალის შემდეგ ის 1321 წელს რავენაში გარდაიცვალა.

დანტემ ბევრი შესანიშნავი თხზულება დასწერა, სხვათა შორის, წიგნი მონარქიის შესახებ, რომელშიდაც ის ამტკიცებს, რომ რომის იმპერატორი მთელი მსოფლიოს მბრძანებელი უნდა იყოს. მაგრამ უკვდავი სახელი მან „ღვთაებრივი კომედით“ მოიხვეჭა. ეს პოემა დაწერილია ლექსად, იტალიანურ ენაზე; იქ დანტე გვიამბობს, თუ როგორ შეასრულა მან არაჩვეულებრივი მოგზაურობა 1300 წლის გაზაფხულზე. ჯერ ვირგილიუსთან ერთად ჯოჯოხეთი დაათვალიერა; და, ბოლოს, დანტეს გარდაცვლილმა სატრფომ ბეატრიჩემ მას სამოთხეც აჩვენა. ეს სასწაულებრივი მოგზაურობა საშუალებას აძლევს მგოსანს შეუდარებელი სიძლიერითა და სინათლით გამოჭახატოს იტალიის და მსოფლიოს ისტორიის მოღვაწეები, რომელთა სულებიც მან ჯოჯოხეთში და სამოთხეში ნახა; დანტე ამასთანავე იმ საკითხების შესახებაც მსჯელობს, რომ ლებიც იმ დროს მოწინავე ელემენტების ყურადღებას იპყრობდა, მაგრამ ის მიტომ კი არა სწერდა, რომ ამა თუ იმ საკითხის შესახებ მარტო თავისი აზრი გამოეთქვა; არა, მისი პოემა მე-XIV საუკუნის დასაწყისის ყველა მთავარი იდეებისა და ცნობების ენციკლოპედია არის. დანტეს მიზანი ზნეობრივი და სარწმუნოებრივი ხასიათის იყო. თავისი აზრები მან ხელოვნურ ნაწარმოებში გამოხატა. მისი ხელოვნური, შემოქმედებითი ძალა იმდენად ძლიერი იყო, რომ მისგან შექმნილი ნაკვთები და სახეები თითქოს ჩვენ წინ ცოცხლები დგანან.

პოემაში დანტე მუდამ იგავებით და ალევგორიული გამოთქმებით სარგებლობს, ე. ი. სახეებითა და მოთხრობებით, რომლებსაც პირდაპირ მნიშვნელობას გარდა სხვა უფრო ღრმა და საზოგადო ხასიათის მნიშვნელობაც აქვთ, მაგალითად, დანტე აგვიწერს თავის მდგომარეობას მოგზაურობის დაწყების წინ: როდესაც ცხოვრების გზის შუა ადგილს მივიდა, დაბუ-

რულ ტყეში გზა დაჰკარგა და მას გარს შემოეხვივნენ მხეცები — ლომი, ძუ მგელი და ვეფხი. მშველელად მგოსნის ვირგილიუსის აზრდელი მოეფლინა. მასთან იწყებს დანტე თავის მოგზაურობას საიქიოსაკენ.

ყველაფერი ეს ნაამბობია, როგორც ნამდვილი თავკადასავალი, მაგრამ ადვილი შესამჩნევია, რომ ნაამბობს დაფარული აზრი აქვს. აქ ლაპარაკია კაცის ბედის ცვალებადობაზე, რომელსაც გზა ცხოვრებაში აებნა; მხეცები იმ ბიწიერებასა და ცდუნებას ნიშნავენ, რომელიც კაცს გარს ახვევია. დანტეს საშველად ძველი რომის უშესანიშნავესი მგოსანი ვირგილიუსი მოდის, რომელიც აზრისა და ცოდნის განსახიერებად უნდა ჩაითვალოს. მაგრამ არც ვირგილიუსის ძალა არის საკმაო, რომ დანტე სამოთხეში შეიყვანოს: წმიდანების ნეტარებას მგზავრი მხოლოდ ბეატრიჩეს დახმარებით ხედავს; ბეატრიჩე კი წმინდა, ამამალლებელი სიყვარულისა და ზეციური ეკლესიის ადამიანისადმი მფარველობის სიმბოლოდ არის დასახული.

თავის პოემაში დანტე კათოლიკური ეკლესიის მოძღვრების წინააღმდეგ როდი მიდის; ის ამ მხრივ საშუალო საუკუნეების ნიადაგზე სდგას. მაგრამ ამ პოემაშივე არის რამდენიმე ხაზი, რომელიც კათოლიკობისადმი მტრული მოძრაობის დაწყების ნიშანს წარმოადგენს.

დანტე მიუთითებს იმ ანორმალურ მდგომარეობაზე, რომელიც შექმნილია მით, რომ იმპერატორებმა დაჰკარგეს თავისი უფლებები, ხოლო პაპებმა ამ უფლებათა ხელში ჩაგდება მოინდომეს, რაც მათ სრულიად არ ეკუთვნისთ. მის მაგიერ, რომ ქვეყანა იმპერატორის მზრუნველობის ქვეშ კეთილმდგომარეობდეს, იგი უბედურებასა და აწევ-დარევას განიცდის; ეკლესია სულიერ აღზრდის მაგიერ ხალხს გაუმაძღრობის და უფლებამოყვარეობის მაგალიცს უჩვენებს. დანტეს აზრები მითაც აიხსნება, რომ ის შეგნებული ჰიბელლინი და რომის იმპერიის მომხრეა; მაგრამ ის საეკლესიო წყობილებისა და პა-

პობის მოქმედების მხილებაში ისე შორს მიდის, რომ ძირიან-ფესვიანად არყევს კათოლიკურ წეს-წყობილების საფუძველს. საგულისხმოა, რომ მან ერთი პაპიც არ მოათავსა სამოთხეში: ეკლესიის ვერცხლ-მოყვარეობისაგან გასათავისუფლებელ სა-შუალებად დანტეს ეკლესიის მიერ ყოველივე ქონებაზე უარის თქმა მიაჩნია. აღსანიშნავია ისიც, რომ დანტე ერისკაცი იყო და არავითარი უფლება არ ჰქონდა ოფიციალურად ეკლესიის სახელით ელაპარაკა.

ამგვარად დანტე პირველი კაცი იყო, რომელმაც ქვეყანას საკუთარი თვალით შეხედა, რომელმაც ძველი საეკლესიო ავტორიტეტები უარჰყო და დამოუკიდებელი აზროვნება დაიწყო. მან უარყო ლათინური ენის აუცილებლობა და თავისი პოვნა სამშობლო ენაზე დასწერა.

თ ა პ ი III.

შ უ მ ა ნ ი ს ტ ე ბ ი.

შუმანიზმის წარმოშობა. ცხოვრების პირობები ევროპაში თანდათან ვითარდებოდა, და ამასთანავე ბოლო ეღებოდა იმ შეხედულებებსა და ცნობებს, რომლებიც საშუალო საუკუნეებში იყვნენ გაბატონებული. ეკლესია, ასკეტიური ზნე, სქოლასტიური მეცნიერება, რომლებიც დიდხანს სარგებლობდნენ გავლენით, ეხლა ტვირთად გარდაიქცნენ და უკმაყოფილებასა და პროტესტს იწვევდნენ. ქონებრივი კეთილდღეობა და აზროვნებაში წარმატება შვენიერ იტალიაში უფრო აჩქარებით ვითარდებოდა, ვიდრე ევროპის სხვა ქვეყნებში; სწორედ იტალიაში იჩინა თავი ახალმა მიმართულებამ, რომელიც საშუალო საუკუნეთა მიმდინარეობაში გაბატონებულ ცნებებს შეებრძოლა. ამ მიმართულების მიმდევრები თავის ფიქრებს საიქიო ცხოვრებაზე კი არ ამყარებდნენ; ისინი ქვეყნიური ცხოვრებით იყვნენ და-

ანტირესებულნი; ბუნებრივ მოთხოვნებების წინააღმდეგ ბრძოლის მაგიერ მათს განვითარებასა და დაკმაყოფილებას უწყობდნენ ხელს და ქვეყნიური დიდების, სიმდიდრისა და ბატონობის არამც თუ არ ეშინოდათ, პირიქით ყველა ამას ცხოვრების უდიდეს სიკეთედ თვლიდნენ.

ისინი ადამიანის უფლებასა და ღირსებას იცავდნენ და ამიტომ ჰუმანისტების (homo—ადამიანი) სახელი დაიმსახურეს. საშუალო საუკუნოებში მსოფლიოზე გავრცელებული აზრის, სქოლასტიკისა და ასკეტიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში ჰუმანისტებმა ერთი იმ იარაღთაგანით ისარგებლეს, რომლითაც წინაღ თვით ეკლესია სარგებლობდა. ეკლესიის გამარჯვება საშუალო საუკუნეებში სხვათა შორის კლასიკური განათლების სარგებლობითაც აიხსნება. ჰუმანისტებმაც კლასიკურ სიძველეს მიმართეს, მაგრამ მათ სხვა მხარეს მიაქციეს ყურადღება. კლასიკური სიძველე აღფრთოვანებულ თანაგრძნობას იწვევდა ჰუმანისტებისას, მიტომ რომ იქ ეკლესიის გავლენისაგან თავისუფალი საერო კულტურა იპოვეს; ის გამსჭვალული იყო პირადი სიმზნის, ადამიანის სილამაზისა და ქვეყნიური ბედნიერების იდეალებით.

პეტრარკა. პირველი გამოჩენილი ჰუმანისტი ფლორენციელი ფრანჩესკო პეტრარკა იყო (1304—1374). დანტესავით მასაც ბევრი ხეტიალი მოუხდა. მას ერთი ფრიად შემოსავლიანი საეკლესიო თანამდებობა ეჭირა, თუმცა სულითა და საქმით ნამდვილი ერისკაცი იყო. პეტრარკამ სენიორა ლაურას პატივსაცემლად იტალიური ლექსების შეკრებით, კლასიკური ავტორების კვლევა-ძიებით და იმდროინდელ გამოჩენილ მოღვაწეებთან პირადი მიწერ-მოწერით გაითქვა სახელი.

პეტრარკას სატრფო, ლაურა, მგოსანზე ადრე გარდაიცვალა. მგოსნის სიყვარული ისევე იდეალური და ზეციური იყო, როგორც დანტესი. ამ სიყვარულმა მას ის შევნიერი ლექსები შეააგონა, სადაც ყოველი უბრალო შემთხვევით სარგებლობს, რათა თავისი გრძნობები თვალწარმტაც ფერადებში

გამოჰხატოს და ლაურა ასე ადიდოს. ლაურა არ იყო ბეატრიჩეს მსგავსი ალელორიული სახე; პირიქით მგოსანს რეალურ პიროვნებასთან ჰქონდა საქმე.

პეტრარკას მიწერ-მოწერიდგან მისი საქმიანობისა და ინტერესების მრავალფეროვნება სჩანს. ავტორი ზიზღით ეპყრობა იმ დროის სასკოლო მეცნიერებას, ღვთისმეტყველებას, უფლებას, მედიცინას. სამაგიეროდ სინამდვილეში ის ყოველნაბიჯზე საინტერესოსა და საგულისხმოს პოულობს: მას პოლიტიკური საკითხები აინტერესებს და მუდამ იტალიის გაერთიანებაზე, პაპის რომში დაბრუნებაზე და რომის რესპუბლიკის აღდგენაზე ოცნებობს. მაგრამ ყველაფერზე უფრო საგულისხმო მისთვის ადამიანი და ადამიანის სულიერი ცხოვრებაა.

ძველ მწერლებში იგი ბევრს საგულისხმოს პოულობს; მათი მდიდარი ლიტერატურა მოკრძალებას იწვევს მის არსებაში. ის ეძებს ხელთნაწერებს, იძენს და ავრცელებს. მაგრამ ყველაზე უფრო პოეტს ციცერონი უყვარს. ბერძნული მან თითქმის არ იცოდა და ამიტომ იძულებული იყო რომის მწერლების შესწავლით დაკმაყოფილებულიყო. პეტრარკა არამც თუ სწავლობდა, კიდევაც ეჯიბრებოდა მათ; მის კალამს ერთი ლათინური პოემა ეკუთვნის, რომელშიც სციპიონ აფრიკელის მოღვაწეობაა აწერილი.

პეტრარკა ღრმად წვდა თავისი დროის სულიერ მისწრაფებას და მას შესაფერისი გამოხატულება მოუპოვა, ამიტომ მას ისეთი სახელი და დიდება ხვდა წილად, რომლის მაგვარიც ძვირად იცის ისტორიამ. მეფეები, თავადები, ეპისკოპოსები, ქალაქის რესპუბლიკები ყველანი მის სიამოვნებას ცდილობდნენ. კაპიტოლიუმში დაფნის გვირგვინი მიაართვეს და სანახავად ხალხი ყოველი მხრიდან მიდიოდა. ეს გარემოება ჰუმანიზმის გამარჯვებას მოასწავებდა, ეს იყო ნიმუში პიროვნების გამოღვიძების და მისი მნიშვნელობისა და ღირსების ცნობის.

ბოკაჩიო. მეორე ფლორენციელი ჰუმანისტი, პეტრარკა უმცროსი თამედროვე, **ბოკაჩიო** იყო. სქოლასტიკის სიძულვილი, პიროვნების პატივისცემა და ძველი ქვეყნების ლიტერატურის სიყვარული ბოკაჩიოს პეტრარკაზე ნაკლები არ ჰქონია. მაგრამ მთავარ მის ღვაწლს „დეკამერონი“ შეადგენს. ეს თხზულება იტალიის ცხოვრებიდან აღებულ მოთხრობათაგან შესდგება, სადაც ხელოვნურად არიან დახასიათებული საზოგადოების სხვა და სხვა წრეები. საზოგადოდ კი ეს არის პროტესტი სასტიკი ასკეტიზმის წინააღმდეგ მიმართული.

ჰუმანიზმის გავრცელება.

ჰუმანისტების რიცხვი იტალიაში თანდათან მატულობდა: ისინი მეფეებისა წარჩინებული პირების მფარველობით სარგებლობდნენ; სადაც ლიტერატურის ცოდნა და უნარი იყო საჭირო — პროფესორობდნენ, დიპლომატიის აგენტობას კისრულობდნენ, პაპების მდივნობას, მეფეების კარის მგოსნობას და სხვას კისრულობდნენ. თვით პაპები ნიკოლოზ მე-V და პიუს მე-II შესანიშნავი ჰუმანისტები იყვნენ. მეორე მხრივ, იტალიის მთავრები არ კმაყოფილდებოდნენ ჰუმანიზმის მფარველობით და ლიტერატორების როლში თვითონ გამოდიოდნენ. ამათ შორის ყველაზე შესანიშნავი **ლორენცო მედიჩი** იყო. მე-XV საუკუნეში ჰუმანიზმმა სხვა ქვეყნებში გავრცელება იწყო, განსაკუთრებით გერმანიასა და საფრანგეთში.

ფილოსოფია. კლასიციზმის თაყვანისცემას ზოგიერთი მოღვაწე წარმართობით გატაცებამდე და ქრისტიანობისადმი ზიზლის გამოცხადებამდე მიჰყავდა. უფრო სერიოზული მნიშვნელობა ჰქონდა ძველი ბერძნული ფილოსოფიის აღორძინების ცდას და მის გამოყენებას სარწმუნოებრივი შეხედულებების გადასახლისებლად. ეს მოძრაობა ბერძნული ენისა და ლიტერატურის შესწავლასთან იყო დაკავშირებული, რაც მე-XIV საუკუნეში დაიწყო. ფლორენციის კრების დროს, და

განსაკუთრებით კონსტანტინეპოლის დამხობის შემდეგ, იტალიაში სწავლულმა ბერძნებმა მრავლად მოიყარეს თავი. მათ თან მოიტანეს ძვირფასი ხელოვნაწერები, ისინი ასწავლიდნენ ბერძნულ ენას და ხელი შეუწყვეს იტალიელების გალაშქრებას არისტოტელის სქოლასტიური შესწავლის წინააღმდეგ. იტალიაში დაარსდა სკოლა, სადაც პლატონს სწავლობდნენ. ფლორენციაში პლატონის სახელობის აკადემია დაწესდა, რომლის წევრებიც იკრიბებოდნენ და ფილოსოფიურსა და ლიტერატურულ საკითხების შესახებ კითხულობდნენ და მსჯელობდნენ. სხდომამ პლატონის დაბადების დღე დიდის ზეიმით იდღესასწაულა.

მაკიაველი. კლასიციზმის აღორძინებას არც პოლიტიკური მეცნიერებისათვის ჩაუვლია უქმად. მე-XV საუკუნის დასასრულს აღმოჩნდა კაცი, რომელმაც თავისი დროის პოლიტიკურ შეხედულებათ თავი მოუყარა და მთლიანი თეორიის სახით გამოაქვეყნა იგი მის თხზულებათა შორის. ეს კაცი ფლორენციელი მაკიაველი იყო. პირველი ადგილი II Principe-ს უკავია (ტრაქტატი „ხელმწიფეზედ“). ავტორი ძველი სახელმწიფოებრივი იდეით არის გამსჭვალული. სახელმწიფო მისთვის ზედაწესებულება არის; კერძო პირი სახელმწიფოს უნდა ემსახურებოდეს, თავის ინტერესებს მას უნდა სწირავდეს და თავის პარად ბედნიერებას სახელმწიფოს ბედნიერებასა და სახელში უნდა ხედავდეს. ყველაფერი ბოროტებაა, რაც ხელს უშლის სახელმწიფოს განვითარებასა და გაძლიერებას; ამიტომ ეკლესიას, რომელიც ებრძოდა და რომელმაც დიდი ზიანიც მიაყენა სახელმწიფოს, მაკიაველი მტრულად ეპყრობა. როგორც ქეშმარიტი მამულიშვილი, მაკიაველი იტალიის გაერთიანებასა, უცხოელების გადევნასა და მშობლურ ნიადაგზე ძლიერი წეს-წყობილებისა და მთავრობის შექმნაზედ ოცნებობს. მაგრამ ყველაფერი ეს, რაც ასე საჭიროა სამშობლოსათვის, რესპუბლიკანური წესწყობილებისათვის შეუძლებელია; ამისთვის უფრო ტირანის ნიჭი, ენერ-

გია და ეგოიზმი გამოდგება. ამიტომ იგი ტირაიას უჭერს მხარს. მთავარი დებულება მაკიაველისა ასეთია; **ვინც მაღალი მიზნისაკენ მიისწრაფვის, მისთვის ყოველი საშუალება მისაღებია.** ზნეობრივი შეხედულებები პოლიტიკაში არ გამოდგება: „ხელმწიფე“, საჭიროების მიხედვით, უნდა იყოს შკაძრი და ცბიერი, მიტომ რომ მას ყოველ ნაბიჯზე შიში მოეღოს; პატიოსნება, სიმშვიდე და თავდაბლობა მას ვერ უშველის. საგულისხმოა, პოლიტიკურ საქმეებში მაკიაველი ნიმუშად ალექსანდრე მე-VI შვილს, **კეისარ ბორჯას**, სთვლის, რომელმაც არარაობიდან დაიწყო, მაგრამ ენერგიით, მოხერხებით, ლალატით და სისასტიკით ძლიერი სამთავრო შეჰქმნა.

ხელოვნება. ლიტერატურაზე ნაკლები ცვლილებები არც ხელოვნებაში ხდებოდა. ახალმა სულიერმა განწყობილებამ და ძველი ნიმუშების შესწავლამ მთელი გადატრიალება მოახდინა ხუროთმოძღვრებაში. ეკლესიების მაგიერ, სასახლეების აშენებას მიჰყვეს ხელი; თუ კი ააგებდნენ ეკლესიისათვის შენობას, მათაც სასახლეების გარეგნობას აძლევდნენ. ჰოტიური სტილი დაეცა; იტალიელმა ხუროთმოძღვრებმა კვლავ აღადგინეს სწორკუთხიანი ფორმა, რომელიც ძველი რომის შენობებს მოგვაგონებს. დიდ ყურადღებას აქცევდნენ აგრეთვე ორნამენტაციასაც. აღორძინების ხანის ხუროთმოძღვრების საუკეთესო წარმომადგენლებად **ბრუნელლესკო** და **ალბერტი** ითვლებიან. ბუნებისა და ძველი ნიმუშების შესწავლამ დიდი სარგებლობა მოუტანა ქანდაკებას; **დონატელლოს** ანდრიანტები სილამაზით და ჰარმონიით, მართალია, ბერძნების მოქანდაკეების ნაწარმოებებთან შედარებით დაბლა დგანან, მაგრამ მათი გამოხატულობის სინათლე შეუდარებელია. მეორე მოქანდაკემ, **ჰიბერტიმ** ფლორენციის ეკლესიის ბრინჯაოს ალყაფის კარებზე ბარელიეფები გააკეთა; და უნდა ითქვას, რომ ხელოვნების ამ დარგში მას სწორი არა ჰყავს.

ხელოვნების ყველა დარგიდან განსაკუთრებით მხატვრობა შეიქმნა იმ დროს პოპულიარული და ძალიანაც განვითარ-

და. პირველი გამოჩენილი მხატვარი ფლორენციელი **ჯიოტო** იყო. ის მე-XIII საუკუნის ბოლოსა და მე-XIV საუკუნის დასაწყისში ცხოვრობდა. შესრულების მხრივ იგი ბიძანტიურ ნიმუშებს ბაძავდა, ხოლო სიუჟეტს რეალური სინამდვილიდან იღებდა. ჯიოტოს მეთოდი ზერყლე და უხეშია, მას კიდევ ვერ დაუძლევია გარეგნული დაბრკოლებები, მაგრამ მის სურათებში სიკოცხლე და ბუნების ცოდნა გამოსჭვივის. მისმა მიმდევრებმა ტეხნიკაც გააუმჯობესეს და ბუნების შესწავლაც განაგრძეს. მე-XV საუკუნის მხატვარი ბერი **ფრა-ანჯელიკო** მეორე მიმართულებას იწყებს მხატვრობაში: სარწმუნოებრივი მიზანი მისთვის პირველ ადგილზე დგას. მისი წმიდანები და ანგელოზები ძველებურად საზეიმოდ გამოიყურებიან, სამაგიეროდ სარწმუნოებრივი გრძნობის ზე-ნეტარებისა და ციური ზვენიერების გამოსახვაში მას ბადალი არა ჰყავს.

რაც შეეხება საბუნებისმეტყველოსა და ზედმიწევნითი მეცნიერების დარგებს, უნდა ითქვას, რომ აქ ასეთი მოძრაობა არა სჩანს. მაგრამ ცოტა რამ აქაც კეთდებოდა. ყოველ შემთხვევაში სქოლასტიკამ თავისი დრო მოსჭამა და განყენებული აზროვნების ადგილი დაკვირვებამა და ცდამ დაიკავა. პირველად ამ მიმართულებით არაბი მეცნიერი ამოძრავდენ, ხოლო მე-XIII საუკუნის გასულს ინგლისელი **როჯერ ბეკონი** იყო, რომელიც **ემპირიული მეცნიერების** სასარგებლოდ სქოლასტიკას შეებრძოლა. ბევრი მისი მოსაზრება და გეგმა ფანტაზია აღმოჩნდა, მაგრამ საერთო მიმართულება ბეკონის აზროვნებისა ნაყოფიერი აღმოჩნდა დასავლეთი ევროპისათვის. ბეკონს რამოდენიმე კერძო ხასიათის აღმოჩენაც კი ჰქონდა; მაგალითად მან იცოდა ოპტიკურ მინათა თვისება, იცნობდა სინათლის გადატების მოვლენას და პრიზმას, იცნობდა აგრეთვე თოფის წამლის თვისებებსაც.

თავი 80-IV

გამოგონებანი და აღმოჩენანი.

თოფის წამალი. გონებრივი დამოუკიდებლობა და წინმსვლელობა, რომელსაც აღორძინების ხანაში ჰქონდა ადგილი, არ შეიძლება მარტო ლიტერატურული დარგით, წმინდა ხელოვნებითა და თეორეტიული მეცნიერებით დაკმაყოფილებულიყო. ამას უთუოდ მეორე მოძრაობა უნდა მოჰყოლოდა თან: ადამიანი უთუოდ უნდა ცდილიყო—ბუნების ძალები დაემორჩილებია და თავის სასგებლოდ გამოეყენებია. ეს ასეც მოხდა და მეცნიერებისა და ხელოვნების განვითარებასთან ერთად თავი იჩინა მიმდინარეობამ, რომელიც მიზნად სხვადასხვა პრაქტიკული მნიშვნელობის გამოგონებასა და აღმოჩენას ისახავდა.

მე-XIII საუკუნის გასულს როჯერ ბეკონმა თოფის წამალი აღმოაჩინა, მაგრამ მისი აღმოჩენით არავის არ უსარგებლებია, მე-XIV საუკუნის ნახევარში გერმანელი ფრანცისკანელი ბერტოლდ შვარცი მეორედ წააწყდა ამ აღმოჩენას.

მხოლოდ ეხლა მიხვდენ, თუ რა საშიში იარაღი უნდა ყოფილიყო უბრალო ლითონის მილი, საიდანაც აფეთქებული წამლის ძალით ტყვიის გამოტყორცნა იქნებოდა შესაძლებელი, და მალე თოფის და ზარბაზნების მზადება დაიწყეს. რა თქმა უნდა პირველ ხანებში მათ პრიმიტიული ხასიათი ჰქონდათ, მაგრამ ესეც საკმარისი იყო, რათა სამხედრო საქმე ერთბაშად უკუღმა გადატრიალებულიყო. ჩვენ ვიცით, რომ ასწლოვანი ომის დროს მუდმივის, გაწრთენილი ჯარის მნიშვნელობა ყველასათვის თვალსაჩინო შეიქმნა. ეხლა ხმარებაში რთული ცეცხლის მფრქვეველი იარაღი შემოვიდა. როგორ უნდა გამკლავებოდენ არტილერიის რაინდთა ცხენოსანი რაზმები, ან როგორ უნდა გაძლოლოდენ ამ საქმეს ფეოდალები, როდესაც არტილერიის შექმნისათვის დიდი სიმდიდრე იყო

საჭირო, და ამისი ძალა მარტო მეფეებს თუ ექნებოდათ. ამასთანავე წინად ფეოდალები ადვილად უწევდნენ წინააღმდეგობას თავისი კოშკებიდან ძლიერ მეზობლებსაც კი; მაგრამ ეხლა მათი კოშკების კედლები არტილერიის ცეცხლს ვეღარ უმაგრდებოდა. ამგვარად, ასაფეთქებელი მასალის გამოგონებამ დიდი სამსახური გაუწია მეფეებს, ხოლო ფეოდალურ არისტოკრატის მახვილი ჩასცა. ქვეითა ჯარის შესადგენად მეომართა დიდი რიცხვი შეიქმნა საჭირო. ყველგან სდგებოდა რაზმები, რომელიც გამოქცეული გლეხების, ხელოსნებისა და წვრილი მოქალაქეებისაგან ივსებოდა. ამ ჯარს გერმანიაში **ლანდსკნეხტებს** ეძახდნენ. მას საგანგებოდ სწვრთნიდენ, იარაღის ხმარებას ასწავლიდენ და საჭიროების მიხედვით ერთი ბრძოლის ველიდან მეორეზე გადაჰყავდათ. ლანდსკნეხტებს გარდა სახელი გაითქვეს **შვეიცარიელებმაც**, რომელნიც იმდროინდელი უფლება მოყვარული მეფეების ხელში საშიშ ძალას წარმოადგენდენ. ამგვარად ფეოდალების ბატონობის დღეებს ბოლო ეღებოდა; იწყებოდა ახალი ხანა მეფეების ერთუფლებიანობისა: მონარქიის განმტკიცება და განვითარება უზრუნველყოფილი იყო.

ს ტ ა მ ბ ა .

აღორძინების ხანის მეორე გამოგონებას უფრო მეტი კეთილი და სასარგებლო შედეგი მოჰყვა. 1450 წელს მაინცში პირველი დაბეჭდილი წიგნი გამოვიდა. წიგნის ბეჭდვის გამოგონება ერთბაშათ არ მომხდარა. უკვე მე-X საუკუნეში ჩინელები, ერთი ტექსტი რომ რამდენჯერმე არ გადაეწერათ, ამოსჭრიდნენ ხის ფიცარზე შებრუნებულ ასოებს, წაუსვამდნენ მას ლაქას და შემდეგ მათ მიადებდნენ ფურცელს ან ქსოვილს. ამ საშუალებას პირველად ჰოლანდიელებმა მიმართეს მე-XV საუკუნის დასაწყისში. ასე გადმოჰქონდათ ლოცვები და ახსნები, რაც წმიდანების გამოხატულებაზე იყო მოთავსებული და

უამრავი რიცხვი საღდებოდა ძალიან იაფად. მე-XV საუკუნის დასაწყისში ერთი ჰოლანდიელი მივრდა იმ დასკვნამდე, რომ პირველი ნაბიჯი ჩინელებმა გადადგეს (X საუკ.), რომელნიც საბექდავად ფიცარზე უკულმა ამოჭრილი ტექსტით სარგებლობდნენ. ევროპაში ეს ხერხი პირველად ჰოლანდიელებმა შემოიღეს (XV საუკ.), რომლებმაც მალე ერთი ნაბიჯი კიდევ გადადგეს წინ. ისინი მიხვდნენ, რომ ფიცარზე ამოჭრილი ტექსტის მაგიერ უფრო ხელსაყრელი იქნებოდა, თუ ცალ ცალკე ასოებს ამოჭრიდნენ და მას მრავლად დაამზადებდნენ, რათა შემდეგ თვითონ ტექსტის მიხედვით საჭიროების დროს ესა თუ ის სიტყვა შეეზავებიათ და ამით საქმე გაეადვილებიათ. სულ მალე უკანასკნელი ნაბიჯიც იქნა გადადგმული. 1436 წელს მაინცის მოქალაქე **ივანე გუტენბერგმა** ლითონის ანბანი ჩამოასხა და ნაბეჭდის დასამზადებლად პრესი მოაწყო. 1450 წელს მან ლათინური ბიბლია გამოსცა. ბეჭდვის გამოგონება ზედშეწონილი იყო იმ ხანისათვის, როდესაც ლიტერატურული ნაწარმოებებისადმი ინტერესი ძალზე გაიზარდა. წიგნების ფასი სწრაფად დეცა: წიგნი ლარიბთათვისაც ხელმისაწვდომი გახდა და ძალიან ბევრიც ვრცელდებოდა.

ინდოეთის მე-XV საუკუნის ხალხის წინ მისწრაფება **გზა.** მარტო გამოგონებებში არ გამოხატულა — ის ახალ გზებსაც ეძებდა ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით და უკვე ცნობილი ქვეყნების წრის გაჯართობას ცდილობდა. კლასიკურმა ლიტერატურამ შთამომავლობას ფინიკიელების გაბედულ ეკსპედიციების შესახები ცნობები შეუნახა. საშუალო საუკუნოებში ნორმანებმა ისლანდია აღმოაჩინეს, შემდეგ გრენლანდია და, დაბოლოს, მე-X საუკუნეში კანადის ნაპირებს მიაღწიეს, რომელსაც ვილლანდი ანუ ლენის ქვეყანა უწოდეს. მე-XV საუკუნეში ახალი ქვეყნების აღმოჩენისათვის პორტუგალიელები და ისპანელები მოგზაურობდნენ. პორტუგალიის პრინცმა ჰენრიხმა აფრიკის გამოსაკვლე-

ვად ექსპედიციების მთელი რიგი მოაწყო. მთავარი მიზანი აღმოსავლეთთან უშუამავლო ვაჭრობის წარმოება იყო. ყველაზე უფრო ინდოეთისაკენ გზის გაკვლევა აინტერესებდათ, რადგანაც იქაური საქონელი (სპილოს ძვალი, ძვირფასი ლითონები და სხვა) მხოლოდ მაჰმადიან ვაჭრების ხელით მოსდიოდათ. ამგვარად აფრიკის დასავლეთი ნაპირები და ახლო მდებარე კუნძულები აღმოაჩინეს. დაბოლოს დიაცმა კეთილი იმედის კონცხს მიაღწია. 1498 წელს ვასკო-დე-გამამ ამ კონცხს შემოუარა. აფრიკის აღმოსავლეთის ნაპირები გაიარა და ინდოეთის ოკეანე გადასჭრა.

კოლუმბი. ცოტა ადრე **ქრისტეფორე კოლუმბმა** უფრო შესანიშნავი საქმე გააკეთა. კოლუმბი გენუაში დაიბადა; ის ფიქრის შვილი იყო და პავიის უნივერსიტეტში სწავლობდა. 16 წლისამ სავაჭრო გემებზე ცურვა დაიწყო. მე-XV საუკუნის 70-ან წლებში ის პორტუგალიაში მოხვდა და პორტუგალიელებთან ერთად მათი აფრიკის ახალშენები შემოიარა. იგი ისლანდიაშიც იყო, სადაც ალბად პირველად მოჰკრა ყური ცნობას იმ დასავლეთი მატერიკის შესახებ, რომელიც პირველად ნორმანებმა აღმოაჩინეს.

ფლორენციელმა ვარსკვლავთმრიცხველმა ტოსკანელიმ პორტუგალიის მეფეს დედამიწის რუკა გამოუგზავნა; რუკასთან განმარტება ახლდა, რომლის მიხედვითაც ქვეყანა რგვალი უნდა იყოს და მაშასადამე ევროპის პირისპირ ატლანტიკის ოკეანის მეორე ნაპირზე ჩინეთი უნდა მდებარეობდეს. კოლუმბმა პირადადაც მიიღო ასეთი განმარტება ტოსკანელისაგან და გადასწყვიტა: ინდოეთის გზა აღმოსავლეთით კიარა, უმჯობესია დასავლეთით ეძიო. ის ფიქრობდა, ევროპასა და აზიას შორის მანძილი დიდი არ უნდა იყოს, მატერიკის მისალწევად ოკეანის გადაჭრა უნდა იყოს საკმარისიო. ამ იდეის განხორციელების სურვილმა კოლუმბი ერთიანად შეიპყრო. მაგრამ მისი სისრულეში მოყვანა ძალიან ძნელი გამოდგა.

კოლუმბი სცდილობდა პორტუგალიაში, საფრანგეთში, ინგლისში, მაგრამ ვერსად ვერ იშოვნა საჭირო თანხა გემების მოსამზადებლად. მაშინ მან ისპანიის მეფე-დედოფალს-ფერდინანდსა და იზაბელლას მიმართა. პირველად აქაც ექვით და დაცინვით შეხვდნენ. მან სალამანის უნივერსიტეტის სწავლულებსაც გაუზიარა თავისი გეგმა-განზრახვა; ეს სწავლულები საღვთო წერილიდგან ამოღებული ადგილებით უმკტიცებდნენ კოლუმბს, რომ ის სასტიკად სცდებოდა. იმედ დაკარგული კოლუმბი საფრანგეთში დაბრუნებას აპირებდა, მაგრამ შემთხვევით ერთი მონასტრის წინამძღვარს შეხვდა; ის თანაგრძობით მოეკიდა კოლუმბის გეგმას, ერთ მდიდარ ვაჭარს მოაშაადებია გემი და იზაბელლასთან წერილი გაატანა. 1492 წლის შემოდგომაზე კოლუმბი ანდალუზიის ნავთსადგურ პალოსიდგან უკვე ზღვაში გავიდა. მის განკარგულებაში სამი გემი იყო. ეკიპაჟი 90 კაცისაგან შესდგებოდა, რომლის ნაწილი განთავისუფლებული ტყვეებიდან შესდგებოდა. ამინდი ხელს უწყობდა მეზღვაურებს, მაგრამ კოლუმბს ბევრი შრომა დასჭირდა, რომ საქმე კარგად დაეგვირგვინებია. არა ერთხელ მოინდომეს მატროსებმა მისი ზღვაში გადაგდება. მაგრამ მათ ის აჩერებდათ, რომ უხელმძღვანელოდ სამშობლოში დაბრუნების იმედი არა ჰქონდათ. დაბოლოს, 33 დღის გაშლილ ზღვაზე მოგზაურობის შემდეგ, 1492 წლის 12 ოქტომბერს ხმელეთს მოჰკრეს თვალი. კოლუმბი ეკიპაჟით პატარა კუნძულზე გადავიდა, რომელსაც სახელად **სან-სალვადორი** უწოდა. ამის შემდეგ მალე **კუბა** და **ჰაიტი** აღმოაჩინეს. კოლუმბის ისპანიაში დაბრუნება ნამდვილი ზეიმი იყო; მაგრამ კოლუმბის ბედნიერება დიდხანს არ გაგრძელებულა-მან სამჯერ კიდევ იმოგზაურა, რამდენიმე კუნძული აღმოაჩინა და თვით მატერიკზეც გადავიდა, მაგრამ ისპანიის მთავრობა უკმაყოფილო იყო, რომ ექსპედიცია მდიდარისა და განათლებული ჩინეთისა და ინდოეთის მაგიერ წითელკანიანი ველოურებით დასახლებულს პირველ-ყოფილ ადგილებს წააწყდა. მესამე ექსპედიციის

ბოლოს კოლუმბი ბორკილებ-გაყრილი მოიყვანეს, მაგრამ მან, თუმცა დიდის ვაი-ვაგლახით, თავის გამართლება მოახერხა. მე-IV ექსპედიციის შემდეგ კი იგი უკვე სრულად უყურადღებოდ დატოვეს, ასე რომ უკვდავი კოლუმბი სიღარიბესა და გაჭირვებაში გადაიკვალა.

კოლუმბი მუდამ დარწმუნებული იყო, რომ მან მართლაც ახალი გზა გაიკვლია აზიისაკენ. ნამდვილად კი მან ახალი ქვეყანა **ამერიკა** აღმოაჩინა, ქვეყანა, რომელმაც ახალ ისტორიაში შესანიშნავი როლი ითამაშა.

II რ ე ზ ო რ მ ა ტ ი ა .

თ ა ვ ი I.

ჰუმანიზმი ბერძენულში.

გერმანია რეფორმაციის დაწყების წინ გერმანიაში ერთი **რეფორმაციის წინ.** ძლიერი მთავრობა არ არსებობდა: ხალხზე ბატონობა კურფიურსტებს, ჰერცოგებს, მთავრებს, ეპისკოპოსებს, აბატებს, გრაფებს, რაინდებსა და ქალაქებს შორის იყო განაწილებული. მცხოვრებნი ყოველივე უსამართლობას განიცდიდნენ: ყველა იმას ცდილობდა, რომ როგორც რაც შეიძლება მეტი ფული აეღო ხალხისგან. სასამართლოებში ხალხისათვის გაუგებარი რომაული კანონმდებლობა შემოიღეს, რომლის მკოდნეებსაც ხალხში ძლიერ ცუდი სახელი ჰქონდა გავრდილი. შველასა და სამართლიანად მოპყრობას ხალხი არავისაგან არ მოელოდა. ამიტომ იგი ხშირად ამბოხებას აწყობდა და ცდილობდა იმგვარ თავისუფლების მოპოვებას, როგორც შვეიცარიელებს ჰქონდათ; მაგრამ მთავრები და რაინდები შემოხიზნებებს სასტიკად სჯიდნენ. ეკლესია კიდევ უფრო უჭირვებად ხალხს საქმეს; მისი მთავარი წარმომადგენლები თვით იყვნენ მთავრებად და ხალხს ავიწროვებდნენ. სამრევლო სამღვდელთა და ბერები გახრწნილებისა

და მოუხეშაობის მაგალითს იძლეოდენ. რომისა და პაპის გავლენა მათ სასარგებლოდ ხარკის აკრეფაში გამოიხატებოდა: ხალხს ის უფრო აბრაზებდა, რომ ამდენი სიმდიდრე გაუმაძღარისა და უსინდისო უცხოელების ხელში გადადიოდა.

ჰუმანიზმი. ჰუმანისტური განათლება, რომელიც იტალიაში მე-XIV საუკუნეში გავრცელდა, გერმანიაში მე XV საუკუნეში გადავიდა. სამხრეთის მდიდარს გერმანულ ქალაქებში ჰუმანიზმს უამრავი მიმდევარი აღმოუჩნდა. იმპერატორ მაქსიმილიანეს საერო ცოდნა და ხელოვნება ძალიან შეუყვარდა და იგი ჰუმანისტებს დიდ მფარველობას უწევდა. მე-XVI საუკუნის დასაწყისში ჰუმანისტები უკვე იმდენათ ძლიერები იყვნენ, რომ ბევრ უნივერსიტეტში სწავლების საქმე ახალ ნიადაგზე მოაწყვეს, სქოლასტიკა შეავიწროვეს, ხელი შეუწყვეს ძველი მწერლების შესწავლას და ახალგაზრდობას ხელოვნება და ხელოვნური ლიტერატურა შეაყვარეს. მეცნიერება და ლიტერატურა, ამგვართ, ღვთისმეტყველების მზრუნველობისაგან თავისუფლდებოდა; კაცის ღირსება, მისი მისწრაფება ქვეყნიური ბედნიერებისა და დიდებისადმი პირველ ადგილს იკავებდა, ხოლო თვითდამცირებისა და უარყოფის იდეალა თავის გავლენას უფრო და უფრო კარგავდა.

რეიხლინი. გერმანელ ჰუმანისტთა შორის განსაკუთრებული ალაგი რეიხლინს ეკავა. მან, როგორც სწავლულმა ფილოლოგმა და ლათინური ენის მცოდნემ, ლათინური ლექსიკონი შეადგინა. კარგი მცოდნე იყო რეიხლინი ბერძნული ენისა და ლიტერატურისაც. მანვე დაიწყო ებრაული ენის შესწავლაც და მისი გრამატიკა დაამუშავა. სწორედ ამ დროს ერთმა მონათლულმა ებრაელმა (ფეფერკორნ), თავისი თანამემამულეთა დიდმა მტერმა, იმპერატორისაგან ნებართვა აიღო ქრისტიანობის წინააღმდეგ მიმართული ყველა ებრაული წიგნი მოესპო. ამით ისარგებლეს ფანატიკოსებმა და მთელი ებრაული ლიტერატურის მოსპობა მოითხოვეს. რეიხლინი

გულგრილად ვერ შეხედებოდა ასეთ ბარბაროსებს და საქმეში ჩაერია. იგი, როგორც ებრაულის მკოდნე, ამტკიცებდა, რომ ებრაულ ლიტერატურაში ბევრი დაუფასებელი ღირებულებაა დაფარული, რომ განკარგულება მხოლოდ იმ წიგნებს ეხება, სადაც ქრისტიანობის წინააღმდეგ არის ლაპარაკი. ამის გამო თვით რეიხლინი იქმნა გაწვეული საინკვიციზიო სამართალში, როგორც ებრაული აზრების გამაფრცველებელი. რეიხლინმა თვითონ პაპს ლეო მე-X მიმართა და უკანასკნელმა საქმე შეაჩერა.

ამ გარეგნებამ დიდი შეხლა-შემოხლა გამოიწვია საზოგადოებაში. უნივერსიტეტების უმრავლესობა რეიხლინის წინააღმდეგ წავიდა, ჰუმანისტებმა კი მხარი მას დაუჭირეს. რამოდენიმემ მათგანმა ფანატიკოსების შესარცხვენად ორიგინალური ხერხი მოიგონა. აიღეს და სქოლასტიკის მიმდევრების სახელით კერძო ბარათების მთელი კრებული შეადგინეს, რომელიც „ბნელი ხალხის ბარათები“-ს სახელით გამოაქვეყნეს (Epistolae virorum obscurorum). ბარათები ისე ხელოვნურად იყვნენ შედგენილი როგორც ფორმის, ისე შინაარსის მხრივ, რომ სქოლასტიკოსებმა იგინი ნამდვილად დასახეს. მით უარესი მათთვის, რადგანაც ამით ცხადად მტკიცდებოდა, რომ იგინი თავისად თვლიდენ ყველა იმ სისულელეს, რომელიც წერილების საგანს შეადგენდა.

წერილები სქოლასტიკოსების ბარბაროსელი ლათინურით იყო ნაწერი და სერიოზული სახით სრულიად უმნიშვნელო ნივთებზე მსჯელობდა: კვერცხი უფრო ადრე გაჩნდა თუ ქათამი, ანგელოზი ნემსის კურწში გაეტევა თუ ვერა და სხვ.

„ბნელი ხალხის ბარათებმა“ სასიკვდილო მახვილი ჩასცეს სქოლასტიკოსების გავლენას.

ერაზმი. ყველაზე შესანიშნავი ჰუმანისტი ამ ხანაში **ერაზმ როტტერდამელი** იყო. ბავშვობისას ის მონასტერში მიაბარეს, მაგრამ მონასტერი დასტოვა და სწავლის მისაღებად

პარიზში წავიდა. სწავლა იქ სქოლასტიური იყო. ერაზმმა სქოლასტიკა ზედმიწევნით შეისწავლა, მაგრამ ის მდიდარსა და ცოცხალ შინაარს ეძებდა და ამიტომ ძველი მწერლები შეიყვარა და სულ მალე გამოჩენილი ლათინურის მკოდნე შეიქნა. ბერძნული ენის შესასწავლად ის ინგლისში გაემგზავრა. ინგლისელი ჰუმანისტები გატაცებული იყვნენ ძველი ენებით და ფილოსოფიით, მაგრამ ამავე დროს მათ არც ეკლესიის ინტერესები ავიწყლებოდათ და მის ცხოვრების რეფორმებზე ოცნებობდნენ. ინგლისელი ჰუმანისტების გავლენის ქვეშ ერაზმის მიმართულება საბოლოოდ გამომუშავდა. სიცოცხლის მეორე ნახევარი ერაზმმა ბაზელში გაატარა და სალიტერატურო და სამეცნიერო საკითხებში პირველ ავტორიტეტად ითვლებოდა.

როგორც ფილოლოგს, ერაზმს ტოლი არ ჰყავდა: ის ლაპარაკობდა და სწერდა ლათინურათ და ბერძნულათ, პოლანდიური და ფრანგული კი სუსტათ იცოდა გონებრივი მუშაობა მას ძალიან ეადვილებოდა, და მთელი თავისი სიცოცხლე სწორედ გონებრივ მუშაობას შეაღია.

თანამედროვენი მოწიწებით ეპყრობოდნენ და ქედს იხრიდნენ ერაზმის კკუამახვილობის, კრიტიკული წინაგრძობისა და გამჭრიახობის წინაშე. ის ყველასათვის მისაწლომ ენაზე სწერდა. საზოგადოების განსაკუთრებული ყურადღება მისმა „სისულელის შესხამამ“ გამოიწვია (1511წ.). (Laus stultitiae). სისულელის ღმერთი სიტყვას ამბობს სულელებზე, რომლებითაც სავსეა ქვეყანა. აქ ლაპარაკია ბევრ ვისზედმე, მაგალ. გულუბრყვილო ბრბოზე, რომელიც ცხონების ყიდვას წმიდა ადგილებში სიარულითა და ინდულგენციებით ფიქრობს, მაგრამ დაცინვის ისარი განსაკუთრებით სქოლასტიკოსებისაკენ არის მიმართული. მათ ბევრი რამ ისეთი იციან, რაზედაც პავლე მოციქულს წარმოდგენაც კი არ ჰქონდა; ივინი ქვეყნის შექმნაზე მსჯელობენ, თითქოს ღმერთს რჩევა მათთვის ეკითხოს, ამაყობენ — ყველაფერი ვიცითო, მაგრამ სახარების ან პა-

ვლე მოციქულის წაკითხვისათვის დრო ვერ მოუნახავთ. უკანასკნელ განსჯის დროს ბერები მარხულობით დაავადმყოფებულ კუჭზე და წვირიან ანაფორაზე მიუთითებენ, მაგრამ მათ ქრისტე წინადადებას მისცემს მოაწყონ თავისთვის საცხოვრებელი ადგილი, რადგან ისინი სახარების მცნებებს არ ასრულებდენ; პაპები მის მაგიერ, რომ პეტრე მოციქულივით უარი სთქვან ქონებაზე, პეტრე მოციქულის სამფლობელოს გაფართოებაზე ზრუნავენ და სჯულსა და სარწმუნოებას ამხინჯებენ.

ერაზმმა სთარგმნა და კომენტარიებით გამოსცა ახალი აღთქმა და წმ. მამათა ნაწერები. მისი მთავარი მიზანი ის იყო, რომ საღვთო წერილი ყველასათვის ხელმისაწვდომი გაეხადა.

ერაზმი დასცინოდა ეკლესიაში და სახელმწიფოში გამეფებულ ბოროტმოქმედებას; ეს გარემოება ბევრს სარწმუნოებისა და საეკლესიო წყობილების დარღვევებში ძირითადი ცვლილების გამოწვევის გუნებაზე აყენებდა. მაგრამ თვით ერაზმი არაფერ ამის მზგავსს არ ფიქრობდა. მას არეულობის ეშინოდა და მზად იყო პაპობასა და არსებულ საეკლესიო წყობილებას შერიგებოდა. მას მაინც იმედი ჰქონდა, რომ ბოლოს და ბოლოს ეკლესია სინდისის საქმეში გარევაზე ხელს აიღებდა. ერაზმი ვერ იყო მებრძოლი და იგი ამ იმედითაც კმაყოფილდებოდა.

ულრიხ ფონ ჰუტენი.

განსაკუთრებით საინტერესო პიროვნებას გერმანიის ჰუმანიზმის მესამე წარმომადგენელი რაინდი ულრიხ ფონ ჰუტენი წარმოადგენდა. ერფურტის უნივერსიტეტში სწავლის დროს იგი ჰუმანიზტურმა იდეებმა გაიტაცა და იმ დროიდან დაწყებული ულრიხი მუდამ ახალი მოძრაობის სათავეში იბრძოდა. იგი შეურიგებელი მტერი იყო კათოლიკური სამღვდელოებისა და ძველი სქოლასტიკის და მათთან საბრძოლველად თავისი სატირიული ნიჭი გამოიყენა: ულრიხმა „ბნელი ხალხის წერი-

ლების“ შედგენაში მხურვალე მონაწილეობა მიიღო, ამას გარდა კათოლიკური სამღვდელოების წინააღმდეგ სატირა „ვადისკუმ ანუ რომის სამება“ გამოაქვეყნა, რომელშიც რომის გარყვნილებასა და დაქვეითებას ენერგიულად ახასიათებდა. რომი ნაცარცვი სიმლიდრის საწყობია, რომელშიც ზის პაპი, ხრავს ამ სიმლიდრეს და სწოვს სისხლს გერმანელებსო. . . . . ნუ თუ გერმანელნი არ აიღებენ იარაღს და (ვეცხლითა და მახვილით არ გაილაშქრებენ მის წინააღმდეგო“? ამბობს ულრიხი.

ულრიხ ფონ ჰუტენი ამავე დროს პოლიტიკური მოღვაწე და გატაცებული პატრიოტი იყო, რომელსაც მთელი გერმანიის გაერთიანება და თავისებური დემოკრატიული წესების დამკვიდრება უნდოდა. მაგრამ იგი ამ მიზნის განხორციელებას საშვალო საუკუნეთა საშვალელებით ფიქრობდა; ამასთანავე მას არ ჰქონდა შეგნებული, რომ დრო და პირობები არ იყო ამ მიზნისთვის შესაფერისი. ამიტომ ულრიხის მოღვაწეობა ამ მხრივ უნაყოფო აღმოჩნდა.

თ ა ვ ი II.

✂ **რეფორმაცია გერმანიაში.**

ლუტერის ბიოგრაფია. მარტინ ლუტერი დაიბადა 1483 წელს ტიურინგენის ქალაქ ეისლბენში, ის მალაროს მუშის შვილი იყო და ბავშვობა სილარიბეში გაატარა; მშობლები მას ძალიან მკაცრად ეპყრობოდნენ. მაგრამ მამამ მაინც მიიბარა სკოლაში და ზრუნავდა მის განათლებაზე—იმედი ჰქონდა, — ჩემი შვილი იურისტი და გავლენიანი პირი გამოვაო. მარტინმა წარმატებით გაათავა სიტყვიერების კურსი, მაგრამ იურიდიულ ფაკულტეტზე არ წავიდა; მამის სურვილის წინააღმდეგ ის ავგუსტინელების მონასტერში ბერად შევიდა.] მარტინი ასკეტი-

ურ ცხოვრებას დაეწაფა, მარხულობდა და მთელი დღეობით
ლოცულობდა. მაგრამ სულიერი სიმშვიდე მაინც ვერ იპოვა.
სულ უბრალო შეცდომაზე კი სასოწარკვეთილებაში აგდებდა
ლუტერს: ხსნასა და დახმარებას ის არსაით არ მოელოდა,
ვინაიდან თვით ქრისტეც მაცხოვრად კი არა, მკაცრ მსაჯუ-
ლათ ჰყავდა წარმოდგენილი.

ორდენის საქმეების მოსაგვარებლათ ლუტერი რომში
გაგზავნეს. აქაური სამღვდელოების გარყვნილებამ დიდი აღ-
შფოთება გამოიწვია მასში, მაგრამ ჯერჯერობით ეს გრძნობა
იმ შთაბეჭდილებამ დაჩრდილა, რომელიც მასზე ქრისტიანო-
ბის დიდებული დროის ძეგლებმა მოახდინეს (საყდრები, წმი-
დანების სასაფლაოები). ვერძანიაში დაბრუნების შემდეგ ლუ-
ტერი ახლად გახსნილ ვიტენბერგის უნივერსიტეტში ღვთის-
მეტყველების პროფესორათ მიიწვიეს. ის განსაკუთრებულ ყუ-
რადღებას ავგუსტინისა და გერმანელი მისტიკოსების შესწავ-
ლას აქცევდა. თანდათან ქრებოდა ის ეჭვები, რომელსაც მარ-
ტინი მონასტერში განიცდიდა. იმას ეგონა, რომ საუკუნო
ცხოვრების გასაღები პავლე მოციქულისა და ავგუსტინის მო-
საზრებაში ჰპოვა: **კაცს ვერავითარი პირადი საქმე და ღვა-
წლი ვერ იხსნის; მას იხსნის მხოლოდ რწმენა, ცხოველი
რწმენა ქრისტესი, როგორც მაცხოვრისა.**

1517 წლამდე ლუტერი კათოლიკური ეკლესიის ერთ-
გულ შვილად ითვლებოდა — მითი ამაყობდენ ავგუსტინის ორ-
დენიდან მისი ამხანაგები, მის ლექციებს უნივერსიტეტში უა-
მრავი მსმენელი ესწრებოდა. 1517 წელს მოხდა ფაქტი, რო-
მელმაც ნათლად გამოაშკარავა ის წინააღმდეგობა, რომელიც
ლუტერის შეხედულებებსა და კათოლიკური ეკლესიის მო-
ძღვრების ძირითად დებულებათა შორის არსებობდა. პაპს ლეო
მე-X პეტრე მოციქულის საკრებულო ტაძრის გადასაკეთებ-
ლათ ფულები დასჭირდა. პაპიმ უბრალო ხერხს მიმართა: მან
შემოწირულების მოგროვება დაიწყო და რათა მეტი შემოწი-
რულება შემოსულიყო, შემომწირველთ ცოდვების პატიება

აღუთქვა. რადგანაც ფული ერთბაშად იყო საჭირო, პაპიმ ეს ფული იმდროინდელ ერთ-ერთ დიდ გერმანელს სავაქრო სახლს გამოართვა და შემდეგ ვალის გასასტუმრებლად ამ სახლის წარმომადგენლებთან ერთად ინდულგენციების საშვადობით ფულის გროვება განაგრძო. ეს პატივება გუჯრის სახით (**ინდულგენცია**) რიგდებოდა. სასჯელის შემსუბუქება გადახდილ ფულის რაოდენობაზე იყო დამოკიდებული. ვიტტენბერგის მიდამოებში თავისი ინდულგენციებით ერთ-ერთი ფრანკისკანელი ბერი **ტეცელი** გაჩნდა. იგი უხეში, ტლანქი პიროვნება იყო, რომელიც მოურიდებლად აქებდა და მოხერხებულად ასაღებდა თავის საქონელს. (სხვათა შორის, ტეცელს აწერდენ შემდეგ სიტყვებს: დაიჩხრიალებს თუ არა ფული ყუთში, სული მაშინვე ამოხტება განსაწუხედელ ადგილიდან-ო). სინანულისა და ცოდვების მიტევების ამგვარი შეგინების წინააღმდეგ ლუტერმა ვაბედულად გაილაშქრა. უნივერსიტეტის ჩვეულების თანახმად მან ვიტტენბერგში 95 დებულება გამოჰკიდა, სადაც ინდულგენციებს ჰკმობდა და მოუწოდებდა ყველას, ვინც სხვა აზრის იყო, საპაექროდ გამოსულიყო. დანიშნულ დღეს არავინ არ გამოცხადდა, მაგრამ საქმე ვახმაურდა, და ლუტერის მოქმედებას რომმა ყურადღება მიაქცია. რომიდან ორჯერ წარმოუგზავნეს ლუტერს მოციქულები საქმის ჩასაფუჩჩებლად. უკანასკნელად ლუტერმა აღუთქვა რომს სიჩუმე, თუმცა თავის შეხედულებათ სრულიად არ უარყოფდა. პაპის უფლების შესახებ აი რას სწერს იგი ერთ-ერთ თავის მეგობარს: „გეტყვი საიდუმლოდ, არ ვიცი, ჩავთვალო პაპი ანტიქრისტეთ, თუ მის წარმომადგენლათ“. მაგრამ სიჩუმე დიდხანს არ გაგრძელებულა. ლუტერის მოწინააღმდეგეებმა ლეიპციგში მოაწყვეს კამათი, სადაც ლუტერის წინააღმდეგ ცნობილი მოკამათე ღვთისმეტყველი **ეკო** გამოვიდა. დიდი ხნის კამათის შემდეგ ლუტერმა განაცხადა, რომ ის არა სთვლის სავალდებულოთ პაპის ავტორიტეტს და ამტკიცებს, რომ კონსტანცის კრების მიერ დაგმობილს ჰუსის მოძღვრებაში ბევრი რამ უცილობელი

ქეშმარიტება არისო და სხვათა შორის ის, რომ რწმენის ერთ-
თად-ერთ უცალობელ საფუძვლად უთუოდ საღვთო წერილი
უნდა ჩათვალოსო. *

ლეიპციგის კამათმა საბოლოოდ აიძულა ლუტერი უკუ-
ეგდო ყოველივე რყევა და რომთან კავშირი გაეწყვიტა. მან
სამი მცირე ტანის თხზულება გამოაქვეყნა, სადაც ეკლესიის
დაქვეითებისა და მისი რეფორმების აუცილებლობის შესახებ
ჰქონდა საუბარი. პირველ თხზულებაში („გერმანიის ერის ქრი-
სტიან თავად აზნაურობას იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა გა-
უმჯობესდეს ქრისტიანობის მდგომარეობა“) ლუტერი მიმარ-
თავს ერისკაცებს, და განსაკუთრებით იმპერატორს, მთავრებსა
და აზნაურებს და ეკლესიის გასწორებისაკენ მოუწოდებს, თვი-
თონ სამღვდლოებას თავისი თავის გასწორების უნარი აღარა
აქვსო. ამბობს ლუტერი; მას სათავეში პაპი უდგას, რომელიც
ზოგს ანგელოზებზე უფრო მაღალ არსებად მიიჩნიათ; ამ „ან-
გელოზს“ რომ რომში უგზო-უკელო ხალხი ახვევია გარშემო,
რომელმაც მრავალი ქვეყნის სიმდიდრე შთანთქა და ეხლა
გერმანიას მიჰყო ხელი. ბოლო უნდა მოეღოს ამ ძარცვა-გლე-
ჯას: არც ერთი კაპიკი რომს, ყოველგვარი საეკლესიო საქმე
გერმანიაშივე უნდა გადაწყდეს; თითოეული საზოგადოება თვი-
თონ უნდა ირჩევდეს წინამძღვრათ ერთ-ერთ მორწმუნე მო-
ქალაქეს, რომელსაც, თუ მოისურვებს, დაქორწინების უფლე-
ბაც უნდა ჰქონდეს.

მეორე ტრაქტატი (ეკლესიის ბაბილონის ტყვეობაზე) სა-
იდუმლოთა მოძღვრებას ეხება. ლუტერის აზრით მხოლოდ ორი
საიდუმლო არსებობს — ზიარება და ნათლისცემა. 5 დანარჩენი
სამღვდლოებამ გამოიგონა, რათა ხალხზე უფრო ადვილად
გაბატონებულიყო. მღვდლის დანიშნულება კი სამსახურია
და არა ბატონობა. დაბოლოს, მესამე ტრაქტატში, ლუტერი
ეხება მოძღვრებას კეთილ საქმეთა შესახებ. იგი ამტკიცებს,
კეთილი საქმეების რაოდენობა კაცს არ აცხონებს; მას იხსნის
მხოლოდ იესო ქრისტეს რწმენა. კეთილი საქმეც საჭიროა,

მაგრამ მხოლოდ როგორც შედეგი ქრისტეს რწმენისა და მოყვასის სიყვარულისაო, ამბობს რეჟორმატორი.

ამ წიგნებში გამოთქმული აზრები უკვე საკმაოდ იყვნენ მომწიფებულნი საზოგადოების ცნობიერებაში. ყველა გრძნობდა იმას, რასაც აქ ლუტერი ნათლად ლაპარაკობდა. ამიტომ გავლენა მისი ტრაქტატებისა ძლიერ დიდი იყო; ჰაპი, რა თქმა უნდა, უყურადღებოდ ვერ დასტოვებდა ლუტერის ასეთს ცხად გამოსვლას და მან ბულა გამოაქვეყნა, რომლითაც ლუტერს ეკლესიიდან განდევნით ემუქრებოდა. ლუტერმა საპასუხოდ იგი თავისი სტუდენტების თვალწინ დასწვა. ამას შემდეგ შერიგება უკვე შეუძლებელი იყო.

კარლოს მე-V. (1519—1555).

მარტო ლუტერი კი არ თხოვდა საერო მთავრობას საეკლესიო საქმეებში ჩარეულიყო, ამასვე მოითხოვდა მისგან სამღვდელოებაც, მაგრამ სულ სხვა მიზნით; მას უნდოდა, რომ საერო მთავრობას ყოველი ღონე ეხმარა და ახლად დაწყებული მოძრაობა ძირშივე ჩაეხშო. ეს გარემოება მით უფრო ყურადსაღები იყო. რომ სწორეთ ამ დროს იმპერიაში უმაღლესი უფლებას განახლება მოხდა. მაქსიმილიანე გადაიკვალა 1519 წელს, და კურფიურსტებმა მემკვიდრეთ მისი შვილის-შვილი **კარლოსი** აირჩიეს. ახლათ არჩეული იმპერატორის ხელში უამრავმა სამფლობელომ მოიყარა თავი, თანამედროვეთა თქმით, კარლოსის სამეფოში მზე არასოდეს არ ჩადიოდა. მამით კარლოსი ჰაბსბურგების სახლს ეკუთვნოდა და ავსტრიის, კარინტიისა და ტიროლის ჰერცოგი იყო; მისი ბაბუა მაქსიმილიანე კარლოს გაბედულის ქალზე მარიამზე იყო ჯვარდაწერილი და მზითვად ნიდერლანდები და ბურგუნდიის აღმოსავლეთი მიწები ერგო (ლოტარინგიის ნაწილი და ფრანშ-კონტე). მამა მისს ფილიპეს ისპანიის მეფის ფერდინანდის ქალი შუანა ჰყავდა ცოლად, და ამიტომ კარლოსი ისპანიას, ნეაპოლს, სიცილიას და სარდინიას დაემკვიდრა. როგორც ის-

ჰანიის მეფეს, მასვე ეკუთვნოდა ახალი ქვეყანაც, სადაც კოლუმბის შემდეგ ისპანელებმა ბევრი ადგილი აღმოაჩინეს და დაიპყრეს; დასასრულ კარლოსი, როგორც იმპერატორი გერმანიას სათავეში მოექცა და ამით ჩრდილოეთსა და შუა იტალიაში ზოგი უზენაესი უფლებები მოიპოვა. მაგრამ კარლოსის მონარქიას მრავალი სუსტი მხარე ჰქონდა: ჯერ ერთი ისა, რომ სახელმწიფო მრავალი სხვადასხვა ერითა და სრულიად განცალკევებული ოლქებისგან შესდგებოდა, რომელთაც საერთო სრულიად არაფერი არ გააჩნდათ. ეს შინაგანი სხვადასხვაობა იმთავითვე ღრღნიდა კარლოსის მონარქიის მთლიანობას და ასუსტებდა მას.

მეორე კიდევ ისა, რომ თითოეული ქვეყნის ძველი ჩვეულება და წესები, რომელნიც ახალი მდგომარეობისათვის შეუფერებელი იყვნენ, მაგრამ რომლებზეც ხალხი ხეოს არ იღებდა, ძალზე ასუსტებდა მეფის ძალაუფლებას.

მაგრამ კარლოსი მაინც დიდი წარმოდგენის იყო თავის სამეფოზე. ის თავის თავს მთელი საქრისტიანოს პატრონადა და მფარველად თვლიდა. კარლოსი აუჩქარებელი და გულჩახვეული კაცი იყო. ის მოხერხებულად სარგებლობდა თავისი ქვეშევრდომების ინტერესთა სხვადასხვაობით; არც ერთს მათგანს არ ეყრდნობოდა თავისი მეფობის დროს და ამგვარად არც ერთს არ უახლოვდებოდა.

კარლოსის მსოფლიო გეგმების განხორციელებას ხელს უშლიდა პატარა, მაგრამ სამშობლოს მოყვარული და ძლიერი მთავრობის პატრონი, საფრანგეთი. კარლოსმა საფრანგეთთან ქიშპობა მემკვიდრეობით მიიღო. საფრანგეთის მეფემ ლუდოვიკმა ფეოდალები დაიმორჩილა; მისმა შვილმა კარლოს მე-VIII საგარეო პოლიტიკის საწარმოებლათ საფრანგეთის სიმდიდრითა და ძალებით ისარგებლა და დანაწილებული და დასუსტებული იტალია მიზანში ამოიღო. მან ნეაპოლი დაიპყრო და კიდევ ახალ მიწებზე დაიწყო ფიქრი; მაგრამ მის წინააღმდეგ იტალიის ყველა სახელმწიფო შეერთდა და, ისპანიის მეფის

ფერდინანდის დახმარებით, კარლოსი იტალიის საზღვრებიდან გამოაძევეს. კარლოს მე-VIII მემკვიდრემ, ლუდოვიკო მე-XII თავისი წინამორბედის პოლიტიკა ისევ განაახლა: მართალია ის ნეაპოლში დამარცხდა, მაგრამ სამაგიეროდ მილანი აიღო. პაპმა იულიუს II მის წინააღმდეგ სასწრაფოდ დიდი კოალიცია შექმნა, რომელშიც სხვათა შორის იმპერატორი მაქსიმილიანეც იღებდა მონაწილეობას, და ლუდოვიკო მილანიდან განდევნა. მაგრამ კოალიციაში ერთსულოვანობა არ იყო, და ამიტომ ნამდვილად იტალია თავისი საკუთარი ძალების ამარა იყო მიტოვებული. როდესაც ლუდოვიკო XII მემკვიდრე-ფრანც I იტალიას შეესია, იქ დაქირავებული შვეიცარიელი რაზმების მეტი ვერავინ ნახა. მართალია შვეიცარიელთ უძლეველთა სახელი ჰქონდათ მოხვეჭილი, მაგრამ **მარინიანოსთან** გამართულ ბრძოლაში გამარჯვება ფრანგებს ხელათ წილად. ამ გამარჯვებით ფრანც I დიდი სახელი მოიხვეჭა. ფრანგებმა მილანი ხელმეორედ დაიკავეს. ფრანც I იმპერატორობა მოინდომა. მაქსიმილიანეს სიკვდილის შემდეგ კარლოს ჰაბსბურგელის წინააღმდეგ. მან თავისი კანდიდატურა წამოაყენა. ფრანცმა ვერ გაიმარჯვა, მაგრამ ცხადი გახდა, რომ ამ ორ პიროვნების შორის პირველობის შესახებ ატეხილი დავა იარაღს უნდა გადაეწყვიტა. კარლოსმა იცოდა, რომ საფრანგეთთან ომს ვერ აიცილებდა, და ისიც თადარიგს შეუდგა. პაპის საქმეში ჩარევას დიდი გავლენის მოხდენა შეეძლო სამხედრო მოქმედების მსვლელობაზე. ეს იულიუს მე-II მაგალითით დამტკიცდა. ამიტომ პაპზე გავლენის მოსახდენად კარლოსი ყოველივე საშუალებას ხმარობდა. ეს სწორედ ის დრო იყო, როდესაც გერმანიაში ლუტერის ძლიერმა მოძრაობამ იჩინა თავი. ცხადად სჩანდა, ვის მხარეს დაიჭერდა ახალი იმპერატორი: პაპისას თუ ლუტერისას?

საიმი ვორმსში (1521). ლუთერანობის დასაწყისი.

ახალ იმპერატორს დიდი იმედებით მოელოდა გერმანელი ხალხი—მისგან მოელოდნენ გასაქირის შემსუბუქებას და პოლიტიკურისა და საეკლესიო წყობილების ნაკლის გასწორებას. კარლოს მე-V, სურვილიც რომ ჰქონოდა, ყველას დაკმაყოფილებას მაინც ვერ მოახერხებდა; მაგრამ მას სულ სხვა ფიქრი ჰქონდა: ის საფრანგეთთან ომს მოელოდა და გერმანია მხოლოდ იმდენათ აინტერესებდა მას, რამდენადაც საჭირო სამხედრო ძალას იშოვიდა. აირჩიეს თუ არა იმპერატორი მყის გერმანიას გაემგზავრა. აქ ქ. ვორმსში ყრილობა იყო დანიშნული (1521), რომელზეც თავი მოიყარეს კურთხეურსტებმა, მთავრების უმეტესმა ნაწილმა და ქალაქების მრავალმა დეპუტაციამ. იმპერატორმა წარადგინა პროექტი მართველობის, სასამართლოს, ფინანსებისა და ჯარის გაუმჯობესების შესახებ. მაგრამ ყრილობის წევრებს საეკლესიო საქმეები უფრო აინტერესებდათ, ამიტომ პროექტს უღაზათოდა და უგულოდ არჩევდნენ. ყრილობის სურვილის თანახმად იმპერატორმა ლუთერი ვორმსში გამოიწვია. პაპი ამ დროს საბოლოოდ გადავიდა კარლოს მე-V მხარეზე, და ამიტომ უკანასკნელიც ცდილობდა მხარი დაეჭირა პაპის საეკლესიო ავტორიტეტისათვის. ლუთერი სიხარულით გამოცხადდა — ის ფიქრობდა, საშვალემა მომეცემა ჩემი აზრები გამოვთქვა და დავიცვაო; მაგრამ იმედი არ გაუშართლდა. მას მხოლოდ ერთი კითხვა მისცეს: უარს ამბობს თუ არა იმ აზრებზე, რომელიც ეკლესიამ დაჰვმო. მაღალი ყრილობის არაჩვეულებრივმა სახემ ლუთერი შეაკრთო და პასუხის მოთქმებისათვის ვადა ითხოვა. ლუთერმა მოიკრიბა ძალა და მეორე დღეს კრებას განუცხადა, რომ იგი არაფერზე უარს არ ამბობდა. მართალია ლუთერი არ დაუტუსადებიათ, მაგრამ იმპერატორმა განაცხადა, რომ იგი ეკლესიისა და ძველი სარწმუნოების შერყევის მსურველთა მოქმედებას ვერასდროს ვერ შეურიგდებოდა, და ამ

აზრით შეადგენია ბრძანება ლუტერის მოძღვრების წინააღმდეგ.

რეფორმის მომხრეთა საბედნიეროდ იმპერატორს არ ეცალა თავისი მუქარა სისრულეში მოეყვანა, რადგანაც სწორედ ამ დროს საფრანგეთთან ომი დაიწყო და კარლოს მე-V მთელი ყურადღებაც აქეთკენ იყო მიმართული.

საქსონიის კურთიურსტმა ფრიდრიხმა ლუტერის სასარგებლოდ ზომები მიიღო. მისი ბძანების თანახმად მარტინი მალულად ვარტბურგის კოშკში გაგზავნეს. ამ კოშკში რეფორმატორი მთელ წერიწადს ცხოვრობდა (რაინდის ტანსაცმელში გამოწყობილი). ის ძალიან ბევრს იუშაობდა — ათეულებით გზავნიდა ბროშურებს გერმანიის ქალაქებსა და დაბებში. მაგრამ უმთავრესი ის იყო, რომ ლუტერმა აქ ბიბლიის გერმანულად თარგმნა დაიწყო. ის კარგად იცნობდა გერმანულ კილოკავეებს და მასთანავე საუცხოვრ შემოქმედებითი ნიჭით იყო დაჯილდოვებული. ლუტერმა თავისი საქმე აოაჩვეულებრივი აღფრთოვანებითა და ხილოვნებით შეასრულა. **მისმა თარგმანმა მთელი ხანა შეჰქმნა როგორც გერმანელი ერის რელიგიაში, ისე მისს ლიტერატურულ ენასა და ნაციონალურ თვითშეგნებაში.**

ბოლოს ლუტერი იძულებული შეიქმნა მუშაობა შეეწყვიტა, რადგანაც მის ყურამდე ცნობებმა მიაწია მის მომხრეთა შორის ამტყდარ არეულობის შესახებ. არევ-დარევის მიზეზი გამოურკვევლობა იყო: ხალხი ერთ ორგანიზაციას ჩამოშორდა, მაგრამ ახალი ორგანიზაცია ჯერ კიდევ არსებობდა. ლუტერმა ვარტბურგი დატოვა და ვიტტენბერგში პირველი ლუტერანული საზოგადოების დაარსება სცადა, მორწმუნეებმა აირჩიეს პასტორი; ღვთისმსახურებიდან განდევნეს ჩვეულებები, რომელიც საიდუმლოებთან იყო დაკავშირებული: მთავარი მნიშვნელობა ქადაგებასა და გალობას დაეთმო. ლუტერი თავის სიტყვაში ყოველთვის იმ აზრს ატარებდა, რომ ზედმეტ სისასტიკეს მხოლოდ პირფერობა და გარყვნილება მოაქვს;

ახალ საზოგადოებაში ბერობა აკრძალული იყო; ლუტერმაც დატოვა ბერობა და ნამონაზნარი შეირთო ცოლად. დიდი ყურადღება მიაქციეს საშუალო სკოლებში სწავლების საქმესაც. ამ დარგში ცნობილი ფილიპე **მელანხტონი** მუშაობდა. ყველა ეს ცვლილება ქალაქის მთავრობის დახმარებით ხდებოდა, და ამრიგათ ვიტტენბერგი ახალი საეკლესიო ორგანიზაციის ცენტრად იქცეოდა, რომელიც თანდათანობით მთელ გერმანიაში იკიდებდა ფეხს.

ლუთერანობის გავრცელების შედეგები.

უკიდურესი მიმართულებანი. კათოლიციზმის მოწინააღმდეგეთა უმრავლესობას ლუტერის რეფორმები ძალიან ზომიერად მოეჩვენათ. ახალი მოძღვრების მიმდევრების ერთგულება ხშირად ხატებისა და ქანდაკებების მტვრევაში, საკურთხევლების დანგრევასა და საეკლესიო ჩვეულებების შეგინებაში გამოიხატებოდა. ამას გარდა, ის აზრი, რომ საღვთო წერილი სარწმუნოების ერთადერთი უცილობელი საფუძველია, საშიში გამოდგა: ღვთის სიტყვას ერთნი ასე ჰხსნიდენ, მეორენი სხვანაირად. წინად ეკლესია იძლეოდა ახსნა-განმარტებებს, ესლა აღარც ვიტტენბერგის მასწავლებელს უჯეროდენ, და ყველა საკუთარ ახსნა-განმარტებას იძლეოდა. გაზდა „ანაბაბტისტების“ მწვალებლობა, რომელიც პირად დარწმუნებას დიდ როლს ანიჭებდა და მოითხოვდა ნათელის იმდროს შესრულებას, როდესაც კაცს შეგნებულათ შეუძლია ესა თუ ის რელიგია აირჩიოს. ზოგიერთი კიდევ უფრო შორს მიდიოდა, საღვთო წერილს საკმარისად არ სთვლიდა, და ღმერთისგან უშუაშაველო ხელმძღვანელობას მოელოდა, რაც, მათის აზრით, **ექსტაზში** მხილდებოდა. ექსტაზის უმწვერვალეს საფეხურად წინასწარმეტყველებითი შთაგონება ითვლებოდა.

სარწმუნოებრივი საკითხების გამოურკვევლობით გამოწვეულ ჯანყს გარდა გერმანიაში სოციალური ხასიათის მოძრაო-

ბაც მწიფდებოდა. ლუტერს სახარების საფუძველზე საეკლესიო რეფორმის გატარება უნდოდა, მაგრამ მისმა მიმდევრებმა სახარების მიხედვით ეკლესიის გარდა სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი რეფორმის მოხდენაც განიზრახეს. როგორც კი დაიწყო ლუტერმა ეკლესიის წინააღმდეგ ქადაგება, ყველა უკმაყოფილომ და შეუთრაცხყოფილმა წამოაპყრო თავი: ყველას ეგონა, რომ დადგა დრო საუკუნო ბოროტების გასწორებისათვის. უკმაყოფილოთა შორის რაინდებს პირველი ადგილი ეკავათ. ისინი შურის თვალით შესცქეროდნენ მთავრებს, რომლებიც ხელმწიფეებად ვარდაიქცენ, — ეზიზღებოდათ მოქალაქეები და გამდიდრებული მდაბიო ხალხი, რომლებიც მათზე უფრო მდიდრულათ ცხოვრობდნენ. ამასთანავე იგინი ხედავდნენ, რომ დიდი ომებისთვის რაინდები არ გამოუდგებოდნენ, რადგან ბრძოლის ბედს ქვეითა ჯარი-ლანდსკნებები სწყვეტდნენ. ლიტერატურაში რაინდობის თვალსაჩინო წარმომადგენელი ცნობილი ჰუმანისტი ულრიხ ფონ-ჰუტენი იყო. ის მთელ ევროპაში დაეხეტებოდა, სამხედრო ნაწილებში მსახურობდა და დიპლომატიურ დავალებებს ასრულებდა; მან თითქმის ყველა უნივერსიტეტი შემოიარა, შეითვისა ჰუმანისტების შეხედულებები, იმპერატორ მაქსიმილიანესაგან მგონობის გვირგვინი მიიღო და მრავალი სამხილებელი წიგნაკები და ლექსები დასწერა გერმანელ მთავრობის, პაპის, ფრანგების და სქოლასტიკების წინააღმდეგ. ის აღფრთოვანებით შეხვდა ლუტერის გამოხსვლას, მაგრამ რეფორმაცია თავისებურად ესმოდა. ვორმისის სეიმის შემდეგ ხსნას ის მხოლოდ რაინდების აჯანყებაში ხედავდა, ოცნებობდა იმპერატორის ხელქვეით ეროვნულ გაერთიანებაზე და მთელ იმედს საიმპერიო რაინდ ფონ-სიკინგენზე ამყარებდა, რომელიც არა მარტო თავისი ავაზაკობით იყო ცნობილი, არამედ იმითაც რომ მთავრების პოლიტიკაში ერეოდა და მათზე გავლენას ახდენდა. სიკინგენი მოულოდნელად დაეცა ტრირს, მაგრამ აქაურმა არქიეპისკოპოსმა ის უკუაგდო. ტრირის არქიეპისკოპოსს რამდენიმე მეზობელი მთავარი მიე-

შველა და შეერთებული ძალით ჯერ ციხეები წაართვეს და მერმე თვით სიკინგენიც შეიპყრეს. ის სასიკვდილოდ დაიჭრა და მტრების თვალ წინ გარდაიცვალა. ერთი წლის შემდეგ ჰუტენიც მოკვდა. V.

გლეხების 1525 წელს გლეხების აჯანყება დაიწყო. აჯანყებულმა ებულებმა 12 მუხლად დაწერილი მოთხოვნები წამოაყენეს. საქმე ბატონყმობის მოსპობას, გადასახადების შემცირებას, დანაშაულობისათვის სასჯელის განსაზღვრას და მღვდლების საზოგადოებისაგან ამორჩევას შეეხებოდა. ამბოხება რეინის მხარესა და ტურინგისაც მოედო. რეინის მხარეში რაინდი გეცი-ფონ ბერლინხინგენი ჩაუყენეს სათავეში აჯანყებულებს. ტურინგიაში სახელი გაითქვა მქადაგებელმა **თომამიუნცერმა**. ის ლარიბებს მდიდრების გაჟღეტისაკენ მოუწოდებდა, თავისი თავი წინასწარმეტყველად გამოაცხადა და მიმდევრებს ღმერთისაგან სასწაულებრივი დახმარება აღუთქვა. ის ვინც ამგვარ ბელადებს მიჰყვებოდა, 12 მუხლით აღარ კმაყოფილდებოდა და მოითხოვდა საკუთრების განაწილებას, სწვავდა კოშკებს, აწამებდა და ჟღეტდა რაინდებს, რომლებიც ხელში ჩაუვარდებოდა. გერმანიის საზოგადოების უმალღესმა წრეებმა იგრძნო, რომ მოძრაობა საერთოდ ყველას ინტერესებს ემუქრებოდა, -- **კათოლიკები და პროტესტანტები შეერთდნენ აჯანყებულების წინააღმდეგ.** ლუტერს ეზინოდა რეფორმაცია რევოლიუციად არ გარდაქცეულიყო, და ამიტომ აჯანყებულების წინააღმდეგ სწერდა და ჰქადაგობდა. ლანდსკნებტებს, რა თქმა უნდა, უდისციპლინო და უწესრიგო მემამბოხეთა ბრბოები ვერ გაუმკლავდებოდნენ და სულ მცირე ხნის განმავლობაში ისინი იძულებულნი იყვნენ იარაღი დაეყარათ. საშინელი იყო მათი ბედი, მემამბოხეთ ათასობითა შეუბრალებლად ჟღეტდნენ.

აჯანყების ჩაქრობის 3 წლის შემდეგ ერთხელ კიდევ იფეთქა უკმაყოფილებამ. ქალაქ **მიუნსტერში** მკერავმა **იანემ** თავი

ვისი თავი მესიად გამოაცხადა და აჯანყებულებს სათავეში ჩაუდგა; მან, თომა მიუნსტერის არ იყოს, მიუნსტერში თავისებური კომუნისტური წესწყობილების განხორციელება სცადა. მაგრამ მიუნსტერი სუსტი იყო და მეზობელი მთავრების ჯარმა იგი ადვილად აიღო.

ადვილი გასაგებია, რომ ერთგული კათოლიკენი და იმპერატორი გულგრილად ვერ შეხვდებოდნენ მოძრაობას, რომელიც არსებულ წყობილებას წილგეკვას უქადდა, ამიტომ მწვალებლობის წინააღმდეგ „საიმპერია“ საშუალებებს მიმართეს. მეორე მხრივ, თვითონ რეფორმატორებიც ცდილობდნენ მოძრაობა კანონიერ კალაპოტში ჩაეყენებიათ და ამიტომ მოწადინებული იყვნენ რეფორმის საქმე მთავრობას მიეღო თავის თავზე. ორმა შემთხვევამ იქონია გავლენა ახლობელ წლების ისტორიის მსვლელობაზე: საიმპერიო მთავრობა კაი ხნით მოკლებული იყო საშუალებას რეფორმაციის წინააღმდეგ აქტიურად გამოსულიყო და გერმანიის მთავართა უმრავლესობა რეფორმაციას მიემხრო, ზოგი გულწრფელი რწმენით და ზოგიც კიდევ პოლიტიკურ-დიპლომატიური მოსაზრებით.

გლახთა მოთხოვნებიანი:

1. თითოეული თემი თავისთვის მოძღვარს თვითონ ირჩევს.
2. სამღვდელოების სასარგებლოდ მოსახელის მეთვდი უნდა გადაიდვას. დანარჩენი გადასახადი, რომელიც სამღვდელოების სასარგებლოდ მიდიოდა, უნდა მოისპოს.
3. გლეხები პირადად თავისუფალნი არიან; ბატონყმობა ისპობა.
4. ყველას უფლება აქვს, სადაც უნდა იქ ინადიროს და სადაც უნდა იქ ითევზაოს.
5. შეშის მოჭრა ყოველ ტყეში შეიძლება.
6. მემამულეების სასარგებლოდ გლეხი მარტო იმდენს მუშაობს, რამდენიც ძველად იყო მიღებული.
7. მეტი სამუშაოსათვის გლეხი განსაკუთრებულ გასამრჯელოს იღებს.

8. მიწაზე გადასახადი სამართლიანი უნდა იყოს მიწის ფასის მიხედვით.
9. დანაშაულთათვის სასჯელი მტკიცედ უნდა იყოს განსაზღვრული.
10. სათემო მიწები თემებს უნდა დაუბრუნდეს.
11. მემკვიდრის უფლება გარდაცვლილი გლეხის მემკვიდრისაგან საუკეთესო საქონლის ან სხვა ამგვარის მიღების ისპობა.
12. თუ დამტკიცდა, რომ აქ ჩამოთვლილ მუხლებში რამე ეწინააღმდეგება საღვთო წერილს ან სამართალს, ასეთი დადგენილება ჰკარგავს ძალას.

✓ კარლოს მე-V მძიმე წარმოებულ ომები.

გორმსის ბძანება კარლოს მე-V ერთი წუთითაც არ დავიწყებია, მაგრამ საფრანგეთთან მძიმე ომის წარმოება მოუხდა, და ამიტომ მისი სისრულეში მოყვანა უკეთესი დროისათვის უნდა გადაედო. 1525 წელს ფრანგები სასტიკად დამარცხდნენ; პავიასთან ბრძოლაში გერმანელებს თვით ფრანც I ჩაუვარდათ ტყვეთ ხელში. მაგრამ ფრანგების დამარცხებამ იტალიელები შეაშინა, და პაპმა კლიმენტ მე-VII კარლოსის საწინააღმდეგო კოალიციაზე დაიწყო ზრუნვა. იმპერატორის ჯარმა, რომელიც სანახევროდ ლუტენარებისაგან შესდგებოდა, პაპის დასამორჩილებლად პირი რომისაკენ იბრუნა, აიღო იგი, დაარბია და შეურაცყოფა მიაყენა ეკლესიასა და სამღვდელოებს. პაპი იძულებული შეიქმნა კარლოსის მტრობაზე ხელი აეღო. თვით ფრანც I-იც დასთანხმდა კარლოსის ზავის პირობებს, მაგრამ ეს თანხმობა გულწრფელი არ აღმოჩნდა: მას უნდაოდა ტყვეობიდან განთავისუფლებულიყო, რათა ომი განეახლებია, და მალე ასეც მოიქცა. მაგრამ ახლა პირობები ფრანცის სასარგებლოდ მოეწყო. სწორედ ამ დროს გერმანიას აღმოსავლეთით საშინელი მტერი გაუჩნდა: ოსმალთა სულთანმა

სულეიმანმა ბელგრადი აიღო, მოგაჩესთან უნგრებისა და ჩეხების ჯარი გაანადგურა, დაიკავა უნგრეთი და ვენას მიაღდა. მართალია ვენა ვერ აიღო, მაგრამ ამის შემდეგ ავსტრიისა და გერმანიის სამფლობელოები მუდმივ შიშს ქვეშ ჰყავდა. ოსმალოებმა უნგრეთში მაგრათ მოიკიდეს ფეხი; კარლოსი და ფერდინანდი იმას-ღა ცდილობდნენ, რომ თურქები როგორმე ამადგილებში მაინც შეეჩერებინათ. ფრანკმა ამ პირობებით მოხერხებულად ისარგებლა: დაუმეგობრდა სულეიმანს და ყოველგვარ დახმარებას უწევდა მას იმპერატორთან ბრძოლაში; ეხმარებოდა მაჰმადიან მეკობრებსაც, რომელნიც ხმელთაშუა ზღვაზე ქრისტიანების გემებს ძარცვავდნენ და იტალიისა და ისპანიის სანაპიროებს არბევდნენ. თვითონ კი თავის მხრივ თავს ესხმოდა იტალიას, რათა კარლოსი საბოლოოდ შეევიწროებია. მაგრამ კარლოსი ყოჩაღად იბრძოდა; სამაგიეროდ ვერმანიის შინაური საქმეები უყურადღებოდ ჰქონდა მიტოვებული.

ამით რეფორმაცია მოგებულნი დარჩა. საზოგადოებრივი აზრი რეფორმის სასარგებლოდ იყო განწყობილი; ეს გარემოება კი გავლენას ახდენდა როგორც კერძო პირებზე, ისე მთავრებზეც; ვერმანიის მთავრობებისათვის რეფორმაციის მიღებას დიდი სარგებლობის მოტანა შეეძლო. უმეტეს შემთხვევაში საეკლესიო ქონების სეკულარიზაცია, ე. ი. მისი მთავრობის ხელში გადასვლა ჰხდებოდა; სასულიერო მთავრებიც კი (ეპისკოპოსები, აბბატები) სარგებლობას ჰხედავდნენ. სარწმუნოების გამოცვლაში, რადგანაც ამით ისინი მემკვიდრეობითი იძენდნენ იმ ქონებას, რომლითაც წინად სარგებლობდნენ მხოლოდ როგორც ეკლესიის წარმომადგენლები. ამას გარდა კათოლიკური ეკლესია იმდენად ძლიერი იყო, რომ მისი გამკლავება წვრილ მთავრებს სათითაოდ არ შეეძლო, ამიტომ ნათელია, თუ რატომ უნდა მიმხრობოდა ლუტერანობას ვერმანიის მთავრების უმრავლესობა. პირველად ლუტერანობა ოფიციალურად საქსონიის კურფიურსტმა და ჰესსენის ლანდგრაფმა შემოიღეს თავის სამფლობელოებში; და როდესაც **შპეიერის რეინსტაგში**

იმპერატორი და კათოლიკები ვორმსის ედიქტით დაემუქრენ ლუტერანებს, 5 მთავარმა და 14 ქალაქმა გამბედობა იქონიეს და ამგვარი ზომის წინააღმდეგ პროტესტი განაცხადეს. მათ „პროტესტანტები“ უწოდეს და შემდეგ ეს სახელი რეფორმაციის ყველა მიმდევარზე გავრცელდა. 1530 წელს **აუგსბურგის** რეისტაგში იმპერატორმა კვლავ ლუტერანების წინააღმდეგ გაილაშქრა; მან მოითხოვა, რომ ლუტერანებს მოკლედ წარმოედგინა მისთვის თავისი შეხედულებათა ძირითადი დებულებანი ფილიპე მელანხტონმა შეადგინა ლუტერანების სარწმუნოების მოკლე ახსნა, რომელიც წარუდგინეს მას „**აუგსბურგის სარწმუნოების აღსარების**“ სახელით. ამავე დროს ლუტერანებმა საოპარი მზადებაც დაიწყეს: **შმალკალდენში** კავშირი შეკრეს და საერო-ჯარი შეადგინეს. მაგრამ ოსმალეთთან ომი დაიწყო და კარლოსი იძულებული შეიქმნა ლუტერანებისათვის თავი დაენებებია.

მხოლოდ 1544 წელს დაამთავრა ომი იმპერატორმა, რო, მეტიც მას ხელს უშლიდა გერმანიის საქმეების მოგვარებაში. ინგლისელების დახმარებით კარლოსმა საფრანგეთის საზღვრები გადალახა და თითქმის პარიზს მიახწია. ფრანც I იძულებული შეიქმნა ზავზე დათანხმებულიყო. კარლოსს მეზუთემ ახლა პროტესტანტიზმის მოსპობა გადასწყვიტა; მაგრამ მას კათოლიკური ეკლესიის გასწორებაც საჭიროდ მიაჩნდა. ამიტომ მან დაჯინებით მოითხოვა **ტრიდენტში** საეკლესიო კრება მოეწვიათ. პროტესტანტები მუდამ კრების მომხრე იყვნენ, მაგრამ ტრიდენტის კრების ცნობაზე უარი გაცხადეს, რადგანაც იგი პაპმა მოიწვია და სხდომებსაც პაპის ლეგატები თავმჯდომარეობდენ. ისინი მიხვდნენ, რომ საქმე იარაღს უნდა გადაეწყვიტა, და ჰესენის ლანდგრაფი პირველი დაესხა თავს ავსტრიის ჯარებს. მაგრამ პროტესტანტებს შორის საკმაო თანხმობა არ იყო, და კარლოსმა შმალკალდენის მოკავშირეთა შორის გათიშვის შეტანა მოახერხა. პირველად მან საქსონიის ახალგაზდა ჰერცოგი **მორიცი** მიიმხრო, და როდესაც იმპერატორმა მთავარი თა-

ვისი მოწინააღმდეგე, საქსონიის კურფიურსტი დაამარცხა და დაატყვევა, მაშინ ჰესენის ლანდგრაფიც დანებდა მას. მოხუც ლუტერს არ უცოცხლია თავის ეოთმორწმუნეთა დამარცხებამდ. ის 1546 წელს გარდაიცვალა.

კარლოსი ოთხი წლის განმავლობაში გერმანიას ისე განაგებდა, როგორც დაპყრობილ მხარეს: მარტო სამხრეთ გერმანიიდან იქმნა განდევნილი 400-დე პასტორი. იმპერატორის მოქმედებით აღშფოთებულნი იყვნენ პროტესტანტებს გარდაკათოლიკეებიც. ყველასათვის ცხადი გახდა, რომ ის კანონებს არღვევდა და თვითმპყრობელობის განმტკიცებას აპირებდა. წინააღმდეგობის სული დატრიალდა ყველგან — ბელადი და იყო საჭირო.

საქმეს ისევ იმ მორიცი საქსონელმა მოჰკიდა ხელი, რომელმაც შმალკალდენის ომის დროს თავის თანიმორწმუნეებს უღალატა. ის ჭკვიანი, გაბედული და ვერაგი კაცი იყო; რისთვისაც ხალხმა მას იუდა უწოდა, კარლოსი მორიცს ყველაფერში ენდობოდა: ის დარწმუნებული იყო, რომ ჰერცოგმა პროტესტანტებთან კავშირი საბოლოოდ გასწყვიტა. მორიცმა კი პირიქით ეს კავშირი ხელახლა აღადგინა; შეჰკრიბა დიდძალი ჯარი და ფრანგების მეფეს ჰენრიხ მე-II პირობით შეეჭრა, რომლის ძალით ფრანგები იმპერიას უნდა შემოსეოდნენ და კარლოსის ყურადღება მიეპყროთ; ამისთვის ისინი **მეცხე**, **ტულსა** და **ვერდენს** მიიღებდნენ. მოლაპარაკება და მზადება საიდუმლოდა და დიდის ხელოვნებით სწარმოებდა, და როდესაც ფრანც I მემკვიდრე ბურგუნდიის მხარეში შეეჭრა, მორიცი მსწრაფლ გაეშურა სამხრეთ გერმანიას, სადაც იმპერატორის მცირე რიცხოვანი ჯარი იმყოფებოდა და გაჰფანტა იგი; ხოლო იმპერატორმა გაქცევით უშველა თავს. ამის შემდეგ კარლოსის ბედი უკუღმა დატრიალდა. იგი თავს მოხუცად და მოქანცულად გრძნობდა, და ამიტომ აღარ ჰქონდა საკმაო ძალა ბრძოლის განახლებისათვის. ამიტომ მან პოლიტიკურ მოღვაწეობაზე უარის გაცხადება გადასწყვიტა. ისპანია,

ნიდერლანდები და ახალი ქვეყანა მან თავის შვილს ფილიპეს გადასცა, იმპერია და ჰაბსბურგების მიწები კი—თავის ძმას ფერდინანდს. თვითონ ისპანიას წავიდა და წმიდა იუსტის მონასტერში შევიდა. კარლოსმა მონასტერში ორი წელი კიდევ იცოცხლა; ამ ხნის განმავლობაში ის კაცის ნახვას გაუბოძა, მაგრამ შვილთან და ძმასთან მიწერ-მოწერას მუდამ აწარმოებდა.†.

აუგსბურგის ზავი. კარლოს მე V ჯერ კიდევ თავის ადგილზე იყო, როდესაც ფერდინანდი პროტესტანტებს შეუთანხმდა. 1555 წელს ჩამოვარდა ზავი კათოლიკებსა და პროტესტანტებს შორის; ამ ზავის მთავარი დებულება შემდეგ სიტყვებში გამოიხატებოდა: *cujus regio, ejus religio* (ვისიც ქვეყანაა, სარწმუნოებაც მისია), ესე იგი ყოველი ცალკე ქვეყნის მთავრობას შეძლება ჰქონდა თავისუფლად აერჩია სარწმუნოება, ქვეშევრდომები კი მის არჩევანს უნდა დამორჩილებოდნენ. ამგვარად სარწმუნოების თავისუფლება მხოლოდ მთავრებს მიენიჭათ; ხოლო ხალხი ძველ მდგომარეობაში დარჩა, რადგანაც იგი მოვალე იყო უფუოდ თავისი მთავრის სარწმუნოებას გაყოლოდა.

რეფორმაციას სარწმუნოებრივ შედეგებს გარდა, პოლიტიკური შედეგებიც მოჰყვა. იმპერატორის ავტორიტეტი და გავლენა საგრძნობლად შეილახა; იმპერატორის, რაინდებისა და ქალაქების ხარჯზე მთავრები გაძლიერდნენ; პოლიტიკურ უფლებასთან ერთად მთავრებმა ხელში ჩაიგდეს საეკლესიო საქმეების გამგებლობაც: გერმანიის დამქსაქსველ პირობებს ერთი კიდევ მიემატა—ის პროტესტანტი და კათოლიკურ ბანაკებათ გაიყო.

დიდი გავლენა მოახდინა რეფორმაციამ საზოგადოდ ევროპის სულიერ ცხოვრების განვითარებაზეც. იმ დროს, როდესაც ჰუმანიზმის გავლენა მოწინავე ელემენტების ვიწრო წრით განისაზღვრებოდა, რეფორმაციამ თვით ხალხში შეიტა-

საქართველო

1795

ნა ახალი იდეები; ჰუმანისტები სწავლობები და ლიტერატორები იყვნენ, რეფორმაციამ სარწმუნოებრივი გრძნობა გააღვივა. ინდივიდუალიზმი და თავისუფლება განსაკუთრებით პროტესტანტების ქვეყნებში განვითარდა, თუმცა ვერც კათოლიკურმა ქვეყნებმა აიშორა სრულიად ეს „საფრთხე“. მეცნიერებამ თავისუფლად იგრძნო თავი; საერო ინტერესები ყველგან პირველ ადგილზე დადგა. თვით კათოლიკურმა ეკლესიამ დაინახა საჭიროთ თავისი ყოფა-ცხოვრების შემოწმება და შესწორება. რამდენათ მეტი დრო გადიოდა, ახალი უროიერთობის შექმნისაკენ მიმართული მოძრაობა იმდენად უფრო ძლიერდებოდა.

თავი III.

რეფორმაცია შვეიცარიაში.

ცვინგლი. შვეიცარიის ფედერატიული სახელმწიფო მეცამეტე საუკუნის ბოლოს (1291 წ.) ჩაისახა; მაგრამ მთელი ორი საუკუნის განმავლობაში მას სასტიკი ბრძოლა უხდებოდა თავის მეზობელ ბურგუნდელებთანა და ჰაბსბურგებთან. ამ ბრძოლის დროს შვეიცარიელებმა დიდი სიმტკიცე და სიმამაცე გამოიჩინეს, რამაც შვეიცარიას სახელი და განსაკუთრებული მღვდმარეობა მიანიჭა. შვეიცარიის ქვევითა ჯარი ევროპაში სანიმუშოდ ითვლებოდა. მას ჰქირაობდენ და დიდ სასყიდელსაც აძლევდენ როგორც იმპერატორი, ისე ფრანგების მეფე და იტალიის მმართველებიც. ეს გარემოება კი შვეიცარიელებს ზნეობრივად აქვეითებდა, მათ ანგარებას უღვიძებდა და ძარცვა-გლეჯას აჩვევდა. ამას გარდა მეორე ბოროტებაც იყო შვეიცარიაში. თუმცა შვეიცარია ერთი მთლიანი სახელმწიფო იყო, მაგრამ თითოეული კანტონი თავის საქმეს დამოუკიდებლად აწარმოებდა, საზოგადო საქმეებს კი კანტონების წარმომადგენლებისაგან შემდგარი საბჭო განაგებდა. კანტონების

კავშირში მთავარი მნიშვნელობა ბერნს, გლარუსს და 5 ტყის კანტონს (ურბი, შვიც, უნტერვალდენ, ლუცერნე, ცუგ) ჰქონდათ. სამაგიეროდ სხვები ნაკლები უფლებებით იყვნენ აღჭურვილნი. ეს გარემოება, რა თქმა უნდა, მათ შორის უკმაყოფილებასა და არეულობას იწვევდა. ამგვარად ნიადაგიანად მოძრაობისათვის მზად იყო; იგი ორივე ამ ბოროტებას უნდა შეხებოდა; ეს ასეც მოხდა, ხოლო თვით მოძრაობა სარწმუნოების ნიადაგზე დაიწყო. ახალი მოძრაობის მეთაური ციურიხელი მღვდელი **ცვინგლი** იყო. ის ჩამომავლობით გლეხი იყო, მაგრამ, რადგან მშობლები შეძლებულები ჰყავდა, სივიწროვეს არას დროს არ განიცდიდა. ცვინგლი ჰუმანიზმმა გაიტაცა, უნივერსიტეტის კურსი მან ვენაში დაასრულა და განსაკუთრებითი გულმოდგინებით ჰომეროსსა და პლატონს სწავლობდა. იგი ფხიზელი, გამჭრიახი და პრაქტიკული ხასიათის კაცი იყო, რომელსაც სულიერი ბრძოლის სიმწვავე არასდროს არ განუცლია. ცვინგლიმ თანდათანობით შეიმუშავა თავისი სარწმუნოებრივი და საზოგადოებრივი შეხედულებანი, როდესაც იგი ჯერ კიდევ სოფლის ღვდლად იყო. ბოლოს იგი ციურიხში მიიწვიეს. მისი სურვილის თანახმად ციურიხის ქალაქის საბჭომ მოაწყო კამათი, სადაც ცვინგლი ინდულგენციების, ბერობის და საეკლესიო ცრუმორწმუნოების (ჩვეულებების) წინააღმდეგ გამოვიდა. აქ მან თავისი 67 თეზისი წამოაყენა, რომელშიც მთელი თავისი პროგრამა გამოხატა. ქალაქის საბჭომ მისი შეხედულებები გაიზიარა და საეკლესიო ცხოვრების მოწყობა მას მიანდო. ამგვარად პირველად ციურიხში განხორციელდა ცვინგლის სარეფორმაციო აზრები. მან იქ ღვთისმსახურება მოაწყო, რომელიც გალობით და ქადაგებით განისაზღვრებოდა; სასულიერო კორპორაციებს ქონება ჩამოართვა; მთავრობა და პასტორები სასტიკ თვალყურს ადევნებდნენ, რომ ხალხს მთავრობისაგან აღიარებულ სარწმუნოებრივ აზრებისათვის გვერდი არ აეხვია. სასჯელი მოელოდა იმასაც კი, ვინც ცვინგლის მოძღვრებასა და ქრისტიანულ ზნეობას ოდ-

ნავ მაინც გადაუხვევდა. ცვინგლის რეფორმა შვეიცარიაში და სამხრეთ გერმანიაში გავრცელდა. გერმანიის ქალაქებში ერთ-მანეთს ხვდებოდა კათოლიკურ ეკლესიისაგან გამოყოფილი ორი ახალი მოძღვრება — ცვინგლისა და ლუტერის; ამიტომ თავის თავად იბადებოდა საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორი განწყობილება უნდა დამყარებულიყო მათ შორის. ორივე მოძღვრების მიმდევრებს იმპერატორისა და კათოლიკე მთავრებისაგან დევნა მოელოდა; მეორე მხრით მათ შორის განსხვავება არც კი არსებობდა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმას, რომ ლუტერი ძველ ჩვეულებათა და შეხედულებათაგან უარყოფდა მარტო მას, რაც საღვთო წერილს ეწინააღმდეგებოდა, ხოლო ცვინგლი — ყველაფერს, რასაც საღვთო წერილი პირდაპირ არ მოითხოვდა. ამ ორი მოძღვრების შეერთება მოსალოდნელიც იყო და სასურველიც. ლუტერისა და ცვინგლის შეხვედრა მარბურგში მოხდა. უთანხმოებას განსაკუთრებით საიღუმლო ზიარება იწვევდა. მასში ცვინგლი საიღუმლო სერობის უბრალო მოგონებას ხედავდა, ხოლო ლუტერი ამტკიცებდა, რომ ქრისტეს სიტყვები: „ესე არს ხორცი ჩემი, ესე არს სისხლი ჩემი“ — სიტყვა-სიტყვით უნდა გავიგოთო, და მაშასადამე მორწმუნე ურთლა ეზიარება ქრისტეს ნამდვილ ხორცსა და სისხლსო. ცრემლმორეული ცვინგლი ლუტერს სთხოვდა, ეცნო ძმური ურთიერთობა ორ მოძღვრების შორის, მაგრამ ლუტერმა გადაჭრით უარი განაცხადა.

ცვინგლის მიმდევრებს ისე, როგორც ლუტერანებს, რადიკალურად მოუხდათ რწმენის დაცვა. რეფორმაცია ორმა უძლიერესმა კანტონმა — **ციურიხმა** და **ბერნმა** მიიღო. მათ ზოგიერთი სხვაც შეუერთდა. მაგრამ ტყის კანტონები მტკიცეთ იცავდნენ კათოლიციზმს. უბრალო შემთხვევა საკმაო აღმოჩნდა ომის დაწყებისათვის; ტყის კანტონების ჯარი ციურიხისაკენ დაიძრა, რომელიც მოუმზადებელი იყო. **კაპელასთან** შეტაკება მოხდა და ბრძოლაში ცვინგლი მოჰკლეს. ბოლოს საქმე იმით გადავიდა, რომ ყოველ კანტონს სარწმუნოების საქმეში

დამოუკიდებლად მოქმედების უფლება მიენიჭა, მაშასადამე პრინციპი: *cujus regio, ejus religio* აქაც დაცული იქნა; განსხვავება ჩხოლოდ იმაში იყო, რომ გერმანიაში სარწმუნოების საკითხს მთავრები **სწუვაბდენ**, ხოლო შვეიცარიაში სარესპუბლიკო მთავრობები.

კალვინი. ახალმა მოძრაობამ თანდათანობით იწყო გავრცელება ფრანგებით დასახლებულ ადგილებშიაც. ხალხისაგან არჩეულმა საბჭოებმა, რომელიც ქალაქს განაგებდა, ქალაქში რეფორმის მოსახდენად ფრანგ მქადაგებლებს მოუწოდა. ერთი მოწვეულთაგანი **იოანე კალვინი** იყო, რომელიც შთამომავლობით ჩრდილოეთ საფრანგეთიდან იყო. კალვინი განათლებით იურისტი იყო. მაგრამ სარწმუნოების ახალი მიმართულების გავლენა უნივერსიტეტში ყოფნის დროსავე განიცადა და ბოლოს პროტესტანტიზმს მიემხრო. რადგანაც ამის შემდეგ საფრანგეთში დარჩენა საშიში იყო, ამიტომ კალვინი შვეიცარიაში გაემგზავრა, სადაც ის სხვა მქადაგებლებთან ერთად ჟენევაში მიიწვიეს. ამ დროს კალვინი სულ 25 წლის ახალგაზდა იყო, მაგრამ მან თავისი მტკიცე ხასიათით, ძლიერი სიტყვით, ჭკუაძახვილობითა და ხალხზე გავლენით მალე საერთო ყურადღება მიიქცია. ახალი მასწავლებლები რეფორმისა და ზნეობის გასწორების საქმეს ძალიან ფიცხად მოეკიდენ. თავისი ზედმეტი სიმკაცრით ხალხს ჩქარა მოაბეზრეს თავი. კალვინი იძულებული შეიქმნა ჟენევა დაეტოვებინა; რამდენიმე წელი მან სამხრეთ გერმანიაში გაატარა. მაგრამ მალე უკანვე გაიწვიეს, და ამის შემდეგ ის სიკვდილამდე ჟენეველების ზნეობრივ ხელმძღვანელად დარჩა.

კალვინი რეფორმაციას იმ დროს მიემხრო, როდესაც მისი მთავარი დებულებები უკვე ჩამოყალიბებული იყო. ამიტომ მისი პირველი თხზულება სისტემატიური ხასიათის იყო: *Institutio religionis christianae* (1536) საუკეთესო თხზულებაა მეელი მეთექვსმეტე საუკუნის პროტესტანტულის საღვთის-

შეტყველო მწერლობიდან. კალვინის აზრით ღმერთმა ერთხელ და საბოლოოდ გამოაშკარავა თავისი ნება საღვთო წერილში, ამიტომ სარწმუნოების წყარო მის მეტი არაფერი არ არის. ყველაფერი, როგორც კერძო ისე საზოგადო ცხოვრება ამ ღვთიურ ნებისყოფას უნდა შეეფერებოდეს; ამიტომ საეკლესიოც და საზოგადოებრივი ცხოვრებაც სახარების მიხედვით უნდა მოეწყოს. მაგრამ განსაკუთრებულ ყურადღებას კალვინი „ბედისწერის“ შესახებ მოძღვრებას აქცევდა. ლუთერი ამტკიცებდა, კაცს სარწმუნოება აცხონებს და არა პირადი დამსახურებაო. კალვინმა ეს აზრი უკიდურესობამდე განავითარა; მისი აზრით, ღმერთმა წინდაწინ გაჰყო ხალხი ორ ნაწილად: ერთი ნაწილი წინასწარ განამზადა ცხონებისა და ნეტარებისათვის, ხოლო მეორე დაცემისა და წარწყმედისათვის. პირველნი შეადგენენ ღვთის ეკლესიას, დანარჩენები, გარეგნულად რომ კიდევაც მისდევდნენ ქრისტეს, წარპართებზე უკეთესნი მაინც არ არიან. არავის არ შეუძლია იცოდეს, არჩეულია იგი თუ უარყოფილი ღვთისაგან; ამიტომ თავის თავს ყველა ქრისტიანი ეკლესიის წევრად უნდა თვლიდეს და უნდა ცდილობდეს თავისი ყოფაქცევით მართლა საცხონებლად არჩეულს ჰგავდეს. კალვინის მიმდევრები თავის თავს ღვთის ხალხად სთვლიდნენ, მოწინააღმდეგეებს ცოდვილსა და უკანონო ფილისტიმელებად სახავდნენ და მათ უღმობელი სიმკაცრით ეპყრობოდნენ. კალვინი ცდილობდა შეენევა „ღვთის“ ქალაქად გარდაქცევა; პასტორები, კონსისტორია, სადაც პასტორების გარდა საზოგადოებისაგან არჩეული უხუცესებიც იღებდნენ მონაწილეობას, და საერო მთავრობის წარმომადგენლები თვალყურს ადევნებდნენ მცხოვრებლებს, სდევნიდნენ აზრების მცირეგნსხვაეებისათვის, დაცინვისა და მოუფიქრებელი სიტყვისათვის; სჯიდნენ უზნეობის და მხიარულებისათვის. სასჯელი მკაცრი იყო; ოთხი წლის განმავლობაში შენევის 15000 მცხოვრებიდან 900-დე საპატიმროში ჩასვეს, 70 კაცზე მეტი სამშობლოდან გააძევეს, 60 კი სიკვდილით დასაჯეს. კალვინი

განსაკუთრებით ვერ ურიგდებოდა სხვა აზრის ხალხს; ისპანელმა, **სერვეტმა**, რომელიც ბურგუნდიაში ცხოვრობდა, კალვინთან მიწერ-მოწერა გამართა და ამტკიცებდა მოძღვრება სამების შესახებ სიცრუეაო. კალვინმა მას ფრანგების საინკვიზიციო სასამართლოში უჩივლა, და ამასთანავე სერვეტის წერილებიც წარადგინა, სერვეტს გაქცევა მოუხდა, და გზად ქენევაში გაიარა. ის დაუყონებლივ დააპატიმრეს და პასუხისგებაში მისცეს; შედეგი სერვეტის დაწვა იყო. საზოგადოდ მკაცრი ცხოვრების დამყარების გამო, ბევრი სტოვებდა ქენევის სამუდამოდ, მაგრამ სამაგიეროდ იქ სხვა ქვეყნებში დევნილი პროტესტანტები მიდიოდნენ. პროტესტანტების საზოგადოებები შვეიცარიაში ქენევის გარშემო იყრიდნენ თავს; კალვინმა „ქენევის შეთანხმება“ მოახერხა, რომელმაც კალვინისა და ცვინგლის მიმდევრები ეგრეწოდებულ „რეფორმატების“ ეკლესიად შეაერთა. დასავლეთ ევროპის პროტესტანტიზმისთვის ამ დროს ქენევა მართლა რომ „ღვთის ქალაქი“ იყო; ის იყო სკოლა, საიდანაც გაბმული იყო ძაფები საფრანგეთს, გერმანიას, ჰოლანდიასა და ინგლის შორის.

თავი IV.

რეფორმაცია ინგლისში.

ჰენრი VIII. ინგლისში რეფორმაცია, გერმანიასთან და შვეიცარიასთან შედარებით, სხვა ნიადაგზე მოხდა. რომის კურთხის სასარგებლოთ გადასახადების ძლევა, ბერების მუქთახრობა და პირფერობა, სამღვდელოების მდგომარეობის განსაკუთრებულობა, რომელიც ინგლისში ცხოვრობდა და პაპს კი ექვემდებარებოდა, ყველა ეს დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა ინგლისელებში. თუმცა მათ შორის ისეთებიც მოიპოვებოდნენ, რომელთაც საეკლესიო ზნეობის გასწორება სურდათ საღვთო წერილის მიხედვით, მაგრამ საზოგადოათ ინგლისში პროტესტან-

ტიზმს მკირე მიმდევრები აღმოუჩნდა. თვით მეფე, ჰენრიხ მე-VIII (1509—1547) ლუტერის მოძღვრების წინააღმდეგ სთხზავდა და მის მიმდევრებს შეუბრალებლათ სდევნიდა (სწვავდა). მაგრამ პოლიტიკურმა ნიზეზებმა აიძულა იგი პაპთან და კათოლიკურ ეკლესიასთან კავშირი გაეწყვიტა. თავის მეფობის დასაწყისში ჰენრიხ მე-VIII ისპანიასთან და იმპერიასთან ერთად საფრანგეთის წინააღმდეგ მოქმედებდა. ეს კავშირი იმით აიხსნება, რომ ინგლისის მეფემ კოლად ფერდინანდისა და იზაბელლას ქალი (კარლოსის V დედის და) ეკატერინე არაგონელი შეირთო. როდესაც ჰენრიხ მე-VIII ისპანიასთან კავშირმა თავი მოაბეზრა, მან გადასწყვიტა—ეკატერინეს გაყოლოდა. მან გაიხსენა, რომ ეკატერინე მისი ძმის ქვრივი იყო, და ამიტომ პაპს მოსთხოვა გაეშორებია კოლ-ქმარი, მაგრამ უარი მიიღო. მაშინ ჰენრიხმა პაპისა და ეკლესიის წინააღმდეგ მოძრაობას გზა გაუხსნა: პარლამენტმა ანნატები მოსპო, აკრძალა საეკლესიო საქმეების რომში გადატანა და საეკლესიო საქმეების მეთაურობა მეფეს გადასცა, რომელმაც 1534 წლიდან **ინგლისის ეკლესიის მეთაურის სახელწოდება მიიღო**. პარლამენტმა მეფე-დედოფალი გაჰყარა, და ჰენრიხმა ყოფილ დედოფლის სეფე-ქალი შვენიერი **ანა ბოლვინი** კოლად შეირთო. ეკლესიის წყობილებაში ღრმა ცვლილებები იქმნა შეტანილი, მაგრამ დოგმები და ჩვეულებები თითქმის ხელუხლებელი დარჩა, და ლუტერანებსაც ძველებურათ დევნიდენ. ახალი მხოლოდ ის იყო, რომ პაპობის მომხრეთაც დევნა დაუწყეს. ყოფილ კანცლერს **მორს** თავი მოჰკვეთეს მიტომ, რომ მან ანა ბოლვინის ჰენრიხ მე-VIII-ს კანონიერ კოლად ცნობაზე უარი განაცხადა.

პაპების უფლების მოსპობას მონასტრების გაუქმებაც მოჰყვა თან. მონასტრების მდგომარეობისათვის შექმნილმა კომისიამ მოხსენებაში აღნიშნა, რომ ბერების ორი მესამედი გახრწნილ ცხოვრებას ატარებდა. მონასტრები დაიხურა, და მისგან ჩამოთმეული უმდიდრესი და უამრავი ქონების ნაწილი

ხაზინის ხელში გადავიდა, ხოლო ნაწილი საქველმოქმედო და სამოსწავლო დაწესებულებებსა და მემამულეებს გადაეცათ. ეკლესიასთან მჭიდროდ დაკავშირებულ უნივერსიტეტში სწავლების წესი შეიცვალა და სქოლასტიკის ადგილი საღვთო წერილის, ბერძნულის, ლათინურისა და ებრაული ენების შესწავლამ დაიკავა. სამღვდელოებას სამღვთო წერილის ეკლესიებში კითხვა და ახსნა-განმარტება დაევათ, მთავრობა კი თავის მხრივ ბიბლიის ინგლისურ ენაზე გავრცელებას ცდილობდა.

ყველა ამ ზომას მეფის გავლენის ქვეშ იმუშავებდნენ: მინისტრები ადგენდნენ და პარლამენტი ამტკიცებდა. ამგვარად ინგლისში რეფორმაცია სამოქალაქო მთავრობის ზეგავლენით ხორციელდებოდა და მას მთავარ შედეგად სწორედ ამ მთავრობის გაძლიერება მოჰყვა. რეფორმაციის კალაპოტი მთავრობის სურვილის მიხედვით გამოიჭრა და ვინც ამ კალაპოტს გადასცდებოდა, ის სასჯელს ვერ აშორდებოდა. რეფორმაციის მთავარი ხელმძღვანელი **ტომას კრომველი** ბოლოს გამოუსადეგრად იქმნა ცნობილი, როგორც რადიკალი, და მეფემ მისი დასჯა ბრძანა. საზოგადოდ ჰენრიხ მე-VIII ბოროტად იყენებდა სასამართლოს, ყველა თავისთვის არა სასიამოვნო პირებს იშორებდა თავიდან (მათ შორის ორი თავისი ცოლი. ის ექვსჯერ დაქორწინდა და ორი ცოლი დასაჯა, ორს კი გაეყარა. ერთი ბუნებრივი სიკვდილით გარდაიცვალა, უკანასკნელი კი ჰენრიხის შემდეგ ცოცხალი დარჩა). პარლამენტი და მსაჯულები ხმის შეუბრუნებლად ასრულებდნენ მეფის სურვილებს.

ანგლიკანიზმი. ჰენრიხი 1547 წელს გადაიცვალა. ინგლისის ეკლესია არსებითად ჯერ კიდევ სივსებით კათოლიკური იყო. განსხვავება ის იყო, რომ ეკლესიას პაპის მაგიერ მეფე მეთაურობდა. ჰენრიხის მცირეწლოვანი მემკვიდრის **ედუარდ VI** დროს ინგლისის ეკლესია შეგნებულად პროტესტანტიზმის გზას დაადგა, განსაკუთრებით მას შემდეგ რაც მას სათავეში კენტერბერის არქიეპისკოპოსი **კრანმერი** ჩაუდგა. კრანმერმა

ანგლიკანური ეკლესიის სარწმუნოებზე მოკლე აღსარება შეადგინა და ამით მას პროტესტანტიზმსა და კათოლიკობას შორის საშუალო ადგილი მიუჩინა. ეკლესიის თავად მეფის გამოცხადებისა და საღვთო წერილის სარწმუნოებისათვის უცნობელ წყაროდ აღიარების გარდა, ანგლიკანურ ეკლესიაში შემოდებულ იქმნა ზიარება პურისა და ღვინის სახით, სამღვდელთა პირებს ცოლის შერთვის ნება დართეს და მიიღეს მოძღვრება სარწმუნოების წყალობით ცხონების შესახებ; მაგრამ ამავე დროს ებისკოპოსობა და მრავალი სხვა კათოლიკური რწმუნება ხელუხლებელი დასტოვეს. ასეთი იყო რეფორმაცია ინგლისში.

თავი V.

რეფორმაცია სკანდინავიის სახელმწიფოებში.

მე-XIV საუკუნის ბოლოში (1397 წ.) სამი მეზობელი სახელმწიფო დანელების მეთაურობით ერთ სამეფოდ შეერთდა, მაგრამ კალმარის უნია ძაფზე ეკიდა. შვედელ აზნაურობის დამოუკიდებლობის მოსასპობად, ქრისტიანე მე-II მისი წარმომადგენლები სტოკჰოლმში მოიწვია სადარბაზოდ და ყველანი გააჟღერტინა (სტოკჰოლმის სისხლას აბანო). მაგრამ ამგვარი ზომები მხოლოდ გაბოროტებას იწვევდა, და ქრისტიანე მე-II თავისი უფლების გასაძლიერებლად რეფორმაციის გამოყენება მოიწადინა: მან აკრძალა რომში საქმეების გარჩევის გადატანა და სამღვდელოებას დაქორწინების ნება მისცა. მაგრამ ამან საქმეს არ უშველა, და ქრისტიანეს ყველა ქვეშევრდომი ქვეყანა აჯანყდა. მეფემ გაქცევით უშველა თავს. დანიაში ფრიდრიხ I-იც ქრისტიანეს კვალს დაადვა: ის მიხვდა, თუ რამდენად ხელსაყრელი უნდა ყოფილიყო რეფორმაცია მისთვის, და ამიტომ პროტესტანტიზმის გავრცელებას ყოველი მხრით ეხმარებოდა. 1527 წელს ოდენზეში სეიმმა ყველა სარწმუ-

ნოების სწორუფლებიანობა სცნო, და მეფეს ყველა ის უფ-
 ლებები მიანიჭა, რომელიც წინად პაპს ეკუთვნოდა. ქრისტიანე
 II ტახტიდან ჩამოგდების დროს შვეციაში ხალხს გუსტავ ვაზა
 მეთაურობდა. სეიმმა ის მეფედ ამოირჩია; იმან მთელი მხარე
 გასწმინდა დანეოებისაგან და დაუღალავათ შეუდგა თავის
 უფლების გაძლიერებისა და გაფართოების საქმეს. ამ მხრივ
 მთავარ საშუალებად ისევ ლუტერანიზმის მიღება, საეკლესიო
 მამულების კონფისკაცია და ეკლესიის უფროსობის მეფის ხელ-
 ში გადასვლა მიიჩნია. **ვესტეროსის** (მელარის ტბაზე) სეიმმა
 (1527 წ.) შვეციაში ლუტერანიზმი შემოიღო. მაგრამ ხალხი ახალ
 წესწყობილებას ვერ ურიგდებოდა. გუსტავ ვაზა სასტიკი ბრძა-
 ნებელი აღმოჩნდა: მან მოურიდებლად გაავრცელა თავის სა-
 მფლობელოში ლუტერანობა და ამგვარად დაანახა ხალხს, რომ
 იგი ვალდებული იყო მეფის სარწმუნოება მიეღო.

თავი VI.

კათოლიკური რეაქცია.

სულ 25 წელიწადი იყო საჭირო, რომ რეფორმაცია მთელ
 დასავლეთ ევროპაში გავრცელებულიყო. გერმანიაში, შვეიცა-
 რიაში, ინგლისში, დანიაში და შვეციაში მას მთავრობამ და-
 უჭირა მხარი; სამაგიეროდ თავის მხრივ რეფორმაციამაც დიდი
 სამსახური გაუწია მთავრობას. საფრანგეთში, ისპანიასა და პო-
 ლონეთში მთავრობა, პირიქით, ახალი მიმართულების ჩაქრო-
 ბას ცდილობდა. მაგრამ ცოტათ თუ ბევრათ იგი მაინც ვრცელ-
 დებოდა ხალხში და მოძრაობას იწვევდა. დიდი განსაცდელ-
 ლის მოლოდინმა კათოლიკური ეკლესია გამოაღვიძა, და ისიც
 ბრძოლისათვის ძალების მოკრებას შეუდგა. როგორც წინად,
 ეხლაც ამ საქმისათვის ახალი ორდენი დააარსეს: ეს იყო ცნო-
 ბილი

იეზუიტთა ეს ორდენი ისპანელმა აზნაურმა **ევანჯელო**
ორდენი. **იოლამ** დააარსა. ის სამხედრო სამსახურში იყო

და არაჩვეულებრივ გმირობას იჩენდა. ფრანგების თავდასხმისაგან ერთი ციხის დაცვის დროს მას ზარბაზნის ყუმბარა მოხვდა ფეხში; სანამ ქრილობა მოურჩებოდა, რამდენიმე თვე საწოლში წოლა მოუხდა. ამ დროს ის ბევრს ჰკითხულობდა. წაიკითხა წმიდანებისა და მოწამეების ცხოვრება და კეთილმსახურებაზე, წარმართების მოქცევასა და მოწამებრივ სიკვდილზე დაიწყო ოცნებობა. ცოტა. გამომრთელების შემდეგ ის მონასტერში დასახლდა და თავის თავს ყოველგვარ შეწუხებას აყენებდა. ხშირათ მას სასოწარკვეთილება და წაწყმედის შიში იპყრობდა, მაგრამ შემდეგ მას ქრისტი და მაცხოვარი ეცხადებოდა და ამით იგი წყნარდებოდა. ლოიოლა ქრისტიანობის გასაგრძელებლად პალესტინას გაემგზავრა, მაგრამ, რადგანაც საჭირო მომზადება აკლდა და მასთანავე ძალიან ფიცხიც იყო, კათოლიკურმა სამღვდლოებამ ის უკანვე გამოისტუმრა. ევროპაში დაბრუნების შემდეგ ლოიოლამ თავისი ცოდნის ნაკლის შევსება განიზრახა, და ოცდა ცამეტი წლის კაცმა თორმეტწლიან ბავშვებთან ერთად დაიწყო სკოლაში სიარული. ჯერ კიდევ არ ჰქონდა გათავებული უნივერსიტეტის საღვთისმეტყველო კურსი, რომ ქუჩებში ქადაგება დაიწყო, ამიტომ იგი საინკვიზიციო სამართალში იქმნა მიცემული. ის გაათავისუფლეს და ღვთისმეტყველების საფუძვლიანად შესწავლა ურჩიეს. ლოიოლა ამის შემდეგ საღვთისმეტყველო მეცნიერების კურსის გასაგოვლად პარიზს გაემგზავრა. აქ მან პატარა წრე შეადგინა, რომელსაც პირველად მიზნად პალესტინაში მოღვაწეობა ჰქონდა დასახული, მაგრამ მალე წრემ მიზანი გამოცვალა და პაპისა და კათოლიკობის ავტორიტეტის განსამტკიცებლად დაიწყო მუშაობა. ამ მიზნით დააარსეს საზოგადოება, რომლის წესდებაც პაპს წარუდგინეს. 1540 წ. წესდება დამტკიცეს და თვით საზოგადოებამ „იეზუიტების ორდენის“ სახელი მიიღო.

ახალმა ორდენმა მიზნად ურწმუნოებისა და მწვალებლობის წინააღმდეგ ბრძოლა დაისახა. როგორც ყოფილ მეომარს,

ლოიოლას კარგათ ესმოდა, რომ ბრძოლის ყველა დარგში დისციპლინა აუცილებელი რამ არის. ამიტომ მისი საზოგადოება ნამდვილ „რაზმს“ (compagnia) წარმოადგენდა, რომლის მეთაურიც „გენერლად“ იწოდებოდა და წევრებს თავის მთავარ აღთქმად სრული, უსიტყვო მორჩილება ჰქონდათ დადებული. ორდენის წევრი, ანუ იეზუიტი უარს აცხადებდა თავის ნებაზე, ემსგავსებოდა უსულო გვამს, ან კვერთხს, რომელსაც პატრონი სურვილისამებრ ხმარობს. ჩვეულებრივი სამონასტრო წესებისაგან იეზუიტები განთავისუფლებული იყვნენ. ლოიოლას რჩევით იეზუიტებს მონასტრულ ცხოვრებისათვის ნაკლები ყურადღება უნდა მიექციათ, რადგანაც ორდენის დანიშნულებას სოფლად მოღვაწეობა, საზოგადოებაზე გავლენის მოხდენა უნდადგენდა, ამისთვის კი ჯანმრთელი, ძლიერი და მარდი ხალხი იყო საჭირო. იეზუიტების მოქმედების მთავარი იარაღი ხალხის აღზრდა და აღსარება იყო. იეზუიტების სკოლებმა ჩქარა გაითქვა სახელი ხელოვნური გადაცემითა და მოწაფეთა ყურადღების დაპყრობის უნარით. სკოლაზე ნაკლები მნიშვნელობა არც სულიერ ხელმძღვანელობას აქვს; და მაშინ ეს ხელმძღვანელობაც იეზუიტების ხელში იყო, რადგანაც გაჭირვების დროს ხალხი დარიგებისათვის ყოველთვის მათ მიმართავდა ხოლმე. იეზუიტები ზედმეტად თვლიდნენ გადაჭარბებულ სიმკაცრეს, თავის მოქმედებას სულიერ შვილების მდგომარეობასა და სისუსტეს უფარდებდნენ, და ზნეობრივი საკითხების გადაჭრის დროს თითქმის მარტო სინდისის დაწინარების სურვილით ხელმძღვანელობდნენ; ამით, რათქმა უნდა, მათი გავლენა დღითი დღე იზრდებოდა. განსაკუთრებით მათ საზოგადოების უმცლესი წრეების დამორჩილება აინტერესებდათ. ორდენის გამარჯვება არაჩვეულებრივი იყო. კიდევ პირველი გენერლის, ლოიოლას, დროს ორდენმა მთელ დასავლეთ ევროპაში მონასტრები და სკოლები დააარსა და ამერიკას, ინდოეთსა და ჩინეთს მისიონერები დააგზავნა. ამ-

გვარი წარმატება არ აიხსნება მარტო ძლიერი ორგანიზაციით და ხელმძღვანელების უნარით. ორდენი ასწავლიდა, რომ მიზანი ყოველგვარ საშუალებას ამართლებს. ამიტომ ხშირად უზნეო საშუალებებითაც სარგებლობდა, — მას იდეალური მიზნები ჰქონდა დასახული, რასაც ორდენის წევრები გატაცებითა და თავდავრწყებით ემსახურებოდნენ. ორდენმა საზოგადოებას პოლიტიკოსებისა და კაზუისტების გარდა გმირები და მოწამენიც მისცა.

ტრიდენტის საეკლესიო კრება.

თავგამოდებული კათოლიკეები ფიქრობდნენ, რომ რეფორმაციის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის საჭიროა ჯერ თვით კათოლიკურ ეკლესიაში მოიხსნოს ბოროტმოქმედება, რადგანაც ახალ მოძრაობას სწორედ ამ ბოროტმოქმედებამ მისცა ძალა და გავლენა. როგორც ვიცით, კარლოს მე-V სწორედ ამ მიზნისთვის ტრიდენტში კრების მოწვევა მოითხოვა. პაპიმ პავლე მე III დასთმო, მაგრამ ზომები მიიღო, რომ კრებას რადიკალური რეფორმები არ მოეხდინა. მან ლაყინებით მოითხოვა, რომ ხმის უფლება თითოეულ მონაწილეს და არა თითოეულ ერს ჰქონოდა დათმობილი, როგორც ეს კონსტანცსა და ბაზელში მოხდა; ეს გარემოება კრებაზე ძალთა განწყობილებას საგრძნობლათ ცვლიდა, რადგანაც უმრავლესობა რეფორმების მოწინააღმდეგე იტალიელების მხარეზე იქნებოდა. შეეხებოდა თუ არა კრება არასასურველ საკითხებს, პაპი მაშინვე შეაჩერებდა სხდომებს და გაგრძელებას სხვა ქალაქებშიაც კი ნიშნავდა. სხდომები 1545 წელს დაიწყო, მაგრამ რამდენჯერმე მოხდა შთელი წლებით მისი შეწყვეტა, და კრებამ თავისი მოქმედება მხოლოდ 1564 წელს დაასრულა. კრებამ კათოლიკური მრწამსის გარკვევით დაიწყო მუშაობა და ამ მხრივ პროტესტანტებს არაფერი არ დაუთმო. ამას გარდა პაპის უფ-

ლების უზენაესობა ხელახლა იქნა აღსარებული და თვით ბო-
როტმოქმედებანიც ხელუხლებელი დარჩენ. ასე რომ ახალი
ტრიდენტის კრებას არაფერი არ შეუქმნია. მაგრამ სამაგიეროდ
მან ძველი დააკანონა, კათოლიკური ეკლესიის დოგმატები
საბოლოოდ ჩამოაყალიბა და კათოლიკურ ეკლესიას ერთი
მთლიანი სახე მისცა. ამის შემდეგ თვით კათოლიკურ ეკლესი-
აში უთანხმოებას საფუძველი გამოეთხარა და პროტესტან-
ტობასთან გაბედული ბრძოლა შესაძლებელი შეიქნა. დიდი
მნიშვნელობა ჰქონდა კრების იმ გადაწყვეტილებასაც, რომლის
ძალითაც თითოეულ ეპარქიაში მღვდლების მოსამზადებელი
სემინარიები გახსნეს.

კათოლიკური ჩააქციის მკვინვარება ისპანიაში.

„კონკვისტადორები“.

კათოლიკური ეკლესია თან და თან იკრებდა ძალას და
ახლდებოდა. მაგრამ მთავარ იმედებს პაპობა მაინც საერო
მთავრობების ერთგულებასა და მწვალებელთა სისხლის და-
ღვრასზე ამყარებდა. იტალიას მწვალებლობა ოდნავ შეეხო;
სულ მცირე ხნის ბრძოლა აღმოჩნდა საკმაო, რათა აქ რეფორ-
მაცია საბოლოოდ მოესპოთ; ეს გასაგებიც არის: მთელი წარ-
სული იტალიისა და მთელი მისი აწმყოს ინტერესებიც რომ-
თან იყო დაკავშირებული; და როგორ უნდა გაყოლოდა ხალ-
ხი იმ მოძრაობას, რომელიც ამ კავშირს სპობდა. სულ სხვა
იყო ისპანია. მე-XVI საუკუნეში იგი მთელ ევროპაში უძლი-
ერეს სახელმწიფოთ ითვლებოდა. ფერდინანდ კათოლიკემ და
კარლოს მე-V ჯმადღეს საფეხურამდე აიყვანეს მეფობის უფ-
ლების ძლიერება და ისპანელები კმაყოფილი იყვნენ მათი
მართვა-გამგეობით. ხალხის მამულიშვილობა და სიამაყე მიმა-
რთული იყო მეზობელი ერების დაპყრობისა და ახალი მიწე-
ბის აღმოჩენისაკენ. ისპანელებმა სახელი გაითქვეს სიმამაცით,
სიმტკიცით და ყოველივე დანაკლისისა და გაჭირვების ატანის

უნარით, მაგრამ იმავე დროს ისინი სიმკაცრით, სიამაყითა და გაუმაძღრობითაც განთქმულნი იყვნენ. მათ შრომა არ უყვარდათ; ამ ხალხს მართო თავგადასავლცისა და ნაღველისადმი მიდრეკილება ამოქმედებდა. სარწმუნოებრივ საკითხებში ისპანელებს ექვეები არ ეპარებოდათ; სარწმუნოება მათთვის ძლიერ ღუზას წარმოადგენდა, და გატაცებული რწმენა სხვა სარწმუნოებასთან შეხვედრის დროს სისხლის მსმელი მოუთმენლობით იმსჯელებოდა. *Autu da fé* — მწვალებლების საზეიმოდ დასჯა — ხალხისთვის საყვარელ სანახაობას წარმოადგენდა.

უძლეველთა სახელი, რომლითაც წინად შვეიცარიელები სარგებლობდნენ, ახლა ისპანიის ქვეითა ლაშქარმა მოიპოვა. მაგრამ გაცილებით მეტი სახელი ხვდა წილად ისპანელებს ახალი ქვეყნების აღმოჩენის საქმეში. ისე წელიწადი არ გავიდოდა, რომ ახალ ქვეყანაში „კონკვისტადორების“ (დამპყრობელები) ბრბოები არ გამგზავრებულიყო, რომლებიც ამერიკის ახალ-ახალი მხარის აღმოჩენაში დად უნარს იჩენდნენ 1520 წელს ისპანელების სამსახურში მყოფმა პორტუგალიელმა მაგელლანმა კოლოუმბის აზრი დასაველეთის გზით აზიის სანაპიროების მიხწვევის შესახებ განახორციელა. ის გაჰყვა ამერიკის სამხრეთ ნაპირებს, ზამთარი პატაგონიაში გაატარა, დიდი გაჭირვებით შემოუარა მატერიკს სრუტით, რომელიც ეხლა მისი სახელით არის ცნობილი, გადაჭრა წყნარი ოკეანე და ფილიპეს კუნძულებისკენ გავიდა. თვითონ მაგელლანი ადგილობრივ ხალხთან შეტაკების დროს დაიღუპა, მაგრამ ისპანიიდან წასვლის სამი წლის შემდეგ ექსპედიცია დაბრუნდა და თან მისი ცხედარიც მოასვენა. ეს პირველი მოგზაურობა იყო ქვეყნის გარშემო.

მაგელლანის მოგზაურობის ხანაში შესრულებულ იქმნა ლაშქრობა, რომელმაც დიდი ნივთიერი სარგებლობა მოიტანა. ყუბის გუბერნატორმა თავისი ქვეშევრდომი კორტესი გაგზავნა მექსიკას; კორტესს თან ახლდა 550 ქვეითა ჯარისკაცი და 16 მხედარი 14 ზარბაზნით; მის თვალ წინ გადაი-

შალა საუკხოვოთ დამუშავებული ქვეყანა მრავალრიცხოვანი მცხოვრებლებით; უკანასკნელი ამუშავებდნენ ლითონებს, აშენებდნენ მდიდარ სახლებს და ამშვენებდნენ მათ თავისებური გამოხატულებებით. ეს იყო სახელმწიფო ატლანტიისა და წყნარ ოკეანეებს შუა მდებარე, რომელიც აცტეკების ტომს ექვემდებარებოდა. ისპანელებმა ხელოვნურათ ისარგებლეს დაპყრობილი ერების აცტეკებისადმი მტრული განწყობილებით და იმ ცრუმორწმუნოებრივი შიშით, რომელსაც მათში ტყვიის სასროლი იარაღი და ცხენები იწვევდნენ. მათ დაიპყრეს აცტეკების სატახტო ქალაქი მექსიკა, რომელიც დიდი ტბის ერთ პატარა კუნძულზე იმყოფებოდა.

ისპანელების ლაშქრობის წყალობით გაფართოვდა ევროპიელების მსოფლმხედველობა, აღმოჩნდა ახალი საახალშენო ადგილები და ვაჭრობის საქმეში მთელი რევოლუცია მოხდა. მაგრამ ადგილობრივი მცხოვრებლებისათვის ეს გარემოება სასიკეთო არ აღმოჩნდა. ახლად მოსულები მათ ცხოველებსავით ეპყრობოდნენ, ძალდატანებით აკეთებინებდნენ მათთვის უჩვეულო საქმეს, ხრწნიდნენ და ჟღერდნენ მათ. ადგილობრივი ხალხი გადაშენების გზას დაადგა, და მათ მაგიერ ევროპიელებმა მონურ სამუშევრისათვის აფრიკიდან ნეგროებს ზიდვა იწყეს. ახლად შეძენილ ადგილებს არც ისპანელებისათვის მოუტანია დიდი სიკეთე. მართალია უამრავმა ოქრო-ვერცხლმა მოიყარა თავი ისპანიაში, მაგრამ ამას არც მიწადმოქმედებისთვის და არც მრეწველობის განვითარებისათვის ხელი არ შეუწყვია. ისპანელებს კიდევ უფრო შეძულდათ შრომა; ოქრო და ვერცხლი კი ომებსა და ფუფუნებაზე იხარჯებოდა ან და უცხოელების ხელში გადადიოდა, რომელთაგანაც ისპანია პურს, ქსოვილებსა და იარაღს იძენდა. ლითონის დაგროვებას ევროპისათვის საზოგადოთ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგანაც ფულის ნიშნების რიცხვი გამრავლდა და სავაჭრო ნივთების გაცვლა-გამოცვლა გაადვილდა. ისპანიამ ამ მოვლენების მხოლოდ უარყოფითი მხარეები განიცადა. ფასებმა ყველაფერზე

აიწია, და მცხოვრებთა ის ნაწილი, რომელსაც ჯიბეების ნა-
დავლით ვაფხვების შეძლება არ ჰქონდა, სიძვირის გამო დიდ
გაქირვებაში იყო.

ისპანიის მეფე ფილიპე მე-II. (1555—1598).

ისპანიის მთავრობა საგარეო გამარჯვებითა და ოქროს
სიუხვით პირველ ხანებში მაინც მოგებულ იქნა; იგი ამე-
რიკიდან ოქროს დატვირთული გემებით ეზიდებოდა და პო-
ლიტიკური მიზნების განხორციელებისთვის ხარჯავდა. კარლოს
მე-V შემდეგ ისპანია, სამხრეთი იტალია, ნიდერლანდები
და ამერიკის ახალშენები ფილიპე მე-II მფლობელობაში გა-
დავიდა. პირველი ცოლის სიკვდილის შემდეგ ფილიპე ინგლი-
სის მეფის ჰენრიხ მე-VIII ქალზე მარიამზე დაქორწინდა. თა-
ვის მეფობის უკანასკნელ წლებში მან პორტუგალიის ტახტზე
თავისი უფლებები წამოაყენა. დედა მისი პორტუგალიიდან
იყო, და ფილიპე მე II მთელი პორტუგალია ყველა მისი აზი-
ისა და აფრიკის მდიდარი ახალშენებით შემოიერთა. ფილიპე
სულითა და გულით ისპანელი იყო: მას მის სკიპეტრ ქვეშ
შეფრთხებული მრავალფეროვანი სახელმწიფოების ინტერესები
როდი იტაცებდა: მისთვის ისპანია იყო ქვაკუთხედი, ხოლო
დანარჩენები — მარტო ზედნაშენი. ფილიპე უთავაზიანო, ჩუმი
და შეუბრალებელი კაცი იყო; ერთხელ არჩეულ მიზნისაკენ
ფილიპე არაჩეულებრივი სიჯიუტით მიექნებოდა და არავი-
თარ დაბრკოლებას ყურადღებას არ აქცევდა. ფილიპეს მეფო-
ბის პირველი წლები იმდენათ ბედნიერი გამოდგა, რომ ის
დიდი წარმოდგენის შეიქმნა თავის თავზე და ისპანიის სიძლი-
ერეზე მისმა მთავარსარდლებმა ჰენრიხ მე-II ჯარები დაამარ-
ცხეს, ხოლო მისმა ნათესავმა **ლონ-ჟუან ავსტრიელმა ლე-
პანტოსთან** ოსმალოების ფლოტი გაანადგურა. მით უფრო
შეუბრალებელი იყო ფილიპე შინაურ მართველობაში: საკუ-
თარი შვილი ლონ-კარლოსი ურჩობისათვის საპატიმროში ჩა-

სვა და თვითმკვლელობამდი მიიყვანა. მიუხედავად იმისა, რომ ის დიდი მომხრე იყო კათოლიკური სარწმუნოებისა, ყოველთვის ცდილობდა, -ისპანიის საეკლესიო საქმეებში პაპი რაც შეიძლება იშვიათად ჩარეოდა. სარწმუნოებრივ საკითხებში აზრთა სხვადასხვაობას იგი ვერასდროს ვერ ურიგდებოდა: ანდალუზიის შრომისმოყვარე და მშვიდობიანი მცხოვრები — **მორისკები** — დაპყრობილი ზანგების ჩამომავლები-გაჟლეტილ იქმნენ მხოლოდ იმიტომ, რომ არაბულ ენაზე ლაპარაკსა და აღმოსავლეთურ ტანსაცმელის ტარებას განაგრძობდნენ. პროტესტანტიზმის წინააღმდეგ, რომელმაც სევილიეში იჩინა თავი, სასტიკი ზომები იქმნა მიღებული: უბრალო ექვის მიტანა საკმაო იყო, რომ კაცი ციციხლში დაეწვათ. მაგრამ ფილიპეს სამფლობელოს ერთს ნაწილში — სახელდობრ ნიდერლანდში — ახალმა მოძრაობამ ღრმად გაიდგა ფესვები.

ნიდერლანდელთა ბრძოლა ფილიპე მე-III წინააღმდეგ.

✓ ნიდერლანდელები იმპერიას მაქსიმილიანე I დროს შეუერთდა. იგი შვიდი ოლქი აგან შესდგებოდა; მცხოვრებლების ნაწილი გერმანულ ენაზე ლაპარაკობდა (ჰოლანდელები, ფლამანდელები), ნაწილი კი ფრანგულ ენაზე (ვალონები). **გენტი** და **ბრუჯე** საშვალო საუკუნოებში მთელის ჩრდილოეთი ევროპის საუკეთესო სავაჭრო ქალაქებათ ითვლებოდნენ; ეს ამ ქვეყნის მცხოვრებთა ენერგიითა და შრომისმოყვარებით აიხსნება. როდესაც ისპანიამ ახალ ქვეყანაში ახალშენები მოაწყო და ვაჭრობა განაცხოველა, ამით ნიდერლანდელებმა ისარგებლეს და თავის ქვეყანა კიდევ უფრო გაამდიდრეს და ააყვავეს ამის შემდეგ პირველი ადგილი სავაჭრო ბუნქტებს შორის ანტვერპენმა დაიკავა. კარლოს მე-V ნიდერლანდიდან ოთხჯერ მეტ შემოსავალს იღებდა, ვიდრე ისპანიიდან, სადაც ოქრო-ვერცხლი უამრავი იყო. ნიდერლანდელებმა ძველი დროიდან თავისებური წყობილება შეინარჩუნეს, თითოეული

პროვინცია საკმაოდ ფართო თვითმართველობით სარგებლობდა, ყველანი ერთად კი კარლოს მე-V მიერ მოწყობილს გენერალურ შტატებში დეპუტატებს აგზავნიდნენ. ასეთი წესწყობილება საუკეთესო ნიადაგი შეიქმნა პროტესტანტობის განვითარებისათვის და რეფორმაციამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, ნიდერლანდში მალე გაიღვა ფესვები. ფილიპე მე-II ნიდერლანდის მართველს ჰერცოგინა მარგარიტა პარმელს მისწერა, რომ მისი სახელით სასტიკი ზომები მიეღო პროტესტანტების წინააღმდეგ. ნიდერლანდში ინკვიზიცია ამუშავდა. ამ გარემოებამ ხალხში უკმაყოფილება გამოიწვია: ქალაქის მცხოვრებლები და გლეხები ათასობით იკრიბებოდნენ მოედნებსა და მინდვრებზე და ახალი მოძღვრების მქადაგებლებს ჩვეულებრივზე მეტი გულმოდგინეობით უსმენდნენ. აზნაურობის უმეტესმა ნაწილმა ბრიუსელში ინკვიზიციის წინააღმდეგ ბრძოლისა და თავისუფლების შენარჩუნებისა საზოგადოება შეადგინა. მან პეტიციაც კი მიართვა მარგარიტა პარმელს და მწვალებლობის წინააღმდეგ გამოცემულ ბრძანებათა შემსუბუქება მოითხოვა. მოძრაობას სათავეში სამი გამოჩენილი პირი ჩაუდგა: გერმანელი თავადი **ვილჰელმ ორანელი**, რომელსაც დიდი ადგილ-მამული ჰქონდა ნიდერლანდში, ფრანგებთან ომის დროს სახელგანთქმული **გრაფი ეგმონტი** და აღმირალი **გრაფი ჰორნი**. მარგარიტა საკმაო მოხერხებითა და ენერგიით აწარმოებდა ბრძოლას უკმაყოფილოთა წინააღმდეგ, მაგრამ ფილიპე მე-II შებედულებით, იგი ძალზე გაუბედავი და კეთილი ბუნების ადამიანი იყო და ამიტომ საჭირო იყო მის დასახმარებლად მკაცრი და შეუზრალელებელი ჰერცოგი **ალბა სავოელი** გაგზავნილიყო. ალბამ მოსვლისთანავე წარჩინებულ პირებს მიჰყო ხელი. ეგმონტი და ჰორნი მუხანათურათ იქმნენ მოკლულნი. მწვალებლობის საქმის გასარჩევათ შედგენილი იქმნა კომისია, რომლის წევრებათ უსასტიკესი კათოლიკენი დაინიშნენ. ეს კიდევ ღმობიერათ მოეჩვენა ალბას, და ამიტომ მან მთელი ეს საქმე ერთ ისპანელს მიანდო, რომელიც არც

ხალხს იცნობდა და არც მის ენას, მაგრამ ეს „არ უშლიდა“
შას საქმის გრჩევასა და ბრალდებულის გასამართლებას. ყველა
ამის შედეგი ის იყო, რომ უკმაყოფილება აჯანყებათ გადაი-
ქცა. ვილჰელმ ორანელი და მისი ძმა ნიდერლანდიაში შეი-
ჭრენ, მაგრამ ალბას გამკლავება ძალიან ძნელი იყო. მისი გა-
მობრძმედილი მეომრები აჯანყებულებს ამარცხებდენ და მათ
ქალაქებს ცეცხლს აძლევენ. ოდესღაც აყვავებული ნიდერ-
ლანდია სისხლით მოირწყო, მაგრამ წინააღმდეგობას მაინც
განაგრძობდა. ფილიპე მე-II იძულებული შეიქმნა შეეცვალა
თავისი პოლიტიკა; მან უფრო ღმობიერათ დაუწყო მოპყრო-
ბა ნიდერლანდელებს, მაგრამ გვიან იყო: ისინი უღმობელი
სიძულვილით განიმსჭვალენ ისპანელების წინააღმდეგ, და თა-
ვისუფლებისათვის უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე ბრძოლა
გადასწყვიტეს. ფილიპეს საქმე მხოლოდ მარგარიტა პარმელის
შვილმა **ალექსანდრე ფარნეზემ** გამოაკეთა, რომელიც საუ-
კეთესო სარდალი და მასთანავე შესანიშნავი სახელმწიფოებრივი
ნიჭის კაცი იყო. სამხრეთი ოლქები (ეხლანდელი ბელგია) კა-
თოლიკობას იცავდენ; ჩრდილოეთის ოლქებმა, გერმანული
მოსახლეობით, პროტესტანტობა მიიღეს. ამით ისარგებლა ფარ-
ნეზემ და ნიდერლანდიის მცხოვრებნი ორ მოწინააღმდეგე ნა-
წილად გაჰყო. კათოლიკური ნაწილის მიმხრობით ალექსან-
დრემ ნიდერლანდიის თავისუფლებისათვის ბრძოლას სასიკვდი-
ლო ლახვარი ჩასცა. სამაგიეროდ მეორე ნაწილი ნიდერლან-
დებისა კიდევ უფრო შეჯგუფდა და განმტკიცდა. 1579 წ.
უტრეხტში კრება მოხდა და ჩრდილოეთის ხუთმა პროვინციამ
შვიდრო მუდმივი კავშირი შეჰკრა, რომელსაც მიზნად თავი-
სუფლებისა და სარწმუნოების დაცვა დაევალა. **უტრეხტის**
უნიას მალე ორი შტატი კიდევ მიემატა, ასე რომ იგი სა-
კმაოთ დიდ ძალას წარმოადგენდა. ალექსანდრეს სიკვდილის
შემდეგ ისპანია იძულებული შეიქმნა შეერთებულ პროვინცი-
ებს დროებითი ზავით შეეკროდა. ✓

თავი VII.

ი ს ზ ლ ი ს ი.

დედოფალი მარიაში. ინგლისში რეფორმატორულ მოძრაობას პირველ ხანებში მასსიური ხასიათი არ მიუღია, იგი მთავრობის ინიციატივით იქმნა განხორციელებული და არც არავითარი არევ-დარევა შეუტანია ცხოვრებაში: ჰენრიხ მე-VIII და ედვარდ მე-VI დროს პარლამენტებმა და ხალხმა ახალი საეკლესიო წყობილება უყოყმანოდ მიიღეს. მაგრამ საქმე ამით არ დამთავრებულა. პირიქით ნამდვილი სარწმუნოებრივი მოძრაობა სწორედ ამის შემდეგ დაიწყო. 16 წლის ედვარდ მე-VI გარდაცვალების შემდეგ ინგლისის ტახტზე მისი უფროსი და, ჰენრიხ მე-VII და ეკატერინე არაგონელის ქალი, **მარიაში** ავიდა. ტახტზე ასვლისთანავე იგი კათოლიკურ ეკლესიის აღდგენას შეუდგა. როდესაც დედოფალი მარიაში ფალიბე ისპანელზე გათხოვდა, ცხადი გახდა, რომ ის მთელის არსებით კათოლიკურ ეკლესიის უფლებებს დაიცავდა. პარლამენტმა ჰენრიხ მე-VIII და ედვარდ მე-VI დროს კრანმერის საეკლესიო წესები ანუ **ანგლიკანიზმი** მიიღო, მარიაში დედოფლის დროს კი, როდესაც მთავრობის შეხედულება გამოიცვალა, მის მოსაზრებასა და პაპის უფლების აღდგენას მოაწერა ხელი. ერთი მოთხოვნილება კი იქმნა წარდგენილი მთავრობისადმი: მონასტრებისა და ეკლესიებისაგან ჩამორთმეული მიწები ახალ მფლობელებს უნდა დარჩენოდათ. რაკი მთავრობა და პარლამენტი ამ გზას დაადგა, ეხლა ხალხი ამოძრავდა. აღმოჩნდა, რომ კათოლიკურ ეკლესიის წინააღმდეგი ბევრი ყოფილიყო. მთავრობამ თავის მხრივ ანგლიკანიზმის მომხრეებს მკაცრი დევნა დაუწყო: ოკსფორდის არქივისკოპოს კრანმერთან და ორ სხვა ეპისკოპოსთან ერთად დასჯილ იქმნა პროტესტანტიზმის უამრავი მიმდევარი. მაგრამ, როგორც ყველგან და ყოველთვის, რეპრესიებმა მიზანს ვერ მიახწია, პირი-

ქით, ხალხში ანგლიკანიზმის მომხრეობა კიდევ უფრო გა-
ვრცელდა და ამასთანავე ახლა რადიკალური ხასიათიც კი მიი-
ღო.

დედოფალი ელისაბედი 1558 წელს მარიამი გარდაიცვალა, და ტახტ-
ელისაბედი ზედ ჰენრიხ მე-VIII და ანა ბოლენის ქა-
ლა ელისაბედი ავიდა. (1558—1603). ახალგაზღობის დროს
ელისაბედი დღეობდა და საბრალო ცხოვრებას ატარებდა. მის-
დამი მამის მოპყრობა დამოკიდებული იყო იმაზე, თუ როგორ
განწყობილება არსებობდა მეფე-დედოფალს შორის: ხან
დიდ პატივში იყო და ხან სასახლეს აშორებდნენ, როგორც
უკანონო შვილს. მარიამ დედოფლის დროს ელისაბედის სი-
ცოცხლეს განსაცდელიც კი მოელოდა: ხალხი მას რეფორმა-
ციის გულშემატკვრად სთვლიდა, დედოფალი და კათოლიკე-
ნი კი ამას ვერ ურიგდებოდნენ, და მის სრულებით თავიდან
მოშორებაზედაც კი ლაპარაკობდნენ. მაგრამ ელისაბედი თავ-
დაჭერილობამ გადაარჩინა; ის პოლიტიკურ ცხოვრებას სრულ-
ლებით ჩამოშორდა და ძველი ენებისა და მათემატიკის შე-
სწავლას დაეწაფა. ამ დროს გამოიბრძმედა მისი ძლიერი, უში-
შარი და უფლება მოყვარული ხასიათი. გამეფდა თუ არა ელი-
საბედი, ანგლიკანიზმი აღადგინა და მის განმტკიცებას დიდის
ენერგიით შეუდგა. მისი მარჯვენა ხელი მდივან მწიგნობარი
ბიორნი იყო. ოფიციალური სარწმუნოების მთავარი დებულებ-
ები 39 მუხლად იქმნა გამოცხადებული და პარლამენტმაც და-
ადგინა დემოტომსახურება მხოლოდ ისე შეესრულებიათ, რო-
გორც ეს ედვარდ მე-VI დროს იყო. მეორე კანონი (აქტი
უაღრეს უფლებიანობის შესახებ) ვალდებულს ჰხდოდა ყველა
იმ პირთ, ვინც საპასუხისმგებლო სახელმწიფო სამსახურში
შევიდოდა, ან საუნივერსიტეტო ხარისხს მიიღებდა, მიეღოთ
ფიცი, რომ როგორც საერო, ისე საეკლესიო საქმეებში ერ-
თად ერთ მმართველად დედოფალს სცნობდნენ. მაგრამ ელისა-
ბედი ზომიერი პროტესტანტიზმით კმაყოფილდებოდა, ხალხი

კი გაცილებით მეტს მოითხოვდა. ამიტომ ელისაბედს ორ ფრონტზე მოუხდა ბრძოლა: ერთი მხრით კათოლიციზმის თავდასხმა უნდა მოეგერებია და მეორე მხრით პროტესტანტიზმის მიმდევართა რადიკალური ფრთა უნდა აელაგმა. „პურიტანები“ (purus — წმინდა) ნამდვილი კალვინისტები იყვნენ და ეკლესიის კათოლიციზმის ნაშთებისაგან სრულ განწმენდას მოითხოვდნენ. მთავრობა არაჩვეულებრივი სიმკაცრით ეპყრობოდა მათ: ზოგ მათგანს ყურებს სჭრიდნენ, ზოგს ხელებს და სხვა. მაგრამ პურიტანების დევნა მით ნელდებოდა, რომ დედოფალ ელისაბედს ამავე დროს კათოლიციზმის წინააღმდეგაც უხდებოდა ბრძოლა, და პურიტანების დახმარებას საჭიროებდა.

შოტლანდიის მარიამ სტუარტი საფრანგეთის სამეფო დედოფალი მარიამ სსახლელეში აღიზარდა და შემდეგ ფრანკრიამ სტუარტი. ცისკ მე-II გაჰყვა ცოლად, ხოლო მამამისის იაკობ მე-V სიკვდილის შემდეგ შოტლანდიის მეფედ შეიქმნა. მისი სისუსტით არისტოკრატებმა ისარგებლა და სარწმუნოებრივი გადატრიალება მოახდინა. რეფორმაციის ხელმძღვანელობას კალვინისტი **ნოქსი** ჩაუდგა სათავეში; წირვა მოსპობილ იქმნა, ხატები და ქანდაკებები დაამტვრიეს, სამონასტრო მამულები არისტოკრატებმა დაიტაცეს. საზოგადოებებმა მქადაგებლები და საერო უხუცესები აირჩიეს და თითოეულ სამრევლოში საეკლესიო საქმეები მათ ჩააბარეს. საოლქო კრებებს გარდა რთულ საკითხების გადასაჭრელად შოტლანდიის ეკლესიის სინოდსაც იწვევდნენ. მარიამ დედოფლის დედამ, რომელიც შოტლანდიას მართავდა შვილის იქ არყოფნის დროს, პროტესტანტების წინააღმდეგ საბრძოლველად საფრანგეთის ჯარი მოიწვია. პროტესტანტებმა თავის მხრივ ინგლისის მეფეს ელისაბედს სთხოვეს დახმარება. თუმცა ელისაბედი ინგლისში წინააღმდეგი იყო რადიკალური რეფორმაციისა, მაგრამ პოლიტიკური ხასიათის მოსაზრებისა გამო მან შოტლანდიის

კალვინისტებს მხარი დაუჭირა, და საქმე პროტესტანტიზმის სასარგებლოდ დამთავრდა. ფრანცისკ მე-II გარდაცვალების შემდეგ მარიამი შოტლანდიაში დაბრუნდა. ბევრი უბედურება მოელოდა მას თავისი უხეში, ტლანქი ქვეშევრდომებისა და გაფანატიკოსებული კალვინისტებისაგან. უკანასკნელნი ვერ შეურიგებოდნენ იმ გარემოებას, რომ დედოფალს ფრანგი ნათესავები ეხვიენ გარს და დროს მხიარულ ცხოვრებაში ატარებდნენ. დედოფალი მარიამი საბოლოოდ ერთმა თავგადასავალმა დაღუპა, რომელსაც სარწმუნოებასთან არავითარი კავშირი არ ჰქონია, ქვრივი დედოფალი თავის ბიძის შვილიშვილს გრაფ **დარნლის** გაჰყვა ცოლად. იგი უზრდელი და მოუხეშავი კაცი იყო; ცოლს უდიერად დაუწყო მოპყრობა და ერთხელ მდივანი თვალის წინ მოუკლა. მარიამი ქმარს შეეურიდდა, მაგრამ იგი მალე გრაფ **ბოსუელის** შეთქმულების მსხვერპლი შეიქმნა. ამ ბოროტმოქმედებაში ხალხმა ეჭვები დედოფალზე მიიტანა და შემდეგ კიდევაც დარწმუნდა ამასში, რადგანაც ბოსუელმა დედოფალზედ ჯვარი დაიწერა. შოტლანდიელები აჯანყდნენ და დედოფლის ჯარი დაამარცხეს. რომ ქვეშევრდომებს ტყვედ ხელში არ ჩავარდნოდა, მარიამი ინგლისში გაიქცა. თავშესაფარის აღმოჩენის მაგიერ, ელისაბედმა მარიამ სტუარტი დააპატიმრა: მთელი 18 წელი დაჰყო ტყვეობაში შოტლანდიის საბრალო დედოფალმა. ინგლისის მეფის ელისაბედის არაკეთილშობილურ საქციელს ბევრი მიზეზი ჰქონდა: მრავალი რომანების გმირის მშვენიერი დედოფლის წინააღმდეგ ელისაბედს შურის გარდა პოლიტიკური მოსაზრებანიც ამოქმედებდნენ: მას, როგორც ჰენრიხ მე-VII შვილიშვილს, ინგლისის გვირგვინზე უფლება ჰქონდა და ამგვარად ელისაბედის მეტოქედ ითვლებოდა.

მაგრამ მარიამ სტუარტი ტყვეობაში უფრო საშიში აღმოჩნდა. ინგლისში მოეწყო მთელი რიგი შეთქმულებისა, და მისი ცენტრი მარიამი შეიქმნა. კათოლიკები მთელს თავის იმედებს ტყვე დედოფალზე ამყარებდნენ. არც ის ჰკარგავდა სი-

შენევს და ერთს წუთსაც არა სწყვეტდა კავშირს ადგილობრივ უკმაყოფილოებთან და უცხოელებთან. არა ერთხელ ჩავარდნია მთავრობას ხელში მისი მომხრეები, რომლებსაც სასტიკად სჯიდნენ; მაგრამ ამით შეთქმულებებს ბოლო არ ეღებოდა. ეს დაფარული ბრძოლა მით უფრო მძაფრ ხასიათს იღებდა, რომ სწორედ ამ დროს კათოლიკურ რეაქციასა და პროტესტანტიზმს შორის გაცხოველებული ომი სწარმოებდა. ორი ძალა ერთმანეთს დაუპირდაპირდა: ელისაბედი მხარს უჭერდა ნიდერლანდელ პროტესტანტებს ფილიპეს წინააღმდეგ, სამაგიეროდ ფილიპემ ბელგიაში ინგლისელ კათოლიკე მღვდლების მოსამზადებლად სემინარია გახსნა. ეს მღვდლები კურსის დამთავრების შემდეგ ინგლისში მიემგზავრებოდნენ და იქ, თუმცა ყოველ წუთს სიკვდილით დასჯას მოელოდნენ, მაგრამ მაინც გაბედულად მოქმედებდნენ: უსრულებდნენ კათოლიკებს ღმერთმსახურებას და პროტესტანტიზმის წინააღმდეგ მკაცრ აგიტაციას ეწეოდნენ.

ყველა ამის მიუხედავად, ინგლისის ხალხი თავიანთს ცემდა, აღმერთებდა თავის დედოფალს და მასში საკუთარ დამოუკიდებლობისა და სიძლიერის განხორციელებას ხედავდა. პარლამენტმა დაამტკიცა ეგრედ წოდებული „ასოციაცია“: ინგლისის ხალხის ყველა წოდებამ ფიცი დასდვა თავისი მეფე დაეცვა, და თუ მას ვინმე ხელს შეახებდა, სამაგიეროდ მარიამ სტუარტი დაესაჯა. ამის მიუხედავად, იმ დროს, როდესაც ფილიპე მე-II ინგლისში ჯარის გადასასხმელად ემზადებოდა, რამდენიმე ახალგაზრდა კათოლიკემ შეთქმულება მოაწყვეს ელისაბედის წინააღმდეგ. შეთქმულება დროზედ გაიგეს, და ყველა მისი მონაწილე სიკვდილით დასაჯეს; მაგრამ ამით საქნე არ გათავებულა: მარიამ სტუარტიც პასუხისგებაში იქმნა მიცემული. სასამართლომ ბრალდებულს სიკვდილი მიუსაჯა, თუმცა ამისათვის საკმაო საბუთები არ იყო. პარლამენტმა მეფეს სთხოვა, განაჩენი სისრულეში მოეყვანა. დიდი რყევის შემდეგ ელისაბედმა განაჩენს ხელი მოაწერა.

ინგლისის ომი ისპანიასთან.

მეთექვსმეტე საუკუნეში ევროპაში ორი სახელმწიფო იყო, რომელთაც ძლიერი მეტოქეობა ჰქონდათ: ისპანია და ინგლისი. ისპანია მდიდარი იყო თავისი ახალშენებით; ზღვა იმ დროს თითქმის სულ მის ხელში იყო. ამავე დროს ინგლისიც აშკარად დაადგა საახალშენო პოლიტიკის გზას და ზღვაზე გაბატონების სურვილებიც ცხადად ემჩნეოდა. ამ ნიადაგზე ისპანიასა და ინგლისს შორის უთანხმოება აუცილებელი იყო. ამას დაუმატეთ ინგლისის პროტესტანტიზმი და ისპანიის კათოლიციზმი, და მაშინ ცხადი შეიქნება, რომ ომი ფილიპესა და ელისაბედს შორის აუცილებელი უნდა ყოფილიყო. ფილიპე აშკარად ხედავდა, რომ ნიდერლანდებში კათოლიციზმის გამარჯვება შეუძლებელი იყო, სანამ პროტესტანტობა ინგლისში არ დაემხობოდა. ის დარწმუნებული იყო აგრედვე, რომ ინგლისი დაუმარცხებლად საახალშენო ვაჭრობაში მეტოქეობაზე უარს არასდროს არ იტყოდა. ინგლისის ახალშენებისაკენ მოძრაობა იმ დროს ძალზე გაიზარდა: ინგლისელი მეზღვაურები დიდ ზიანს აყენებდნენ ისპანელებს მათ ახალშენებსა და ვაჭრობაში. მეკობრეობა ძალიან დიდს სარგებლობას იძლეოდა; მთელი ამხანაგოებები სდგებოდა, რომელიც გემებს აწყობდა ისპანელების გასაძარცვავად. თუ რამდენად სარგებლიანი იყო ეს ხელობა, იქიდანაც სჩანს, რომ ექსპედიციების მოწყობაში თვით ელისაბედი იღებდა მონაწილეობას. ერთმა მეკობრეთაგანმა **დრეკმა** მაგელანის შემდეგ პირველად შეასრულა მოგზაურობა ქვეყნის გარშემო, და ამ მოგზაურობის დროს ისპანიის ახალშენები გაძარცვა. 1588 წლის ბოლოს ფილიპე მე-II ინგლისზე გასალაშქრებლად უკვე მზად იყო. მისი „**უძლეველი არმადა**“ (ფლოტი) 160 დიდი ზომის გემისაგან შესდგებოდა, რომელზედაც 20.000 ჯარის-კაცისაგან შემდგარი ლაშქარი იმყოფებოდა. ფილიპე მე-II ალექსანდრე ფარნეზეს უბძანა ექსპედიციისათვის ხელმძღვანელობა გაეწია;

თვით ფლოტის უფროსად კი ჰერცოგი მედინა-სიდონია და-
ნიშნა, რომელსაც საზღვაო საქმეების არაფერი არ ესმოდა.
არაჩვეულებრივმა საფრთხემ ინგლისელებში პატრიოტული აღ-
ტყინება გამოიწვია; როგორც პროტესტანტებმა, ისე კათო-
ლიკებმაც იარაღს მოჰკიდეს ხელი; კერძო ინიციატივით შე-
სდგა საკმაო ძალა, რომელიც ისპანიის ფლოტს ოუ გემების
რიცხვით არა, ზღაოსნობაში დახელოვნებით მაინც სჯობდა.
ელისაბედმა აქაც გამოიჩინა თავისი ჩვეულებრივი სიძუნწე, და
შეომრები საჭირო იარაღის ნაკლულოვანობას განიცდიდენ. მა-
გრამ ისპანიის ექსპედიციამ ინგლისში დესანტის გადასხმა ვერ
შოახერხა, რადგანაც ჯერ მოწინააღმდეგის ფლოტილიამ მია-
ყენა მას ზარალე და შემდეგ, როდესაც ის ფლანდრიის სანა-
პაროებს დაუპირდაპირდა, ზღვაზე ატეხილმა ქარიშხალმა სა-
ბოლოოდ დაამსხვრია იგი. ისპანიის ფლოტმა ამგვარად მიზანს
ვერ მიადწია; მან შოტლანდიას ჩრდილოეთით მოუარა და
ირლანდიის მხრიდან ისპანიას დაბრუნდა; გზა-და-გზა მას ინ-
გლისის ფლოტი და ქარიშხალი მუსრს ავლებდა. ამ გარემო-
ებამ ელისაბედის პოპულიარობის გაზრდას კიდევ უფრო შეუ-
წყო ხელი. მისი მეფობის მთავარი მიზანი მიღწეულ იქმნა:
ინგლისის სარწმუნოებრივ თავისუფლებას რომი ებრძოდა, ხო-
ლო ეროვნულსა და ეკონომიურ დამოუკიდებლობას—ისპანია.
ფილიპე მე-III ორივე ამ მოპირდაპირე ძალის წარმომადგენელი
იყო და მისი დამარცხება ინგლისის ეროვნულის, ეკონომიურ-
რის და სარწმუნოებრივი თავისუფლების გამაძვვება იყო.
„უძლეველი არმადის“ დამსხვრევა ამავე დროს ისპანიის სა-
ზღვაო ძალების მოსპობას ნიშნავდა და ამიტომ ამის შემდეგ
ინგლისის ზღვაზე გაბატონებას წინ თითქმის აღარავინ უდგა.

თავი VIII.

რეფორმატორული მოძრაობა საზრახეთში.

**სარწმუნოებრივი საფრანგეთში განსაკუთრებით რეფორმა-
ომები.** ციის მემარცხენე მიმდინარეობა—კალვინიზმი გავრცელდა. ფრანგებს ეს მოძღვრება თავისი დასრულებული სახით, სიცხადითა და მეომარი ხასიათით იზიდავდა. რადგან საფრანგეთში მქადაგებლები უმეტეს ნაწილად შვეიცარიიდან მოდიოდნენ, ამიტომ იქ პროტესტანტებს **ჰუგენოტებს**, ე. ი. **მოკავშირეებს**, შვეიცარიის კავშირის წევრებს უწოდებდნენ*). საფრანგეთის პროტესტანტების მდგომარეობას პირველ ხანებში არა უშავდა რა, რადგანაც ფრანც I-ისა და ჰენრიხ მე-II დროს საფრანგეთი იმპერიასთან ომებში იყო ჩაბმული და რეფორმაციისათვის არ ეცალა. ხოლო ჰენრიხ მე-II შვილების დროს (ფრანცისკ მე-II, კარლოს მე-IX და ჰენრიხ მე-III) პროტესტანტებისადმი მტრული განწყობილება ისედაც შესუსტდა. ისინი მეორეხარისხოვანი პიროვნებები იყვნენ, მათ გაქირვების დროს სახელმწიფოს წინ გაძლოლის უნარი არ შესწევდათ; ამიტომ მათ დროს სახელმწიფო საქმეებზე დიდი გავლენა მათმა დედამ **ეკატერინე მედიჩიმ** მოიპოვა. ეკატერინე ცბიერი იტალიელი ქალი იყო, რომელიც თავისი სურვილების განსახორციელებლად არავითარ ზომას არ მოერიდებოდა. ამ დროს მწვალებლობის მოსპობის მოსურნე ერთგულ კათოლიკებს სათავეში ჰერცოგი **გიზევი** უდგენ. ამ პარტიამ პროტესტანტების წინააღმდეგ ბრძოლაში დასახმარებლად ფილიპე მე-II-ს მიმართა. პროტესტანტებს ხელმძღვანელობას ლიუდოვიკ წმიდანის ჩამომავლობის უფლისწულები **ბურბონები** უწევდნენ. ამ ბურბონებს ნავარას სამეფო ეკუთვნოდათ, მაგრამ ისპანელებმა მათი სამფლობელოების მეტი ნაწილი ძალით

*) დამახინჯებული—Eidgenosse (შვეიც. კავშირის წევრი).

შეიერთეს. თუ საფრანგეთის კათოლიკური პარტია ისპანიას სთხოვდა დახმარებას, სამაგიეროდ პროტესტანტები მფარველობას ინგლისს სთხოვდნენ.

საფრანგეთში ჩქარა სამოქალაქო ომი გაჩაღდა. მთავრობამ ნება დართო კალვინისტებს თავისუფალი შეკრებისა და ქადაგების მოსმენისა. ამ დათმობამ კათოლიკეები ძალზედ გააბრაზა; სოფელ **ვასსიში** შეკრებილ უიარაღო პროტესტანტებს ჰერცოგი **გიზი** თავს დაესხა და ბევრი მათგანი გაჟლიტა. ომი ამით დაიწყო: მთელ საფრანგეთს მოედვა საძმათაშორისო სისხლის ღვრა, სისასტიკეს არც ერთი მოპირდაპირე მხარე არ ერიდებოდა. მოწინააღმდეგენი დროებით ერთმანეთს შეურიგდებოდნენ, მაგრამ ბრძოლა ისევ ჩქარა ახლდებოდა; ასეთმა მდგომარეობამ მთელს ოცდა თექვსმეტ წელს გასტანა. 1572 წელს კათოლიკებსა და პროტესტანტებს შორის ზავი იქმნა შეკრული. ეკატერინე მედიჩიმ ერთი ხელის დაკვრით საქმის გათავება გადასწყვიტა. მან შეთქმულება მოაწყო, რომელსაც მიზნად ყველა ჰუგენოტის მოსპობა ჰქონდა დასახული. აგვისტოს 23-ს ღამით მთელ პარიზში ეოთბეზად თავს დაესხნენ ჰუგენოტებს და შეიქნა საშინელი ჟლეტა (ბათლომეს ღამე). პირველ რიგში მოკლულ იქმნა ჰუგენოტების საუკეთესო ხელმძღვანელი ადმირალი **კოლინი**, რომელიც ეკატერინემ განზრახ მოიწვია პარიზში. ამბობენ, რომ კარლოს მე-IX, რომელიც თავიდან შეთქმულების წინააღმდეგი იყო, რაღაც ავადმყოფურ ექსტაზში მოვიდა, და თავისი ფანჯრიდან სროლა დაუწყო საბრალო ჰუგენოტებს, რომლებიც ქუჩებში დარბოდნენ და თავშესაფარს ეძებდნენ. პარიზსა და პროვინციებში სულ რამდენიმე დღის განმავლობაში ოცდაათ ათასამდე ჰუგენოტი იქნა გაჟლეტილი. გახარებულმა რომის პაპმა ბრძანა, მწვანელებლის გაჟლეტის გამო სამადლობელი პარაკლისი გადაეხადათ, მაგრამ კათოლიკებს იმედი არ გაუმართლდათ, რადგანაც პროტესტანტებმა უფრო მეტის გააფთრებით განაახლეს ომი. სამოქალაქო ომის დასაცხრობად მოწადინებულმა მთა-

ვრობამ პროტესტანტების გულის მოგება მოინდომა, მაგრამ ეს კათოლიკებს არ მოეწონათ და მათ კათოლიციზმის დასაცავად და პროტესტანტიზმის საწინააღმდეგოდ **ლიგა** შეადგინეს. ამგვარად, საფრანგეთში ორი ახალი მთავრობა შეიქმნა: ბორდოს ახლოს **ლა-როშელში** ჰუგენოტების მთავრობა იყო; პარიზში კი მეფის მთავრობის გვირდით, კათოლიკების ლიგამ დაიწყო მოქმედება, რომელსაც სათავეში ჰერცოგი ჰენრიხ გიზი უდგა. ლიგის წევრებმა დამოუკიდებლად დაიჭირეს საქმე ფილიპე მე-III-თან და საფრანგეთში უცხოელების ჯარი მოიწვიეს. ჰენრიხ მე-III ჰენრიხ გიზის პარიზიდან გაძევებას შეეცადა, მაგრამ ხალხი აჯანყდა, და მეფემ გაქცევით ლა უშველა თავს.

მე-III. (1580—1610).

ჰენრიხ მე-III ჰენრიხ გიზს მალე უხლო სამაგიერო; იგი თვალთმაქცურად შეურიგდა მას და რაკი ამგვარად თავისთან მოიტყუა, მოაკლევინა იგი. ამის შემდეგ ერთ წელსაც არ გაუვლია, რომ ერთმა ფანატიკოსმა კათოლიკემ 1589 წ. ჰენრიხ მე-III წუთი სოფელს გამოასალმა. მოკლულ მეფეს შვილები არ დარჩენია. საფრანგეთის ტახტის მახლობელ მემკვიდრედ ნავარას მეფე, კალვინისტების ბელადი, **ჰენრიხ ბურბონი** — ითვლებოდა. იგი დაუღალავი და ბრწყინვალე მეომარი და პოლიტიკოსი იყო. ბუნებით მხიარული ჰენრიხი ფანატიზმის მტერი და სინდისის თავისუფლების მომხრე იყო. მას სიამოვნებით შეუერთდნენ ზომიერი კათოლიკენი, რომელთაც გაუთავებელი ომი, წარჩინებულებისა და ჯარისკაცების თვითნებობა და უცხოელების საფრანგეთში პარპაში საკმაოდ მობეზრდათ. მაგრამ ლიგას მწვალებელთან შერიგება არ სურდა და ომს განაგრძობდა. ჰენრიხ მე-IV ლიგის წევრები დაამარცხა, მაგრამ პარიზმა მას სასტაკი წინააღმდეგობა გაუწია. სანამ ალექსანდრე ფარნეზე ცოცხალი იყო, ჰენრიხ მე-IV პარი-

ზის აღება ვერ მოახერხა; მაგრამ ალექსანდრე გადაიკვალა და პარიზის აღება ადვილი შეიქმნა. მაგრამ ჰენრიხ მე-IV პოლიტიკური მოსაზრებების მიხედვით გადამწყვეტი ნაბიჯი გადასდგა; მან კათოლიკობა მიიღო და ამგვარად იმ სარწმუნოებას მიემხრო, რომელსაც ხალხის უმრავლესობა აღიარებდა. ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავდა, რომ ჰენრიხ მე-IV ეხლა პროტესტანტებს დევნას დაუწყებდა, და ხალხმაც ეს ფაქტი, როგორც მოპირდაპირეთა შერიგებისა და სახელმწიფოში წესიერების აღდგენის მომასწავებელი მოვლენა, შეათვალა. პარიზმა მეფეს კარები გაუღო და იმანაც მოკლე დროში ლიგის ზოგიერთ მეორეხარისხოვან წევრების წინააღმდეგობას ბოლო მოუღო. რაკი ჰენრიხი გამეფდა, პირველი მისი საქმე სარწმუნოებრივი უთანხმოების შენელების ცდა უნდა ყოფილიყო. 1598 წელს ჰენრიხმა **ნანტის ედიქტი**, გამოსცა, რომლის ძალითაც კალვინისტებს თავისუფალი დედელთმსახურების უფლება ენიჭებოდათ. ორივე მოძღვრების მიმდევრები უფლების მხრივ თანსწორდებოდნენ; პროტესტანტებს შეეძლოთ ყოველგვარი თანამდებობის ადგილი დაეკავებიათ, თუ კი მათ შორის შესაფერისი კანდიდატი აღმოჩნდებოდა. რომ ყველა ეს პირობა შესრულებული იქმნებოდა, ამის უზრუნველსაყოფად პროტესტანტებს რამდენიმე გამაგრებული პუნქტი გადაეცა, რომელთა შორისაც პირველი ადგილი **ლა-როშელს** ეჭირა. ფილიპე მე-II საფრანგეთში ბრძოლის ამგვარი დამთავრებით უკმაყოფილო დარჩა და ამიტომ თავისი ჯარები ისპანიიდან და ნიდერლანდებიდან საფრანგეთისაკენ დასძრა, მაგრამ ვერაფერს გახდა: გამარჯვება ჰენრიხ მე-IV ხვდა წილად.

ამ უკანასკნელი დამცირების შემდეგ ფილიპე მე-II-ს დიდხანს არ უცხოვრია: ის 1598 წელს გარდაიკვალა. ფილიპე II რომ გამეფდა, ისპანია ყოველივე სიმდიდრით იყო აღვსილი, ხოლო ფილიპეს სიკვდილის შემდეგ იგი ღარიბად და გამოფიტულ სახელმწიფოდ დარჩა. სახელმწიფოს ინტერესები ფილიპე მე-II კათოლიკობისა და თავის პირად ინტერესებს

ანაცვალა. ბოროტი კაცი მოსცილდა სამოქმედო ასპარეზს, და ევროპასაც თავისუფლად ამოსუნთქა შეეძლო. თუმცა ისპანიასა და იტალიაში პროტესტანტიზმი მოისპო, მაგრამ ინგლისში და შეერთებულ პროვინციებში იგი გამარჯვებული დარჩა. საფრანგეთი ისპანიის მზრუნველობისაგან განთავისუფლდა; ისპანიის საკუთარი სამფლობელოების სულიერი და ნივთიერი კეთილდღეობა კი „კათოლიკების“ მეფემ საგრძნობლად შერყეული დასტოვა.

თავი IX.

პ ო ლ ო ნ ე თ ი.

მდგომარეობა გერმანიის ნამდვილმა მამულიშვილებმა
რეფორმაციის რეფორმაციაში ეროვნული ინტერესების
წინ. დაცვა დაინახეს, და ამიტომ მისი გავრცე-
ლების დროს დიდი სიმტკიცე გამოიჩინეს. პოლონეთსაც იმ
დროს მოუსწრო რეფორმაციამ, როდესაც იგი პოლიტიკურს,
ეკონომიურსა და სოციალურ კრიზისს განიცდიდა. წოდებათა
შორის განწყობილება იცვლებოდა. პირველ რიგში საომარ
გუნებაზე დამდგარი აზნაურობა-შლიახტა დგებოდა. კანონების
გამოცემა და გადასახადების მოკრება დამოკიდებული იყო
საოლქო და საზოგადო სემეგბზე, რომლებშიაც უმაღლესი
არისტოკრატია-პანები და შლიახტა იყვნენ წარმოდგენილი. და-
ნარჩენი წოდებები მოკლებული იყო პოლიტიკურ უფლებებს.
მე-XVI საუკუნეში პოლონეთის პურმა დასავლეთ ევროპის
ბაზარზედ დიდი გასავალი მოიპოვა და შლიახტაც მიწების ხელ-
ში ჩაგდებას და უფასო სამუშაო ხელით უზრუნველყოფას
შეეცადა. სემემა ბატონ-ყმობა დააკანონა, და ამგვარად გლე-
ხობა ბრწყინვალე წოდებას ჩაუგდო ხელში. არც ქალაქის
მცხოვრებლები იყვნენ კარგ მდგომარეობაში; იგინი ყოველ-

გვარ შევიწროებას განიცდიდენ, რასაც შედეგად ის მოყვა, რომ მსხვილი ვაჭრობა უცხო ელემენტებმა ჩაიგდეს ხელში, ხოლო წვრილ ვაჭრობაში ებრაელები გაბატონდნენ. მოქალაქეებს თანამდებობათა მთელის რიგის დაკავება აეკრძალათ. ამგვარად, ის ელემენტები, რომელზეც დაყრდნობა სახელმწიფოს გულდამწვინებით შეუძლია, გარიყული დარჩა, ხოლო შლიახტამ განუზომელი პრივილეგიები მოიპოვა, რაც სახელმწიფოს არსებობისთვისაც კი სახიფათო შეიქმნა. ამპირობებში თითქმის ყველაფერი იმაზე იყო დამოკიდებული, შესძლებენ თუ არა მეფეები ცხოვრების სადავის ხელში მაგრად დაჭერას და მით თავის ავტორიტეტის გაძლიერებას. საუბედუროდ კაზიმირ დიდის (Kasimier Wielki) და კაზიმირ მე-IV შემდეგ მეფეებმა ვერ შეასრულეს მომენტისაგან წამოყენებულ მოთხოვნებათა დაკმაყოფილება. სავარეო და შუნაური პოლიტიკური ცხოვრება კარისკაცებისა და შლიახტის გავლენისა და მანქანების ქვეშ სწარმოებდა. სიგიზმუნდ I (ზიგმუნდ) სავალალო შეცდომა დაუშვა: მან ხელი არ შეუშალა ტევტონების ორდენის პრუსიის საჰერცოგოდ გარდაქმნას (1525). ყოფილმა გროსმეისტერმა ალბრეხტ ბრანდენბურგელმა პროტესტანტობა მიიღო, ორდენის მამული საჰერცოგოდ გამოაცხადა და უფლებაც მოიპოვა, თუ მისი დინასტია მოისპობოდა, საჰერცოგოდ ტახტის შემკვიდრედ მისი ნათესავი, ბრანდენბურგელი კურფიურსტები ყოფილიყვნენ, ამით ნემანისა და ვასლის ნაპირებზე ძლიერი სამთავრო ჩნდებოდა, და ეს ძლიერი სამთავრო ბრანდენბურგისაკენ მიილტოდა. სიგიზმუნდს ალბად არ ესმოდა, რომ ამით პოლონეთს საშიში მტერი ეზრდებოდა.

მთავრობის ავტორიტეტის აღდგენისა და მისი განმტკიცებისათვის განსაკუთრებით ხელსაყრელი რეფორმაციის გავრცელება იყო.

პოლონელების უმრავლესობას არ მოსწონდა სამღვდლოების გახრწილება და მოსურნე იყო ზოძიერი და საზოგადო საეკლესიო რეფორმები გაეხორციელებიათ. ამის წინააღ-

მღევი არც შლიახტა იყო, რადგანაც თვალი მდიდარ საეკლესიო და სამონასტრო ქონებისაკენ ეჭირა. გერმანული ელემენტები საუკეთესო შუამავლები იყვნენ ლუტერანიზმისა და კალვინიზმის გასავრცელებლად. მაგრამ მთავრობამ საჭირო უნარი ვერც ამ საქმეში გამოიჩინა. კიდევ მეტი, ის სრულიად უმწეო გამოდგა, რადგანაც მან ვერც მოძრაობის მოსპობა შესძლო, როგორც ეს ისპანიასა და იტალიაში მოხდა, ვერც ინგლისის მსგავსად, დამოუკიდებელი ეკლესია შეჰქმნა და ვერც გერმანიასავით ეკლესიაზე მზრუნველობა იღვა თავს. ამიტომ რეფორმაცია უსისტემოდა და უთავბოლოდ ხდებოდა და ის ანარქია, რომლისაკენაც ბრწყინვალე წოდება სახელმწიფოს მიაქანებდა, სარწმუნოებრივ ნიადაგზე ატეხილი დავით კიდევ უფრო ძლიერდებოდა. საჭირო გახდა არაჩვეულებრივი მოვლენა, რომელსაც სახელმწიფოს დახსნა აუტანელ მდგომარეობისაგან შეეძლო. ამგვარად ძალად პოლონელებს ივანე მრისხანესთან ამტყდარი ომი მოეველინა, რომელიც მოსკოვის მეფის ბალტიის მხარის დაპყრობის სურვილით იყო გამოწვეული. ამ გარემოებამ პოლონეთის მართველი წრეები ჩააფიქრა. შედეგი ის იყო, რომ პოლონეთი და ლიტვა შეერთდნენ. 1569 წლის უნიის ძალით ამ ორ სახელმწიფოს შორის შემდეგი ურთიერთობა დამყარდა: სეიმი საერთო უნდა ყოფილიყო, მეფე შეთანხმებით უნდა აერჩიათ და საგარეო საკითხებშიდაც შეთანხმებულად უნდა ემოქმედნათ. მაგრამ კანონები და ადმინისტრაცია ორივე მხარეს საკუთარი რჩებოდა.

მეფეები ჰენრიხი 1572 წელს უკანასკნელი იაგელონი და **სტეფანე ბატორი** სიგიზმუნდ მე-II გადაიცივალა, და პოლონელებს ახალი მეფე უნდა აერჩიათ. უზენაესობა შლიახტას ხელთ იყო; ამიტომ მეფეს ის ირჩევდა და არჩევის დროს ყოველთვის განსაკუთრებულ პირობებს სდებდა, რომელიც მეფეს უნდა აესრულებია, (სახელმწიფოს სახელწოდება: „Rzecz Pospolita“ სისრულით გამოხატავდა არ-

სებულ წესწყობილებას). მეფედ საფრანგეთის პრინცი **ჰენრიხი** აირჩიეს, რომელმაც ფიც ქვეშ აღთქმა დასდვა, რომ ის სინდისის თავისუფლებას დაიცავდა, ორ წელიწადში ერთხელ სენიმს მოიწვევდა და სენიმისა და სენატის ნებადაურთველად საგარეო პოლიტიკას არ აწარმოებდა. მაგრამ ახალი მეფე ჩქარა (რამდენიმე თვის შემდეგ) საფრანგეთში გაიქცა, რათა იქაურ სამეფოს ტახტზე ასულიყო. ახლა მეფედ უნგრელი სპასალარი **სტეფანე ბატორი** აირჩიეს. ის საუკეთესო სარდალი და მტკიცე ხსიათის კაცი იყო; და იმდროინდელ პოლონეთისათვის სწორედ ასეთი კაცი იყო საჭირო. მაგრამ სამწუხაროდ მისი ხანმოკლე მეფობა (1575—1586) საგარეო და საშინაო საქმეების მოსაგვარებლად საკმარისი არ აღმოჩნდა. ამ მოკლე ხნის განმავლობაში მან ყველას აგრძნობია, რომ იგი ნამდვილი მეფე იყო. საშინაო ცხოვრებაში შლიახტას ძალიან ცოტა ანგარიშს უწევდა; ხოლო საგარეო საქმეებში რუსებთან ომის დროს ისახელა თავი, რომელსაც იგი გაწვრთნილი ჯარით აწარმოებდა.

კათოლიკური რეაქცია. 1586 წელს სტეფანე ბატორი გარდაიცვალა და მის მემკვიდრედ შვედელი პრინცი **სიგიზმუნდი** აირჩიეს. მამა მისი **იოანე ვაზა** ლუტერანობას გადაუდგა და შვეციაში კათოლიკობის აღდგენას ცდილობდა. სიგიზმუნდმა განათლება იეზუიტების ხელმძღვანელობის ქვეშ მიიღო, ის ფილიპე მე-II თაყვანისმცემელი იყო და თავის მეფობის მთავარ მიზნად კათოლიკური რეაქცია დაისახა. თავის დროზე ტრიდენტის კრებამ პოლონეთის სამღვდლოებაზე გავლენა მოახდინა, და მან ცოტა თავდაჭერილად დაიწყო ცხოვრება. ამასთანავე სიგიზმუნდ I-ის დროს პოლონეთში იეზუიტები მოვიდნენ; სტეფანე ბატორის დროს იგინი თანდათან იკრებდნენ გავლენას ხალხზე და ახალთაობის აღზრდის საქმეში გაბატონებას ცდილობდნენ. სიგიზმუნდ მე-III, როგორც მოსალოდნელი იყო, მათ დიდ მფარველობას უწევდა;

ამასთანავე იგი კათოლიკებს არავითარ წარჩინებას არ აკლებდა. ეს გარემოება პოლონელ დიდ გვარიანებზე დიდ გავლენას ახდენდა. პანები უარს ამბობდნენ პროტესტანტიზმზე და კათოლიკობას იღებდნენ, რადგანაც ამ სარწმუნოებასთან ყოველგვარი წარმატება იყო დაკავშირებული. მაგრამ კათოლიკურ ეკლესიას მარტო პროტესტანტობასთან არ უხდებოდა ბრძოლა. ლიტვაში ძლიერ ფესვგადგმული იყო მართლმადიდებლობაც და ამ უკანასკნელის წინააღმდეგ პოლონეთ-ლიტვის მთავრობამ იმავე იარაღით დაიწყო ბრძოლა, როგორითაც ის პროტესტანტობას ებრძოდა. ლიტვაშიაც წარჩინებას მხოლოდ ის პანები პოულობდნენ, რომელნიც კათოლიკობას მიიღებდნენ და პოლონურ კულტურას დაექვემდებარებოდნენ. **ბრესტის უნიის (1596)** დანიშნულება მართლმადიდებელ სამღვდელოების გადაბირებაში მდგომარეობდა. უნიატ სამღვდელოებასაც იმავე უპირატესობას ჰპირდებოდნენ, რასაც პანებს აძლევდნენ. მათ საბოლოოდ გადაგვარებას მხოლოდ კათოლიკურმა სამღვდელოებამ შეუწყო ხელი მით, რომ ის არ სთახმდებოდა უნიატების გათანასწორებაზე და უნიატ ეპისკოპოსების სენატში შესვლას წინააღმდეგობას უწევდა.

სამაგიეროდ პოლონეთის სახელმწიფოებრივი წესწყობილება უფრო და უფრო ირეოდა. სიგიზმუნდ III დროს დასრულდა ანარქიის გამეფების პროცესი, რომელმაც პოლონეთი საბოლოოდ დალუბა; „ეჩ პოსპოლიტა“ ერისთავების (ვოევოდების) კავშირად გარდაიქცა; თითოეული საერისთავო თითქმის დამოუკიდებელ სახელმწიფოს დაემსგავსა. ორ წელში ერთხელ ექვსი კვირით იკრიბებოდა ამ კავშირის კონგრესი-სეიმი. ყოველ საერისთავოში იკრიბებოდა წინ და წინ მცირე სეიმები, სადაც ირჩევდნენ დეპუტატებს მთავარ სეიმში გასაგზავნად და თან ინსტრუქციებს ატანდნენ. საერთო გადაწყვეტილების მიღება სეიმში მხოლოდ მაშინ შეიძლებოდა, თუ ერთსულოვნება იქნებოდა; საკმაო იყო ერთი სიტყვა „nie pozvalam“ (veto), რომ მთელი სეიმის გადაწყვეტილება მო-

ხსნილიყო. რომ სახელმწიფოს აუცილებელი საჭიროებანი და-
ეკმაყოფილება, მეფე იძულებული იყო ყოველი ზომა ეხმარა
(ძალდატანება, მოსყიდვა და სხვა) ერთსულოვნების მისაღწე-
ვად. დაბოლოს, თუ რომელიმე გავლენიანი პარტია არ ეთან-
ხმებოდა მთავრობის მოქმედებას, ის თავისი მიზნების გასა-
ხორციელებლად „კონფედერაციას“ აწყობდა. იყო შემთხვე-
ვები, როდესაც რომელიმე კონფედერაცია იარაღს ჰკიდებდა
ხელს, და ეს ბოროტმოქმედებად არ ითვლებოდა. სახელმწი-
ფოებრივი უფლების ამგვარ გახრწნას შლიახტა „ოქროს თა-
ვისუფლებად“ სთვლიდა.

იმ დროის რუსეთში გამეფებულმა არეგ-დარევამ (ე. წ.
смутное время) პოლონელებს საშუალება მისცა მოსკოვის
სახელმწიფო საქმეებში ჩარეულიყვნენ. მაგრამ თვით პოლო-
ნეთი ისე იყო მოშლილი, რომ გარემოებით სარგებლობა ვერ
მოახერხა. პოლონური რაზმები თვითნებურად, ან საიდუმლო
ნებართვით, მხარს უჭერდნენ რუსეთის ტახტის მადივებელთ და
მოსკოვის მიდამოებს არბევდნენ. და როდესაც ბოლოს სიგიზ-
მუნდ მე-III მოსკოვის წინააღმდეგ გალაშქრებდა გადაწყვიტა,
მას ვანახლებული რუსეთი დახვდა და ამიტომ მიზანს ვერ
მიადწია.

თავი X.

ოცდაათწლიანი ომის ეპოქა.

გერმანიის აუგსბურგის ზაემა (1555), როგორც მო-
მდგომარეობა სალოდნელი იყო, გერმანიაში მშვიდობია-
ომის წინ. ნობა ვერ დაამყარა. მრავალი საკითხი და-
რჩა გაურკვეველი და ბუნდოვანი, და ეს გარემოება უთანხმო-
ებასა და არეგ-დარევას იწვევდა. გადაუწყვეტელი დარჩა მაგა-
ლითად, საკითხი კალვინისტების შესახებ; მათი მოძღვრება კი

მთელს გერმანიაში და განსაკუთრებით რეინის მხრის ზემონა-
წილში ვრცელდებოდა. რეინის პფალცგრაფმა, ბრანდენბურ-
გის კურფიურსტმა და ბევრმა საიმპერიო ქალაქმა კალვინიზმი
თავის სარწმუნოებად გამოაცხადა; მაგრამ რადგანაც პრინცი-
პი „*cujus regio, ejus religio*“ კალვინისტებზე არ ვრცელ-
დებოდა, მათ არსებული უფლებრივი მდგომარეობის წინაღ-
მდეგ გაილაშქრეს. ახალ მოძრაობას აუგსბურგის ზავის ზოგი
სხვა მუხლის გაურკვევლობაც აძლიერებდა. პრინციპ „*cujus
regio, ejus religio*“-ში ორი გამოჩაქლისია დაშვებული: ერთი
მხრით სასულიერო სამთავროები უთუოდ საეკლესიო უნდა და-
რჩენილიყვნენ თუნდ იმ შემთხვევაშიც, თუ რომ მათი მფლო-
ბელები (ეპისკოპოსები) პროტესტანტობას მიიღებდნენ. (ე. წ.
reservatum ecclesiasticum); მეორე მხრით ამ სამთავროებში
მცხოვრებთ სრული სარწმუნოებრივი თავისუფლება ჰქონდათ
იმის მიუხედავად, თუ თვითონ მთავარი რა სარწმუნოების
იყო. ზავის ეს მუხლები მუდამ ირღვეოდა: ერთი მხრით, სასუ-
ლიერო სამთავროების მთელი რიგი პროტესტანტებმა საერო
სამფლობელოებად გადააკეთეს; მეორე მხრით კათოლიკური
პრელატებიც თავის ქვეშევრდომ პროტესტანტებს ყოველმხრივ
ავიწროებდნენ. იმპერატორისა და საიმპერატორო დაწესებუ-
ლებებისაგან დავის გადაწყვეტა არ იყო მოსალოდნელი, რად-
გან გერმანელი ჰაბსბურგები მთელ თავის ყურადღებას ავსტრი-
ელ, ჩეხელ და უნგრეთის სამფლობელოებს და ოსმალურ სა-
ფრთხეს აპყრობდნენ; ამიტომ საიმპერიო დაწესებულებებმა ყვე-
ლამ თავისი ავტორიტეტი დაჰკარგა. რეინსტაგსაც იმპერატო-
რების არჩევისათვის-და ჰქონდა მნიშვნელობა. მდგომარეობა
ისეთი შეიქმნა, რომ ყველას თავის თავზე უნდა ეზრუნა. ამი-
ტომ მე-XVII საუკუნის დასაწყისში მთავრობის ორი კავშირი
დაარსდა: ერთი იყო კათოლიკების ლიგა მაქსიმილიანე ზა-
ვარელის მეთაურობით, და მეორე—პროტესტანტების უნია,
რომელიც ფრიდრიხ პფალცელის ხელმძღვანელობით კალვი-
ნისტებმა დაარსეს. ლუტერანი მთავრები კი, თუმცა იგინი

ოფიციალურად არ იყვნენ შეკავშირებულნი, მაგრამ საქსონელი კურთფურსტის გარშემო იყრიდნენ თავს.

ომი ყოველ დღე მოსალოდნელი შეიქმნა, მით უმეტეს, რომ გერმანიის დასავლეთის საზღვრებზე დიდი ხანია სარწმუნოებრივი ონები სწარმოებდა. 1610 წელს, ერთი, რეინის მხრის, მთავართავანის სიკვდილის გამო, მისი სამფლობელო, კათოლიკებით დასახლებული, პროტესტანტ მემკვიდრეთა ხელში უნდა გადასულიყო; პრინციპის—*cujus regio, ejus religio*-ს მიხედვით სამთავროს მცხოვრებთა კათოლიკურ ნაწილს პროტესტანტობა უნდა მიეღო; კათოლიკე მთავრები ამის წინააღმდეგ წავიდნენ. საქმეში იმპერატორი ჩაერია იმ იმედით, რომ სადავო ადგილებს ჰაბსბურგებს მიაკუთვნებდა, მაგრამ პროტესტანტი მთავრები ამას ვერ შეურიგდნენ, ბრძოლა დაიწყეს და დახმარება საფრანგეთის მეფეს ჰენრიხ მე-IV^ს სთხოვეს. უკანასკნელმა თავგამოდებით დაუჭირა მხარი პროტესტანტებს, და მისი ჯარები მზად იყვნენ საზღვრები გადაეღახათ; მაგრამ სწორედ ამ დროს ერთმა ფანატიკოსმა იეზუიტების მოწაფემ **რავალიაკმა** ჰენრიხ IV^ს სასიკვდილოდ დასჭრა, და ომიც დროებით შეჩერებულ იქმნა.

კათოლიკური რეაქცია ავსტრიაში.

კათოლიკური რეაქცია ავსტრიაში ჰაბსბურგთა სამფლობელოებში მომხდარი ამბების გავლენით დაიწყო რეფორმაცია ავსტრიაშიც ძალზე განვითარდა. მას ფერდინანდ I, მემკვიდრე მაქსიმილიან მე-II-ისა, დიდ მფარველობას უწევდა. შტირია, კარინთია, და განსაკუთრებით ჩეხია, სილეზია და მორავია პროტესტანტებით იყო სავსე. კათოლიკურმა სამღვდელოებამ მათ წინააღმდეგ ენერგიული ბრძოლა დაიწყო. ამ ბრძოლას იეზუიტები ჩაუდგნენ სათავეში, და პროტესტანტობის გავრცელების შეჩერება მართლაც მოახერხეს. მაგრამ კათოლიკურმა რეაქციამ საბოლოოდ გაიმარჯვა, როდესაც

მას მხარი საერო მთავრობამ დაუჭირა. ერცჰერცოგ ფერდინანდმა, რომელიც იმპერატორ რუდოლფ მე-II დროს შტირიისა და კარინთიის მართველად დაინიშნა, ძალას მიმართა: ყველა პროტესტანტს მისი სამფლობელოს დატოვება ებრძანა. საგანგებო კომისარები სამხედრო რაზმების თანხლებით დადიოდნენ ქალაქებში, სოფლებსა და კოშკებში იმის შესამოწმებლად, შესრულებული იყო თუ არა ერცჰერცოგის განკარგულება. მცხოვრებთა სულიერი ხელმძღვანელობა იეზუიტებმა იღვეს თავს. ნახევრად შეშლილი რუდოლფ მე-II, რომელიც ასტროლოგიას ჩაკირკიტებდა, მზად იყო ფერდინანდისათვის მიეზიდა და ჩებელ პროტესტანტების წინააღმდეგ ზომების მიღება დაეწყო. მაგრამ მას ენერჯიის არაფერი გააჩნდა, ხოლო ჩებებს თავის დაცვის უნარი მეტი ჰქონდათ, ვიდრე სამხრეთ საქერცოგოების მცხოვრებლებს. ჩებელმა წარჩინებულებმა აიძულეს რუდოლფი, მიეცა მათთვის „**მისი დიდებულების გუჯარი**“, რომელიც სარწმუნოების თავისუფლებას ცნობდა და პროტესტანტებს ეკლესიების მოწყობის უფლებას ანიჭებდა. მაგრამ რუდოლფის სიკვდილის შემდეგ გვირგვინი ერცჰერცოგ ფერდინანდის ხელში უნდა გადასულიყო (რუდოლფსა და ფერდინანდს შუა რამდენიმე წელი იმეფა რუდოლფის უშვილო ძმამ მათემ). ჩებებს ეშინოდათ, რომ ფერდინანდი ჩებიანშიც ისე დაიწყებდა მოქმედებას, როგორც შტირიისა და კარინთიაში. ამიტომ **გრაფ ტურნის** ხელმძღვანელობით ჩებელი აზნაურები პრაგაში სასახლეში შეცვედნენ და იმპერატორის ორი მრჩეველი ფანჯრიდან ძირს გადმოისროლეს (1618). ამან საბოლოოდ გასწყვიტა კავშირი: დაიწყო სამოქალაქო ომი, რომელიც ოცდაათ წელს გაგრძელდა.

ოცდაათწლიანი ომი (1618—1648).

გუსტავ
ადოლფი.

ჩებებმა დახმარება კალვინისტების უნიის ხელმძღვანელს, ფრიდრიხ ბჟელცელს სთხო-

ვეს და მეფედაც ის აირჩიეს. მან არჩევანი მიიღო და ტურ-
ნის დასახმარებლად **გრაფ მასველდის** წინამძღოლობით და-
ქირავებული ჯარი გაგზავნა. ფერდინანდი თავის მხრივ კათო-
ლიკურ ლიგასა და ისპანიას შეუთანხმდა. მაქსიმილიანე ბავა-
რელისაგან მან კარგად გაწვრთნილი ჯარი მიიღო, რომელიც
სარდალ **ტილლის** ექვემდებარებოდა. იმპერატორისა და ლი-
გის ჯარებმა სასტიკად დაამარცხეს ჩეხელები და გერმანელი
პროტესტანტები „**თეთრ მთასთან**“ (Бѣла гора) პრავის ახ-
ლოს. ფრიდრიხი იძულებული შეიქმნა, ჩეხიდან გაქცეული-
ყო, ტილლიმ კი რეინის მხარის მისი სამფლობელოები დაი-
პყრო. ფერდინანდმა „მისი დიდებულების გუჯარი,“ დახა და
ჩეხიაში კათოლიკობის აღდგენას შეუდგა. ამავე დროს განა-
ცხადა, რომ აუგსბურგის ხელშეკრულების დარღვევის უფლე-
ბას არაფერ არ მისცემდა, და ზომების მიღება დაიწყო, რომ
კათოლიციზმისათვის ის სასულიერო სამთავროები დაებრუნე-
ბია, რომელიც 1552 წლის შემდეგ პროტესტანტების მიერ
საერო სამფლობელოებად იყო გადაქცეული. ამგვარი პოლი-
ტიკა გერმანელი ოლქების მთელი რიგისათვის ყოვლად მიუ-
ღებელი იყო, და ჩრდილოეთის მხარის მთავრებმა წინააღმდეგო-
ბის გაწევა გადასწყვიტეს, ხოლო დახმარებისთვის დანიის მე-
ფეს ქრისტიან მე-IV მიმართეს. ლიგამ დაუყოვნებლივ გაგზავ-
ნა ტილლი ჩრდილოეთისკენ; თვით იმპერატორი კი, რომელ-
საც საკუთარი ძალები ძალიან სუსტი ჰყავდა, დასთანხმდა ჩე-
ხელი გრაფის **ვალენშტეინის** წინადადებაზე მოხალისეთა ჯა-
რის შედგენის შესახებ; ჯამაგირი ამ ჯარს იმ გადასახადები-
საგან უნდა მიეღოთ, რომელსაც დაპყრობილი ადგილების
მცხოვრებნი შემოიტანდნენ. ვალენშტეინის მოწოდებაზე 50
ათასამდე მეომარმა მოიყარა თავი; მეომრები სხვა და სხვა
ეროვნებას და სარწმუნოებას ეკუთვნოდნენ; მათ იმედი ჰქონ-
დათ, რომ გამოჩენილი სარდლის ხელმძღვანელობით დიდ
სიმდიდრეს შეიძენდნენ. ამგვარმა არმიამ არ იცოდა, თუ რა
იყო ან პატრიოტობა და ან სარწმუნოებრივი გატაცება; ის

ენდობოდა თავის სარდალს და მისი გამბედაობით თავი მოჰქონდა. ვალენშტეინი ელბისა და დუნაის ხაზს იცავდა გრაფ მანსფელდისა და ჯნგრების წინააღმდეგ; ხოლო ტილლიმ დანიის მეფე დაამარცხა. დანია იძულებული შეიქნა, მოწინააღმდეგეს შერიგებოდა. ხოლო ფერდინანდმა, ე. წ. „სარესტიტუციო ედიკტი“ გამოსცა, რომლის ძალითაც კათოლიკურ ეკლესიას ყველა ის სასულიერო სამულობელო უნდა დაბრუნებოდა, რომელმაც 1552 წლის შემდეგ პროტესტანტობა მიიღო; ეს ბრძანება ორ საარქივისკოპოსოს, თორმეტ საეპისკოპოსოს და ასოცს წვრილ სამფლობელოს ეხებოდა.

პროტესტანტების დახმარების აღმოჩენა თავს იღვა შვეციის ახალგაზრდა მეფემ **გუსტავ ადოლფმა**. მამა მისი თავის ძმისწულის **სიგიზმუნდის** წინააღმდეგ წავიდა, როდესაც მან პოლონური ჯარის დახმარებით შვეციაში პროტესტანტობის მოსპობა განიზრახა. სიგიზმუნდის ვალაშქრება დამარცხებით დამთავრდა, და შვედებმა პროტესტანტების ბელადი კარლოს IX-ს სახელით მეფედ გამოაცხადეს. გუსტავ ადოლფი ამასავით მტკიცე და კეთილსინდისიერი, ეროვნული საქიროების შემგნე და გულწრფელი მორწმუნე კაცი იყო. ამასთანავე იგი ყველას უყვარდა, და მას ყველა ენდობოდა. ახალგაზრდობაშივე რუსეთისა და პოლონეთის წინააღმდეგ მძიმე ომების წარმოება მოუხდა, მაგრამ გამარჯვებული დარჩა: ინგრია, კორელია და ლიფლანდია შეიძინა და გაწვრთნილი ჯარი შეჰქმნა. 1630 წელს ის გერმანიაში გადავიდა; გერმანელი პროტესტანტების დახმარების გარდა, მას ბალტიის ზღვის სამხრეთ ნაპირებზე შვეციის გაბატონება ჰქონდა განზრახული.

ვალენშტეინის ზედმეტმა გაძლიერებამ გერმანიის მთავრებს შორის უკმაყოფილება გამოიწვია, და იმპერატორი იძულებული შეიქმნა, ვალენშტეინი სამსახურიდან გადაეყენებია. გუსტავ ადოლფის წინააღმდეგ კი მის მაგიერ გამობრძმედილი ტილლი ვაგზავნა. უკანასკნელმა ალყა შემოარტყა მაგდებურს.

საქსონიაში, რომელიც შვედების მხარეზე გადავიდა. ქალაქი სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდა, მაგრამ მაინც აღებული და დარბეული იქმნა.

შვედები და მათი მოკავშირე საქსონელები ტილლის ლეიპციგის ახლოს შეხვდნენ. გუსტავ ადოლფმა ჩვეულებრივი სამხედრო წყობა შესცვალა: მან ქვეითა ჯარში მსროლელთა რიცხვი გააძვირა; მისი რაზმები ნაკლებ შეჯგუფებულნი იყვნენ, და ამიტომ უფრო მოძრავი გამოდგენ, არტილერია შეიარაღებული იყო მხატვ ხარბაზნებით, და უფრო ხშირად ისროდა, ვიდრე იმპერატორის; დაბოლოს, მან განსაკუთრებული ყურადღება სამარქათო ჯარს მიაქცია. მიუხედავად იმისა, რომ საქსონელები განდევნილ იქმნენ ბრძოლის ველიდან, შვედებმა სრული გამარჯვება მოიპოვეს. ჩრდილოეთი გერმანიის მტრის ჯარებისაგან გაწმენდის შემდეგ სამხრეთ-დასავლეთისაკენ გაეშურა. ტილლიმ შეაგროვა დამარცხებული ჯარის ნაწილები, დამხმარე ჯარიც მოუვიდა და **ლესის** გადასავალის დაცვას შეეცადა, მაგრამ კვლავ დამარცხდა და თვითონ სასიკვდილოდ დაიჭრა. ბავარია, რომელიც კათოლიკურ რეაქციის მთავარი იმედი იყო, დაპყრობილ იქმნა. რადგან იმპერატორს ბრძოლის გასაგრძელებლად სხვა საშუალება აღარ ჰქონდა, ისევ ვალენშტეინს მიმართა. მან განსაკუთრებული პირობები გამოითხოვა: იმპერატორის არმიის მთავარსარდლობა მას უნდა გადაცემოდა; ქონების კონფისკაციისა და ბოროტმოქმედების დასჯის უფლება მარტო მის ხელთ უნდა ყოფილიყო; „სარესტიტუციო ედიქტის“ სისრულეში მოყვანა უნდა შეეჩერებიათ. ვალენშტეინმა გუსტავის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს ჩვეულებრივს, მის მიერ შეთვისებულ საშუალებას მიმართა. იგი შვედებისაგან დაკავებულ ნიურენბურგის წინ გამაგრდა და ბრძოლის მაგიერ, თავის მარჯვე კავალერიას საბარკო ურმების წასართმევად და გზების მოსაჭრელად გზავნიდა. გუსტავმა მოწინააღმდეგის ბანაკის იერიშით აღება სცადა, მაგრამ უკუგდებულ იქმნა და იძულებული გახდა დუნაიდან ჩრდილოეთისკენ წასულიყო. ვალენშტეინი დაუყოვნებლივ დაი-

ძრა აღვილიდან და საქსონიაში საზამთროთ მზადება დაიწყო. მაგრამ გუსტავმა მზადების დამთავრება არ დააცალა და აიძულა ბრძოლა მიეღო (ლიუცენასთან 1632). ორი საათის მკაცრი ბრძოლის შემდეგ, ვალენშტეინმა შვედების წინააღმდეგ თავისი მარქათუი ჯარი გაგზავნა, და შვედებმა უკან დაიხიეს. ამ ბრძოლაში გუსტავ-ადოლფი მოკლეს. მეფის სიკვდილმა შვედები უფრო გაააფთრა და მიუზღდავით იმისა, რომ იმპერატორის არმიას მაშველი ჯარი მოუვიდა, გამარჯვება წილად მაინც მათ ხვდათ. მაგრამ ვალენშტეინი მაინც კმაყოფილი დარჩა; მართალია მას უკან დახევა დასჭირდა, მაგრამ გუსტავ-ადოლფი ცოცხალი აღარ იყო და მას ეგონა, რომ ამიერიდან მის არმიას ვერვინ გაუშკლავდებოდა. შვედებთან ვალენშტეინმა საიდუმლო მოლაპარაკება გამართა, დაპირდა მათ რამდენიმე ნავთსადგურს ბალტიის ზღვის სამხრეთ ნაპირებზე და აგრეთვე „რესტიტუციის“ შესახებ განკარგულებების მოსპობას. ის შვედებთან მშვიდობიანობის ჩამოგდებათ რეინზე თავისთვის საკურფიურსტოს შექმნასა და ჩეხიის ტახტის ხელში ჩაგდებაზე ოცნებობდა. ვალენშტეინის მოლაპარაკება იმპერატორის სასახლეში შეიტყვეს. ფერდინანდმა გამოაცხადა, რომ მას მთავარსარდლობას ართმევს. ვალენშტეინმა ფიცი ჩამოართვა თავის ხელქვეით გენერლებს, რომ ისინი მას მხარს დაუჭერდნენ, მაგრამ მის ბანაკში არეულობამ იჩინა თავი რამდენიმე შოტლანდიელმა და ირლანდიელმა ავანტიურისტმა ვალენშტეინი და მისი დაახლოვებული პირები მოაკლეს.

ფრანგების ორი გამოჩენილი ბელადის სიკვდილის შემდეგ ხანა. საქმემ თითქოს მშვიდობიანი ხასიათი მიიღო, განსაკუთრებით მის შემდეგ, რაც იმპერატორის არმიამ შვედები დაამარცხა და ბავარია გაათავისუფლა. საქსონიის კურფიურსტი, რომელიც ომში უგულოდ იღებდა მონაწილეობას, იმპერატორს ზავით შეეკრა, და გერმანიის მთავრების უმრავლესობაც მზად იყო მისი მაგალითისთვის მიებაძა. მშვიდობიანობას ჯერ შვედები წინააღმდეგნ, და შემდეგ ომის ასპარეზზე

ახალი სახელმწიფო — საფრანგეთი გამოვიდა. კარდინალი რი-
შელიე, რომელიც მაშინ საფრანგეთს ხელმძღვანელობდა, ჰენრიხ მე-IV საგარეო პოლიტიკას სავსებით იზიარებდა. ჰაბს-
ბურგები მას საშიშ მტრებად მიაჩნდა, ხოლო გერმანიაში გა-
მეფებულ არე-დარევაში ჰაბსბურგების დასასუსტებლად და სა-
ფრანგეთის გასაძლიერებლად საუკეთესო საშუალებას ხედავდა.
მან პროტესტანტების მხარე დაიჭირა, გუსტავ ადოლფს ქო-
ნებრივ დახმარებას უჩენდა, ხოლო შვედების დამარცხების
შემდეგ იმპერიისა და ისპანიის წინააღმდეგ უკვე აშკარად გა-
მოვიდა. საიმპერიო ძალების ყურადღება ფრანგებმა მიიპყრეს,
რამაც შვეციის გენერლებს მთელს აღმოსავლეთ გერმანიაში
თავისუფალი ფართაშის ნება მისცა, ამ გარემოებამ ვენაც კი
ხიფათში ჩააგდო. თვითონ ფრანგებმა ომის დროს ბრწყინვალე
წარმატებებს მიაღწიეს. ჰერცოგმა ბერნჰარდ ვეიმარელმა მათ-
თვის აღზახსი დაიპყრო, პრინცმა კონდემ ისპანელები როკ-
რუასთან (ფლანდრიაში) დაამარცხა და მარშალ ტიურენთან
ერთად ბავარიის კურფიურსტის ჯარები გაანადგურა. პირინეის
საზღვარზე ფრანგებმა ისპანელებს რუსსილიონი წაართვეს —
უკანასკნელი ოლქი, რომელიც ისპანიას მთაგრეხილის ჩრდი-
ლოეთით ჰქონდა.

ვანსვალისის ზავი (1648).

1648 წელს, როგორც იქნა, შესწყდა სისხლის ღვრა,
რომელმაც დიდის ხნით შეაჩერა გერმანიის ვანვითარება. მთე-
ლი 30 წლის განმავლობაში ეს ქვეყანა ომის ასპარეზად იყო
გადაქცეული; ზოგიერთი ადგილი სრულგებობით გიიცალა, ზოგ-
ჯან მცხოვრებლები ბალახით და ხის კანით იკვებებოდნენ; ისეთ
შემთხვევებსაც ჰქონდა ადგილი, რომ კაცის ხორცსაც სჭამ-
დნენ. ხალხი ვაველურდა და სულით დაეცა; საუკეთესო გრძნო-
ბები და რწმენა, — სამშობლოს სიყვარული, მეფის ერთგულე-
ბა, სარწმუნოება — შეგინებულ იქნენ უღმობელი ომის დროს,
რომლისაგანაც სარგებლობას ნხოლოდ უცხოელები ღებულობ-

დენ. მოლაპარაკება ვესტფალიის ქალაქებში მუნსტერსა და ოსნაბრუკში დაიწყო. ოთხი წლის მოლაპარაკების შემდეგ ჩამოვარდა აგრე წოდებული **ვესტფალიის ზავი**; ამ ზავის დებულებები შემდეგი იყო:

1) რაც შეეხება სარწმუნოებრივ დავას, იგი status-quo-ს აღდგენით გადაწყდა: აუკსბურგის ზავის პირობები ხელუხლებელი დასტოვეს, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ ეს პირობები ეხლა კალვინისტებზეც გავრცელდა. სასულიერო სამთავროების შესახებ გადაწყდა, რომ 1524 წლამდე მომხდარი სეკულარიზაცია ძალაში უნდა დარჩენილიყო.

2) ტერიტორიალური მთავარი ცვლილებები საფრანგეთისა და შვეციის სასარგებლოდ მოხდა. პირველმა მიიღო ალზასი, სტრასბურგის გამოკლებით, ხოლო მეორემ—დასავლეთი პომერანია ოდერის შესართავით. ამას გარდაბრანდენბურგმა პომერანიის აღმოსავლეთი ნაწილი, მაგდებურგი (ელბაზე) და კლევე (რეინზე) მიიღო. შვეიცარიის კავშირის და შეერთებული პროვინციების (ნიდერლანდების) დამოუკიდებლობა საბოლოოდ იქმნა ცნობილი.

3) ვესტფალიის ზავმა იმპერიის შემადგენლობა და წესწყობილებაც დაამტკიცა. მასში **სამას სამოცი** სახელმწიფო შედიოდა, და თითოეულს თავისი საკუთარი ჯარი, სასამართლო, მართველობა და დიპლომატია ჰყავდა. საზოგადო ზომების მისაღებად სეიმის თანხმობა იყო საჭირო, სადაც პირდაპირ ან არა პირდაპირ ყველა ამ სახელმწიფოს წარმომადგენლებს უნდა მიეღოთ მონაწილეობა. სხვათა შორის, ხმის უფლება შვეციისა და დანიის მეფეებსაც ჰქონდათ. ყველა ამის მიხედვით იმპერატორის უფლებამ, რასაკვირველია, ყოველივე მნიშვნელობა დაჰკარგა.

ამგვარად 30 წლის ომის შედეგები ნათლად გამოიჩინა:

1. მან ბოლო მოუღო სარწმუნოებრივ ომებს და რეფორმაციის მოძრაობა დაასრულა. 2. გერმანია, როგორც მთლიანი

ერთეული, დაირღვა; მას ყოველგვარი საერთაშორისო მნიშვნელობა დაეკარგა და უცხოელების ლუკმად გადაიქცა. ამ ქვეყნის განვითარება დიდი ხნით შეჩერდა.

თავი XI.

ხელოვნება, ლიტერატურა და მეცნიერება.

მხატვრობა ინტერესი ადამიანისადმი, მისი სულიერი და **იტალიაში**. ხორციელი ცხოვრებისადმი, რაც ჰუმანისტების დამახასიათებელ თვისებას შეადგენდა, განსაკუთრებული სიძლიერით ხელოვნებაში გამოიხატა. **აღორძინების ხანის ხელოვნებს წარმომადგენელი ბუნებასა და კლასიკური** ხელოვნების ნიმუშებს ეცნობოდნენ და სწავლობდნენ; და თუმცა ქანდაკებაშიც თვალსაჩინო კვალი დასტოვეს, განსაკუთრებულ წარმატებას მაინც მხატვრობაში იჩენდნენ. განვითარების უმაღლეს საფეხურს ხელოვნებამ იტალიაში მე-XVI საუკუნეში მიაღწია. ფლორენციელს **ლეონარდო და ვინჩის** გაკვირვებაში მოჰყავს კაცი თავისი ნიჭისა და ცოდნის მრავალფეროვანებით— იგი მექანიკის, ხუროთმოძღვრების, მხატვრობის, მუსიკისა და პოეზიის დარგებში მოღვაწეობდა; ლუდოვიკო სფორცას მილანის სასახლეში დღესასწაულების მოწყობას ხელმძღვანელობას უწევდა, კვისარ ბორჯასთან ინჟენრით მსახურობდა, და თავისი სიცოცხლე ფრანც პირველთან დალია, რომელსაც საფრანგეთში აღორძინების ხანის კულტურის გავრცელებაში ეხმარებოდა. მის ნაწარმოებთა შორის მთავარ ყურადღებას „**საიდუმლო სერობა**“ (მილანში) იპყრობს, რომელიც იესო ქრისტესი და მისი მოწაფეების სახეების მტკიცე გამომეტყველებით გამოირჩევა. ლეონარდოს მეტოქეობას ახალგაზრდა ფლორენციელი **მიქელ ანჯელო ბუონაროტი** უწევდა. მისი ბუნება და გენია არაჩვეულებრივისადმი მიისწრაფოდა; არც ერთ ხელოვანს არ ემარჯვებოდა მიქელ ანჯელოსავით მრისხანე ძლიერების ნაყოფებისა და სახეების გამოხატვა დაფიქრის ქანდაკება ფლორენ-

ციაში მის მიერ შექმნილი, და მოსეს ქანდაკება, მის მიერ რომში გაკეთებული, რაღაც გმირულის, ბუმბერაზულის გამოხატულებას წარმოადგენს. სიქსტის კაპელას ფრესკები ვატიკანში, რომელიც ქვეყნის შექმნის ექვსი დღის, საშინელი სამსჯავროს, წინასწარმეტყველებისა და სივილოების (წარმართების წინასწარმეტყველი ქალები) ნახატს წარმოადგენს, გამსჭვალულია ძველი აღთქმის მრისხანესილიადით. სულ სხვაა რაფაელ სანციო, ურბინოელი (1483 — 1520); იგი ცხოველმყოფელ სილამაზესა და ზეციურ სათნოებას ეძიებს. მისი მთავარი ნაწარმოები ღვთისმშობლის, მადონის სხვადასხვა ტიპია. წმიდა სიქსტის მადონა (დრეზდენში), სახელგანთქმულია თავისი ფერების ჰარმონიით, კეთილშობილური სიმარტივით და ღრმა გრძნობით. ვატიკანის სასახლის ფრესკები თითქოს მთელი ისტორიის მსვლელობას წარმოადგენენ. ამ ფრესკებში რაფაელმა და მისმა მოწაფეებმა გამოჰხატეს ძველი ბრძენებიც (ათენის სკოლა), ქრისტიანობის წარმართობაზე გამარჯვებაც (კონსტანტინეს ბრძოლა მაქსენციუსთან) და ეკლესიის სასწაულებრივი შემთხვევებიც (მაგ. პეტრე მოციქულის საპატიმროდან გასვლა).

მხატვრობა იტალიის დიდ ხელოვანთა ნაწარმოებთ ჰუგერმანიაში. მანიზმის გავლენა ახსიათებს; რეფორმაცია იქ სრულიად არ სჩანს. სამაგიეროდ რეფორმაციის გავლენა გერმანულ სკოლებშია ძლიერი. გერმანელ მხატვრებში განსაკუთრებული ორიგინალობა ალბრეხტ დურერის (1471 — 1528) ახსიათებს. გარეგნობით დურერი თავისი დროის შაბლონური მხატვრობისაგან თითქმის არაფრით არ განირჩევა: მისი გადამეტებული წვრილმანობა, მისი ხაზების მოუხეშავობა, მისი პერსპექტივის სრული უცოდინარობა არა სასიამოვნო შთაბეჭდილებას სტოვებს. ამის მიუხედავად როდესაც რაფაელმა პირველად ნახა მისი ნახატები, სთქვა: „მაგას რომ კლასიკოსები შეესწავლა, ჩვენ ყველას გვაჯობებდაო“. და მართლაც, ერთი რამ ჭარბად ჰქონდა დურერს: მისი ძალა დაფარულისა და რთული სულიერი მდგომარეობის სრული გამოხატვის უნარში

იყო დამარხული. ყველაზე უფრო შესანიშნავი მის ნაწარმოებთა შორის აღეგორიული სცენებია — **(გამოცხადების წიგნიდან (აპოკალიპსის), მელანქოლია, რაინდი სიკვდილის გზაზე)**. ეს არის ღრმათ დაკვირვებული კაცის ნაწარმოები, რომელიც სულიერ ბრძოლას განიცდის. ღურერი მხურვალედ მიეგება ლუტერის გამოსვლას და „სახარების“ ქადაგების დასაწყისი ოთხი მოციქულის გამოხატვით აღნიშნა (მიუნხენში).

ფლამანდიელების მე-XVI საუკუნის მიწურულისა და სკოლა. მე-XVII საუკუნის პირველი ნახევრის ხელოვანი ხელოვნების სეკულარიზაციის, საერო სიუჟეტებისა და განწყობილების ხანის წარმომადგენელი არიან. სარწმუნოებრივი საკითხების გამო ამტყდარი ომების შეწყვეტის შემდეგ, რეფორმაციითა და კათოლიკური რეაქციით გატაცება ნელდება და ხალხის ინტერესები სხვა მიზნებისაკენ იბრუნებს პირს. ისპანიის ფლანდრიაში არსდება სკოლა, რომლის მთავარი წარმომადგენელიც **რუბენსი** არის (1577—1640), თუმცა იგი სარწმუნოებრივი ხასიათის სურათებს ხანდისხან კიდევ სწერს, მაგრამ არა მიტომ რომ მას სარწმუნოებრივი კილო ამოძრავებს, არა, მისი ენერგია ბრწყინვალე დღესასწაულების, ატლეტურ-ბრძოლის, სილამაზისა და ძლიერების გადმოცემისაკენ არის მიმართული. განკითხვის დღე და ამაზონების ბრძოლაც მას მხოლოდ იმდენათ აინტერესებს, რამდენადაც ეს სიუჟეტი გაბედული მოძრაობის, მუსკულების თამაშისა და კანის ფერის გამოხატვის შეძლებას იძლევა.

ჰოლანდიელების ხელოვნების სეკულარიზაცია ჰოლანდი- სკოლა. ელმა **რემბრანდტმა** (1606—1669) სხვა გზითა და სხვა მიმართულებით მოახდინა. „ტაძრათ მიყვანება“, „იესო ქრისტე ავადმყოფთა შორის“, „გარდამოხსნა“ და სხვა — მისი ჩვეულებრივი სიუჟეტებია; მაგრამ სარწმუნოებრივმა შინაარსმა მისთვის ყოველი თავისი დამოუკიდებელი მნიშვნე-

ლობა დაჰკარგა. რემბრანდტი ნამდვილი ჰოლანდელია და იგი ჰოლანდიის სადა ფერებს, სადა სახეებსა და ნაკვობებს არასდროს არ შორდება და ღიადის სარწმუნოებრივ შინაარსაც ამ ჩვეულებრივ ფორმებში ასხამს. რემბრანდტმა მთელი შკოლა შეჰქმნა და ამ შკოლის მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ მან ჰოლანდიელების მარტივ ყოფაცხოვრებას შესაბამი და ძლიერი გამოხატულება მოუწახა. სინათლის ლაქებმა, ჩრდილებმა და ნახევარჩრდილებმა საშუალება მისცა რემბრანტს ეს ულამაზო მასალა ახალ და უჩვეულო ფორმებად გარდაექმნა.

ლიტერატურის იტალიაში, რომელიც დიდხანს უწევდა **განვითარებას**: ხელმძღვანელობას ლიტერატურას, შემო-
ა. იტალიაში. ქმედებამ მოღუწება დაიწყო. ყველაზე უფრო, ხელოვნური ებოსი ჰყვავდა. ამასთანავე რაინდული რომანიც თითქოს აღორძინების გზას დაადგა; მისი წარმომადგენლები უბრალო გულუბრყვილო მთხრობელებს კი აღარ ჰგვანან, რომელთაც თავგადასავალთა მეტი არაფერი არაინტერესებთ. **არიოსტო (1474—1533)** თავის „**შმაგ როლანდში**“ მარტო ბრძოლების მატეანეს კი არ გადმოგვცემს, არა, მის ნაწარმოებში ჩვენ ბოკაჩიოსებურ კილოსა და რაინდებს თავგადასავალთა ირონიას ვხვდებით. **ტასოზე (1544—1595)** კათოლიკური სარწმუნოებრივობის აღორძინებამ ძლიერი გავლენა მოახდინა. ის არიოსტოზე უფრო სერიოზულია; მის „განთავისუფლებულ იერუსალიმს“ სარწმუნოებრივი მიზანი აქვს დასახული: მას ჯვაროსანთა ომების სარწმუნოებრივ სილიაღებზე სურს ლაპარაკი.

ბ. ისპანიაში. ისპანიის საზოგადოების ზნე, ფანატიზმი, თავგადასავლებისადმი სიყვარული და გატაცება—გამოხატულია **ლოპე-დე-ვეგას (1562—1635)** უარავ დრამებში (მას დაწერილი აქვს 1800 საერო და 400 სასულიერო შინაარსის დრამა). მათ შორის არის პიესები, რომელიც მაყურებელზე ეხლაც დიდ შთაბეჭდილებას სტოვებს. მაგრამ **სერვანტესის**

„დონ-კიხოტი“, რა თქვა უნდა, სულ სხვაა. ავტორი (1547—1616) ფილიპე მე-II მეფობის დროს ცხოვრობდა; სწავლობდა სალამანკაში, სადაც დიდ სივიწროვეს განიცდიდა; შემდეგ ჯარში შევიდა, ლეპანტოსთან ბრძოლაში მონაწილეობა მიიღო; აღჭირვლებს ტყვეთ ჩაუვარდა და 5 წელი ტყვეობაში დაჰყო; ტყვეობიდან გათავისუფლების შემდეგ კიდევ ომობდა პორტუგალიაში, იმის მიუხედავად, რომ ლეპანტოსთან მარცხენა ხელი დაჰკარგა; დაბოლოს ლიტერატორობა დაიწყო. კეთილ-ცხოვრებასა და მყუდროებას მინც ვერ მიაღწია; ორჯერ საპატიმროშიაც კი იქმნა ჩასმული. მისი მთავარი ნაწარმოები „დონ-კიხოტი“ რაინდულ რომანების დაცინვისათვის არის დაწერილი და შიგ ერთი უცნაური კაცის თავგადასავალია აწერილი, რომელიც ურწმუნოების, გმირების და ჯადოსნების წინააღმდეგ საბრძოლველად მიდის. მაგრამ მათ მაგიერ ქარის წისქვილებს, მედუქნეებსა და დალაქებს ებრძვის. შთაბეჭდილება მით ძლიერდება, რომ დონ-კიხოტის გვერდით მისჩანჩალებს ვირზე გადამჯდარი მისი მხლებელი **სანჩო პანსა**; ის ყველაზე უფრო თავისი კუჭის გაძლომაზე ზრუნავს, მაგრამ ამავე დროს პრაქტიკული გამჭრიახობითა და ხალხური იუმორით განაჩჩევა. დონ-კიხოტის ტიპი საერთო-კაცობრიულ ტიპად გადაიქცა; იგი **ენტუზიასტის** ტიპია, რომელიც სინამდვილეს ვერ ხედავს და სავსებით ოცნებათა სამეფოში ცხოვრობს.

გ. საფრანგეთი. რეფორმაციის ხანაში ფრანგების ლიტერატურის უშესანიშნავესი წარმომადგენელი **რაბლე** (1483—1553) იყო. მან აღზრდა მონასტერში მიიღო და სიკვდილამდე ღვლად იყო. ახალგაზრდობისას ის ბერძნულ ენასა და ძველ მწერლებს სწავლობდა; ორმოცი წლისამ კი მედიცინის შესწავლას მოჰკიდა ხელი. მისი სახელოვანი თხზულება „**გარგანტუა და პანტაგრუელარის**“, რომელშიც რაბლე საფრანგეთის საზოგადოების სხვა და სხვა კლასს, განსაკუთრებით კი ღვთისმეტყველებს, იურისტებს და ექიმებს დასცინის. ის არ ფა-

რავს თავის ზიზღს კათოლიკური ბერობისადმი, მაგრამ არც კალვინს აკლებს ხელს. მისი იდეალი თავისუფალი მხიარული ცხოვრებაა, რომელსაც მეცნიერული და ხელოვნური შემოქმედება უნდა ავსებდეს. რაბლე ძლიერი სარკაზმით და დაუშრეტელი ენერგიით იყო დაჯილდოვებული; თავისი ნიჭი მან ჰუმანიზმის პოპულარიზაციას შესწირა და ამიტომ მისი მოთხოვნები ასკეტიზმისა და მისტიციზმის წინააღმდეგ მიმართული აზრების პოპულარულ გამოხატვას წარმოადგენს.

დ. ინგლისი. ამ ხანის უუდიდესი მგოსანი ინგლისის ეკუთვნის. შექსპირი (1564—1616) მსახიობად, თეატრის პატრონად და დრამატიულ მწერლად იყო ლონდონში, ელისაბედისა და მისი მემკვიდრის იაკობ I დროს იგი ტრაგედიებს, კომედიებს, ისტორიულ ქრონიკებსა და ფანტასტიურ პიესებს სწერდა. სარწმუნოებრივი ცალმხრივობა იმდენად უცხო იყო შექსპირისათვის, რომ მისი ნაწერების მიხედვით ვერც კი მიხვდები, კათოლიკე იყო იგი თუ პროტესტანტი. ამიტომაც მის კომენტატორებს შორის დავა ამ საკითხის შესახებ დღესაც არ დასრულებულა. საგულისხმოა, რომ შექსპირი იმდენად თავისუფალი იყო თავის შემოქმედებაში, რომ მას არც წარმართობის ჰუმანიზმის გავლენა ატყვია და არც კათოლიკური ეკლესიის. ღრმა პატრიოტიზმი, რომელიც მისი ქრონიკებიდან ცხადად გამოსჰვივის (მაგალ. მეფე იოანე, ჰენრიხ IV, ჰენრიხ V, რიჩარდ III) მას სრულიად ხელს არ უშლიდა, უცხო მწერლობას ვაცნობოდა და კიდევ ესარგებლნა მით; იგი კარგად იცნობდა ფრანგულსა და იტალიანურ მოთხოვნებს, ჰომეროსს, ლივიუსს, პლუტარქს და სიამოვნებით სესხულობდა მათან სიუჟეტებს. მისი ნაწერების ენაზე, კომედიებში მაინც, განსაკუთრებული გავლენა იტალიანურმა მანერამ—მისმა ორაზროვანი სიტყვების სიყვარულმა და რამდენადმე ძალდატანებითი ოხუნჯობამ იქონია. მას სიმარტივე და სადაობაც აკლდა, რასაც შექსპირი თვითონაც გრძნობ-

და. მაგრამ, როგორც არ უნდა იყოს მისი ზოგიერთი ნაკლი, განათლებული მსოფლიოს სამსჯავრომ შექსპირი მაინც ყველა დროის უუდიდეს დრამატურგად სცნო. მისი კომედიები, რომელთაგანაც საუკეთესო „მეთორმეტე ღამე“ არის, კაცს იტაცებს თავისი ცოცხალი სიმზიარულით, ფანტასტიური პიესები (ძილი ზაფხულის ღამეში, ქარიშხალი) მკითხველს აჯადოვებს მსუბუქი სახეებით, ორიგინალური განზრახვებით და ენით. მაგრამ შექსპირის უმთავრეს დადებით მხარეს დახასიათების ძლიერება და გრძნობების გამოხატვის ძალა შეადგენს. ვეგა და კალდერონი იცნობდნენ ისპანიის საზოგადოებას და ამ ცოდნის დახმარებით ჰხატავდნენ ადამიანის ბუნების თვისებებს; მაგრამ შექსპირის მსოფლმხედველობა გაცილებით უფრო ფართო იყო: მას ჰყავს ტიპური ინგლისელები — მაგალითად, ფალსტაფი, ჰენრიხ მე-V — მაგრამ საზოგადო კაცობრიული ხაზები ასეთ ტიპებშიც ნათლად სჩანს. მის ნაწარმოებთა უმეტესი ნაწილი კი მუდამ ერთის რომელიმე ეროვნების საზღვრებს სცილდება და ადამიანის ბუნების მრავალგვარ სხვაობას გამოხატავს; ოტელო და შილოკი, ლირი და ჰამლეტი, ანტონიუს და რომეო, დეზდემონა და ლედ მაკბეტი, ოფელია და ჯულია შეუდარებელი მხატვრული სისწორით არიან შექმნილნი. შექსპირის განსაკუთრებული თვისება სხვათა შორის ისიც არის, რომ არავის არ ემარჯვება მოქმედების ისე „განვითარება“, როგორც მას; ერთხელ დაწყებული ბრძოლა ან გარეშე პირობების ან საკუთარი ბუნების წინააღმდეგ მის პიესებში უღმობელი თანდათანობით ვითარდება და თავის ლოღიკურ შედეგს აღწევს; ძალდატანებას და სიყალბეს იქ ადგილი არა აქვს; და ამ უღმობელი ბრძოლის დროს, განსაკუთრებით მთავარი გმირების სახით, შექსპირი შეუდარებელი ნიჭით ხდის ფარდას ყველა იმ მარადიულ მისწრაფებას, რომელიც კაცობრიობას ახასიათებს.

ფილოსოფია. ახალ ხანას თავისი გამოხატულება ფილოსოფიურ აზროვნებაშიც უნდა ეპოვა. საშველო საუკუნოების განმავლობაში ფილოსოფიაშიც ავტორიტეტი იყო გამეფებული: საღვთო წერილი და ძველი ფილოსოფოსები: პლატონი და არისტოტელი მაშინ უმაღლეს ავტორიტეტს წარმოადგენდნენ. ახალი ხანის აზროვნება უთუოდ უნდა განთავისუფლებულიყო ამათი ბატონობისაგან, და პირველი ინგლისელი ფილოსოფოსი **ფრენსის ბეკონი** იყო (1561—1626), რომელმაც ფილოსოფიური აზროვნების დამოუკიდებლობის შესახებ აიმაღლა ხმა. მისი აზრით, ადამიანი ყველა იმ კერპისაგან (*idola*) უნდა განთავისუფლდეს, რომელსაც მისი აზროვნება ემსახურება, და საკუთარ ფეხზე დადგეს. ადამიანის აზროვნებამ პირდაპირ უნდა მიმართოს სინამდვილეს და შეისწავლოს იგი. ჭეშმარიტების პოვნა მხოლოდ ამ გზით არის შესაძლებელი. ამგვარად, ბეკონისათვის სინამდვილის დაკვირვება ერთადერთი საშველებაა ჭეშმარიტების შესამეცნებლად. ასეთ შეხედულებას ფილოსოფიაში **ემპირიზმს** უწოდებენ, და ბეკონიც ამ უკანასკნელის დამაარსებლად უნდა ჩაითვალოს. მან ახალი პრინციპის მიხედვით ადამიანის მთელი შემეცნების ენციკლოპედიის შედგენა განიზრახა (*Instauratio magna*), მაგრამ თავისი გეგმის განხორციელება სავსებით ვერ მოასწრო. ხოლო რაც მოასწრო, ისიც საქმარისი შეიქმნა მისთვის, რომ ფილოსოფიური აზროვნების განვითარების პროცესში საგრძნობი კვალი დაეტოვებია.

მეცნიერება. ბეკონის ფილოსოფიური მიმართულება სავსებით შეეფერებოდა იმ მეცნიერულ მოძრაობას, რომელმაც სქოლასტიკის დაცემისთანავე იჩინა თავი. ახალი მკვლევარნი თავს თავისუფლად გრძობენ, ჭეშმარიტებას ახალი წესებითა და დაკვირვების საშველებით ეძიებენ და მედიცინისა და ვარსკვლავთმრიცხველობის საკითხების გადაჭრას მისტიური ხასიათის მოსაზრებებიდან არ ელიან. ახალი ქვეყნებისა და ზღვების აღმოჩენამ, ქვეყნის გარშემო მოგზაურობამ, ვარ-

სკვლავთმრიცხველობის, ფიზიკის, ძოლოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ახალი ფაქტების გამოკვლევამ დიდად შეუწყო ხელი მეცნიერულ მოძრაობას. ამ მოძრაობას **ნიკოლოზ კოპერნიკი** (1473—1543) იწყებს, რომელსაც ერთი მისი მიმდევართაგანი *animo liber*-ს — სულით თავისუფალს — უწოდებს. ის პოლონურ პრუსიაში საკრებულო ტაძრის მღვდლად (კანონიკად) იყო და მთელი თავისი სიცოცხლე თავის თხზულებას („მნათობთა მოძრაობისთვის“) შეაღია. მან პტოლომეოს საყოველთაოდ მიღებული სისტემა უარჰყო, რომლის მიხედვითაც მიწა ცენტრს უნდა წარმოადგენდეს და მის გარშემო შვიდი პლანეტი და მათ რიცხვში მზეც უნდა ზრუნავდეს. ავტორმა თავისი თხზულება პაპს უძღვნა, მაგრამ რომის ეკლესია კიდევ დიდხანს გამობდა ახალ თეორიას. პლანეტების მოძრაობა ელიფსისებით, და არა წრეებით, როგორც კოპერნიკი ფიქრობდა, ვურტემბერგელმა **კეპლერმა** (1571—1630) აღმოაჩინა; ის იმპერატორ რუდოლფის კარის ვარსკვლავ ცენტრის იტალიელმა **გალილეიმ** (1564—1642) აღმოჩენების მთელი რიგი მოახდინა. ფიზიკაში, მექანიკაში და ვარსკვლავთმრიცხველობაში — გაარკვია შეეულის ქანაობისა და საგნების დაცემის კანონები, აღმოაჩინა ჰიდრაულიული მანქანა, გამოიკვლია მთვარე, ასპირაზი (ვენერა), მარსი და სატურნი. სიცოცხლის უკანასკნელ დროს მას ბრალი დაიდევს კოპერნიკის სისტემის დაცვაში, რომელიც, თითქოს, დაბადების ავტორიტეტს ძირს უთხრიდა. პაპმა იგი საინკვიზიციო სასამართლოში გაიწვია და დროებით აიძულა თავისი „შეცდომები“ უარეყო.

მეორე სწავლული, რომელმაც ინკვიზიციისაგან დევნა განიცადა, კარლოს მე-V და ფილიპე მე-II სამეფო კარის ექიმი **ვეზალი** იყო. იმის დანაშაული იმაში მდგომარეობდა, რომ **ანატომიას** ასწავლიდა, და ამ საგნის სახელმძღვანელო დაბეჭდა. მას სკვდილით დასჯა გადაუწყვიტეს, შემდეგ სასჯელი აპატივეს, მაგრამ აღთქმა დაადებინეს, რომ წმიდა ქვეყანაში სალოცავად წავიდოდა; იქიდან დაბრუნებისას ვეზალი

დაიღუპა. მე-XVII საუკუნეში ინგლისელმა ექიმმა **ჰარვეიმ** (1578—1657) ადამიანის ტანში სისხლის მიმოქცევა აღმოაჩინა და ამით ახალ ფიზიოლოგიას დასაწყისი მისცა.

ნაწილი მე-III.

ქ ვ ე ლ ი წ ე ო ბ ი ლ ე ბ ა .

თ ა ვ ი I.

ი ნ ბ ლ ი ს ი .

სტუარტები. ინგლისის მეფე ელისაბედი 1603 წელს გარდაიცვალა. მისი კანონიერი მემკვიდრეთ შოტლანდიის მეფე, მარიამ სტუარტის შვილი **იაკობი** ითვლებოდა. იგი ძალიან მკირე ნიჭის პატრონი იყო, თუმცა თავის თავს „სამეფო საქმის“ მკოდნეთ სთვლიდა; იაკობი, რომელიც ინგლისის ტახტზე **იაკობ I** სახელით ავიდა, მეფის უაღრეს-უფლებიანობაზე ამყარებდა მთელ მართვამგებობას. ჰენრიხ მე-VIII და ელისაბედი სახელმწიფოს თავის ნებაზე მართავდნენ და ქვეშევრდომთ ხშირად თავის ძლევამოსილებას აგრძნობინებდნენ ხოლმე. მაგრამ ჰენრიხ მე-VIII და ელისაბედი დიად ეროვნულ პოლიტიკას აწარმოებდნენ, და ამიტომ პოპულიარობით სარგებლობდნენ; იაკობ I კი ვერ შეეგუა თავის ახალ ქვეშევრდომებს და მთელი თავისი მეფობის განმავლობაში შეცდომებს უშვებდა როგორც საგარეო, ისე საშინაო პოლიტიკაშიც. პარლამენტი, რომელიც ჰენრიხ მე-VIII და ელისაბედის დროს მთავრობას უჭერდა მხარს, იაკობ I-ს თავიდანვე ოპოზიციაში ჩაუდგა. თუმცა თემთა პალატაში მემამულეები და ვაჭრები მონაწილეობდნენ, მაგრამ იგინი ინგლისის მთელ ხალხს და არა წოდებებს წარმოადგენდნენ. არჩევნების უფლებით მხოლოდ შეძლებულები, მიწისა და სახლის მესაკუთრენი და მოიჯარადრენი სარგებლობდნენ. მაგრამ ამგვარი ხალხი თვალსაჩინო რიცხვს შეადგენდა, და ამიტომ მისი ხმა ქვეყნის საზოგადო აზრს გამოხატავდა.

იაკობ I-მა ინგლისში მოსვლისათანავე უკმაყოფილება გამოიწვია. სამღვდლოებამ, რომელიც პურიტანიზმისადმი იჩენდა მიღრეკილებას, განცხადება მიართვა მეფეს და სთხოვა, ნება დაერთო მისთვის ჩვეულებრივ ტანსაცმელში ღმერთმსახურება შეესრულებია—საეკლესიო შესამოსს პურიტანები კათოლიკობის ნაშთად თვლიდნენ. იაკობმა პურიტანებსა და ეპისკოპოსებს შორის კამათი გამართა, მაგრამ თვითონ ჩაერია საქმეში, სასტიკათ დაჰგმო პურიტანიზმი და განაცხადა, რომ იგი ყოველი ღონისძიებით დაეხმარებოდა ანგლიკანიზმს, რადგანაც „**არ არსებობს მეფე უეპისკოპოსებოთ**“-ო, ამბობდა იგი. ბევრი პასტორი სამსახურიდან იქმნა დათხოვნილი. ამავე დროს კათოლიკების დევნა სწარმოებდა; კათოლიკეთა შორის ადრევე იყო დაარსებული პარტია, რომელიც ინგლისის მთელს სახელმწიფოებრივ წყობილებას ზიზლით შეჰყურებდა. ამ თავზე ხელაღებულია ხალხმა მეფისა და პარლამენტის აფეთქება გადასწყვიტა. ლორდების პალატის ქვეშ სარდაფში ასაფეთქებლათ წამლით სავსე კასრები ჩააწყვეს. მაგრამ შეთქმულება დანიშნული დროის წინააღმდეგ აღმოაჩინეს და პარლამენტი გადაარჩინეს.

ხალხი და პარლამენტი კათოლიკებისადმი მტრულად იყვნენ განწყობილნი, ხოლო „**თოფის წამლის**“ შეთქმულებამ კიდევ უფრო გააბრაზა ისინი. სამაგიეროდ, პურიტანებს თანაუგრძნობდნენ, და მეფის სიმკაცრე არ მოსწონდათ. მეფეს კი ძალიან ესაჭიროებოდა პარლამენტი. როგორც ინგლისის სამფლობელოებში, ისე მთელს ევროპაშიც ისეთ შემთხვევებს ქონდათ ადგილი, რომ მეფე გულგრილ მეთვალყურეთ ვერ დარჩებოდა. იგი საქმეში უნდა ჩარეულიყო; ამისთვის კი ფული იყო საჭირო. ირლანდიაში აჯანყება მოხდა; იაკობ პირველმა იგი იარაღით ჩააქრო, და ამის შემდეგ ამ მხარეში ახალშენების მოწყობას შეუდგა—უამრავი ინგლისელი გადასახლდა ირლანდიაში და ჩამორთმეულ მიწებზე მოეწყო. მაგრამ მათთვის მარტო ეს არ იყო საკმარისი; მათ დაცვა და დახმარების აღმოჩენა ესაჭიროებოდათ. მატერიკზე ფილიპე მე-II-სა და

ნიდერლანდებს შორის ომი განახლდა; იწყებოდა 30-წლიანი ომიც, რომლითაც დაინტერესებული იყო იაკობ I, რადგანაც მისი ქალი ფრიდრიხ ფალცელს ჰყავდა ცოლად. პარლამენტი აღგზნებული იყო მამულიშვილური გრძნობით და მზად იყო ისპანელი და გერმანელი ჰაბსბურგების წინააღმდეგ ბრძოლისათვის საჭირო ფული გაეღო. მაგრამ საქმე თვით მეფემ წაახდინა: მისი მეგობრული განწყობილება ისპანიასთან, რომლის მეფის ქალზეც მას თავისი ვაჟის დაქორწინება უნდოდა, აღშფოთებას იწვევდა. მართალია იგი ბოლოს მაინც გერმანიის საწინააღმდეგო ომში ჩაება, მაგრამ საქმე ისე უხეიროდ მიყავდა, რომ პარლამენტი დახმარების მაგიერ, მეფის ადმინისტრაციას კრიტიკის ქარ-ცეცხლში ატარებდა, მეფესთან დაახლოვებულ პირების ანგარებას ააშკარავებდა და პურიტანებს უჭერდა მხარს. მეფე არავითარ ანგარიშს არ უწევდა პარლამენტს და როგორც კი დარწმუნდებოდა მის არალოიალობაში, იმ წამსვე ითხოვდა და ახალს იწვევდა. მაგრამ მეტ ლოიალობას არც ახალი პარლამენტი იჩენდა. რომ არაფერი გამოვიდა, მეფემ პარლამენტის უფლებების შესახებ განაცხადა, რომ ყოფილი უფლება მას მეფისაგან აქვს ბოძებული და მასასადამე შეიძლება მეფემ კიდევ წაართვას მას ეს უფლებებიო.

კარლოს I. კარლოს I-ს თავისი მამის პოლიტიკა სავსებით შეთვისებული ჰქონდა, მაგრამ მას ცხოვრებაში მამაზე უფრო ჭკვიანადა და მოხერხებულად ატარებდა. ფრანგების წინააღმდეგ ომი დიდ ფულს მოითხოვდა, და კარლოსმაც გადასწყვიტა პარლამენტისაგან გამოეთხოვა იგი. თემთა პალატა თანახმა იყო ფულის მიცემაზე, მაგრამ ბოროტმოქმედებათა მოსპობას მოითხოვდა. მან მეფეს წარუდგინა ე. წ. „პეტიცია უფლებათა შესახებ“ (1628), სადაც ინგლისელებს პოლიტიკური და სამოქალაქო უფლებები იყო ჩამოთვლილი: გადასახადების გაწერა და ვალის აღება მხოლოდ პარლამენტის თანხმობით შეიძლებოდა; მოქალაქის შეპყრობა და საპატიმროში ჩასმა აკრძალული იყო, თუ სასამართლოს წინაშე გა-

რკვეული ბრალდება არ იქნებოდა წამოყენებული. მეფემ პეტრიცია დაამტკიცა, მაგრამ უთანხმოება პარლამენტთან მაინც მოუხდა და კიდევაც დაითხოვა იგი (1629), ხოლო ოპოზიციის ბელადები ციხეში ჩაასმევინა.

ამას შემდეგ კარლოს I შეეცადა სახელმწიფო უპარლამენტოდ ემართნა. მთავარი დაბრკოლება იმაში მდგომარეობდა, რომ მისი მუდმივი შემოსავალი ძალიან მცირე იყო: ანჟიმის, ფლოტის, ადმინისტრაციისა და სასახლის შესანახავად ახალი გადასახადების შემოღება შეიქმნა საჭირო, რაც პარლამენტის კომპეტენციას შეადგენდა. კარლოსს არ სურდა ამ კანონის დარღვევა, და ამიტომ მისი გვერდის ახვევას სცდილობდა. მან ორ მთავარ საშვალებას მიმართა და ამ გზით იმდენ ფულს შოულობდა, რომ თერთმეტი წლის განმავლობაში უპარლამენტოდ შესძლო გაძლება. აი ეს ორი საშვალეობაც: კანონი ბაჟების შესახებ იმდენად ბუნდოვანად იყო გამოთქმული, რომ კარლოსმა იგი თავის სასარგებლოდ განმარტა და მისი უპარლამენტოდ შეკრება ბრძანა. გარდა ამისა საშვალეო საუკუნოებში თითოეულ საგრაფოს ინგლისის ფლოტისათვის გემი უნდა მოეწყო. კარლოსმა ეს ძველი წესი განაახლა და საგრაფოებს გემის მაგიერ ფულს ახდევინებდა და ამ სახით საკმაო თანხას აგროვებდა. ეს ე. წ. „საგემო გადასახადი“ ხალხში დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა. ამ მხრივ დამახასიათებელია ცნობილი გემზღენის პროცესი, რომელსაც 20 შილინგი საგემო გადასახადი უნდა შეეტანა, მაგრამ არ შეიტანა. თუმცა სასამართლომ გემზღენი გაამართლა, მაგრამ საზოგადო აზრი აშკარად მის მხარეზე იყო. უკმაყოფილოთა წინააღმდეგ, რომლებიც ძალიან გაბედულად ილაშქრებდნენ მთავრობის ან სამღვდელოების საწინააღმდეგოდ, საიდუმლო საბჭოს კომისია, ეგრედ წოდებული ვარსკვლავების პალატა მოქმედებდა, რომელიც დამნაშავეთა წინააღმდეგ სასტიკ ზომებს იღებდა.

ერთი მიზანთავანი მეფისა მისი თერთმეტი წლის მართველობის დროს კალვინისტური მოძრაობის ჩაქრობა იყო,

რომელიც ინგლისში შეუჩერებლივ ვრცელდებოდა. მეფეს კალვინისტები ეზიზღებოდა, როგორც სახელმწიფო ეკლესიის მტრები. სახელმწიფო ეკლესიას კი იგი არსებული სახელმწიფოებრივი წყობილების ქვაკუთხედად სთვლიდა, დამისი დამარცხება ამ ჯონასკნელის დამარცხებას მოასწავებდა. ის მფარველობას უწევდა სამღვდლოების იმ პარტიას, რომელიც კათოლიკობისაკენ იხრებოდა, მაგრამ პაპის წინააღმდეგი იყო და კენტერბერის არქიეპისკოპოსმა თავის ხელქვეით პასტორებს იმ საეკლესიო ჩვეულებების ასრულება მოსთხოვა, რომელსაც პურიტანები კათოლიკობის ნაშთად სთვლიდნენ. ამის გამო ბევრმა პასტორმა სამსახური დაკარგა; თავგადადებულ კალვინისტებს, რომლებიც სავისკოპოსო ეკლესიის წინააღმდეგ სწერდნენ, უმაღლესი კომისიის ან ვარსკვლავების პალატის სამართალში აძლევდნენ, რაც ჩვეულებრივად ყურების დაჭრით, სამარცხვინო ბოძზე გაკვრითა და საპატიმროში ჩასმით თავდებოდა.

ხანგრძლივი მეფის პირადი მართველობის გაგრძელება
პარლამენტი. მანამდე იყო შესაძლო, სანამ სახელმწიფო ჩვეულებრივ მდგომარეობაში იმყოფებოდა, მაგრამ საკმაო იყო ცოტადენი გართულება საშინაო ან საგარეო მდგომარეობისა, რომ საფინანსო კრიზისს თავი ეჩინა და, მაშასადამე, ხალხის დახმარებაც საჭირო აღმოჩენილიყო. გაჭირვებამ ჩქარა წამოჰყო თავი. იაკობი და კარლოსი კალვინიზმს არა მარტო ინგლისში ებრძოდნენ, არამედ შოტლანდიაშიაც, სადაც პრესბიტერიანული ეკლესია იყო გაბატონებული. იაკობ I იქ ეპისკოპოსობა აღადგინა, ხოლო კარლოსმა შოტლანდიისათვის ინგლისურის მიხედვით ახალი ღმერთმსახურების შემოღება ბრძანა, მაგრამ სცადეს თუ არა ამ ახალი ღმერთმსახურების შემოღება ედინბურგში აჯანყებამ იფეთქა. თავისი ეკლესიის დასაცავად და შესანახად შოტლანდელებმა კავშირი შეჰკრეს და, როდესაც სადაო საკითხების გადასაჭრელად მეფემ სასულიერო და საერო პირებისაგან შემდგარი კრება მოიწვია, ამ

კრებამ ეპისკოპოსის ხარისხი მოსპო და, მეფას ბრძანების მი-
უხედავად, დაშლაზე უარი განაცხადა. მეფემ აჯანყებულების
წინააღმდეგ ინგლისიდან ჯარი გაგზავნა; მაგრამ მას ფული
არ ჰქონდა; ამიტომ ჯარისკაცები ბანაკიდან გარბოდნენ და
ამგლიჯანურ ჩვეულებებს დასცინოდნენ; ცხადი იყო, რომ მათ
ბრძოლა არ სურდათ; შოტლანდიელებმა ერთი რაზმი კიდევ
დაამარცხეს. კარლოსის ენერგიული მომხრეები პარლამენტის
მოწვევას ითხოვდნენ, და მანაც გადასწყვიტა მათ რჩევას და-
მორჩილებოდა. 1640 წელს ერთი მეორის შემდეგ ორი პარ-
ლამენტი იქმნა მოწვეული. მეორე პარლამენტმა, რომელიც
„ხანგრძლივი პარლამენტის“ სახელით არის ცნობილი, მე-
ფის მთავრობას მკაცრი ბრძოლა გამოუცხადა. პირველ ყოვ-
ლისა პარლამენტმა სისხლის სამართალში მისცა ირლანდიის
მეფის ნაცვალს **ლორდი სტაფფორდი**, რომელსაც ბრალს
იმაში სდებდნენ, რომ იგი ინგლისელების დასამონავეებლად
ჯარს ამზადებდა. სასამართლოს წესით ბრალდებების დამტკი-
ცება შეუძლებელი იყო, ამიტომ საქმეს სხვა მხრივ შემოუარეს:
იგი მოღალატედ გამოაცხადეს და მიზანსაც მიახვიეს. კარლოს-
მა სისუსტე გამოიჩინა, თავის თანაშემწეს გადაუდგა, და სტაფ-
ფორდსაც თავი მოჰკვეთეს.

ამის შემდეგ პარლამენტმა დადგენილება გამოიტანა, რომ-
ლის მიხედვითაც მისი დათხოვნა მხოლოდ იმ შემთხვევაში
შეიძლებოდა, თუ ეს მისი ნებართვით მოხდებოდა, მან მოსპო
უმადლესი კომისია და ვარსკვლავების პალატა; საბაჟო და
საგემო გადასახადები უკანონოდ იქმნა გამოცხადებული. ამ
საკითხების შესახებ პარლამენტში მსჯელობა ერთსულოვნო-
ბით სწარმოებდა, მაგრამ შეუდგა თუ არა პარლამენტი სარ-
წმუნოებრივი საკითხების გარჩევას, იგი მყის პარტიკბათ დაი-
ყო. პარლამენტის უმრავლესობა პურიტანიზმის წინააღმდეგი
იყო. ამ უმრავლესობამ არა მარტო ეპისკოპოსების განდევნა
მოითხოვა ლორდთა პალატიდან, არამედ მათი ხარისხის სრუ-
ლი მოსპობაც კი საჭიროდ სცნო. მაგრამ ამ წინადადებების

წინააღმდეგ ძლიერი ოპოზიცია შესდგა იმ პირთაგან, რომელთაც პრესბიტერიანული ეკლესიის მკაცრი გაბატონების მით უფრო ეშინოდათ, რომ, მათი აზრით, ეს საზოგადო რღვევას გამოიწვევდა. ბრძოლას ირლანდიიდან მოსული ცუდი ამბები კიდევ უფრო ამწვავებდა. ირლანდიაში გადასახლებული ინგლისელების წინააღმდეგ შეუბრალებელ ბრძოლას აწარმოებდენ. საჭირო იყო საჩქარო ზომების მიღება, მაგრამ პარლამენტი მეფის ხელმძღვანელობით ჯარის გაგზავნაზე არ სთანხმდებოდა, რადგანაც მეფეს ამ ჯარის გამოყენება ინგლისელ მტრების წინააღმდეგ შეეძლო. პიშისა და გემპდენის მეთაურობით თვითა პალატამ მოითხოვა, რომ მინისტრები პარლამენტის წინაშე ყოფილიყვნენ პასუხისმგებელნი და ხოლო სადაო საეკლესიო საკითხები პარლამენტის მიერ დანიშნულ კომისიას გადასცემოდა. მეფე ცხადად ხედავდა, რომ პარლამენტი უზენაესი უფლებისაკენ მიისწრაფოდა, რა თქმა უნდა, მას მკაცრი წინააღმდეგობა გაუწია.

გაბრაზებულმა მეფემ პიშის, გემპდენისა და კიდევ პარლამენტის სამი სხვა წევრის წინააღმდეგ ბრალდება წამოაყენა, თითქოს იგინი ინგლისში შოტლანდიის ჯარს იწვევდენ. მეფე ბრალდებულთა წინააღმდეგ პირადად გამოცხადდა პარლამენტში შეიარაღებული რაზმით, და თუმცა დებუტატების დაპატიმრება პარლამენტის ნებადაურთველად არ შეიძლებოდა, იგინი მაინც გაფრთხილებულნი იყვნენ, და, იმ დროს, როდესაც მეფე მათ შესაპყრობად მივიდა, პარლამენტში არ აღმოჩნდნენ. მეფემ დასტოვა პარლამენტი, რომელმაც ის ყვირილით გააცილა. ლონდონის თანაგრძნობა სავსებით პარლამენტის ხუთი წევრის მხარეზე იყო. ამ პირობებში მეფე იძულებული შეიქმნა ქალაქი დაეტოვებია და ჯარის მოსაკრებად ჩრდილოეთისაკენ წასულიყო.

სამოქალაქო როდესაც საქმე ამ უკიდურესობამდე მივიდა, ინგლისელი ხალხის თვალსაჩინო ნაწილმა მეფეს დაუჭირა მხარი. ჩრდილოეთისა და დასავლ-

თის საგრაფოები მის მხარეზე იყვნენ, ხოლო აღმოსავლეთისა და სამხრეთის—პარლამენტის მხარეზე. მის მომხრეებს, რომელთა შორისაც ბევრი წარჩინებული შთამომავლობის მემამულე იყო, **კავალრები** უწოდეს. პარლამენტის არმიაში კი მოქალაქენი და პურიტანები ქარბობდნენ. მათ **თავმრგვალები** ეწოდებოდათ, რადგანაც იგინი თავს წმინდად იკრეჭდნენ. პირველი ორი წლის განმავლობაში ომს გადამწყვეტი შედეგები არ მოჰყოლია, მაგრამ საერთოდ იგი მეფის სასარგებლოდ სწარმოებდა, რადგანაც მისი მომხრე კავალრები მოწინააღმდეგეებზე უფრო მამაცნი იყვნენ და იარაღსაც უკეთ ხმარობდნენ. პამის წინადადებით, პარლამენტმა დასახმარებლად შოტლანდიელები მოიწვია, რომელთაც ინგლისში პრესბიტერიანული ეკლესიის შემოღება აღუთქვა. სამაგიეროდ კარლოსი იმავე შოტლანდიის კათოლიკებს მოელაპარაკა და მათგან დახმარება მიიღო.

საქმე ნელის ნაბიჯით მიდიოდა წინ, სანამ პარლამენტის არმიაში ზომიერი ანგლიკანებისა და პრესბიტერიანების ადგილი სარწმუნოებრივმა ფანატიკოსებმა არ დაიკავეს. ინგლისში, განსაკუთრებით მდაბიო ხალხში, ძალიან ბევრი მწვალებელი იყო — ე. წ. **ანაბაბტისტები**, **ქილიასტები**, რომელთაც ქრისტეს სამეფოს ამ სოფლად 1000 წლით დამყარება სწამდათ და სხვა. ესენი არც ერთ ეკლესიას არ ეკუთვნოდნენ და ამიტომ ყოველი თემისთვის სარწმუნოებრივი საქმეების დამოუკიდებლად მოწყობის უფლებებს მოითხოვდნენ. ასე წარმოიშვა „**ინდეპენდენტების**“ პარტია; ეს პარტია პირველ ხანებში პარლამენტში მხოლოდ ხუთი ხმით იყო წარმოდგენილი, მაგრამ ნამდვილი ძალა მას ჯარში ჰყავდა. აქ მათი ხელმძღვანელი ვინმე **ოლივერ კრომველი** იყო. კრომველი წვრილი მემამულე იყო. სამოქალაქო ომის დაწყებისათანავე მან ის აზრი გამოსთქვა, რომ კავალრების ძალა მათ რაინდულ პატიოსნებაში მდგომარეობდა, და თუ ვისმე მათი დამარცხება სურდა, თვითონაც ამგვარივე ძლიერის გრძნობით უნდა გამსჭვალულიყო; ასეთ გრძნობას სარწმუნოებრივი გატაცება იძლეოდა. აღმოსავლეთის საგრაფოებში კრომველმა სექტანტებისაგან ცხე-

ნოსანი რაზმი შეადგინა, რომელმაც შემდეგში თავისი გამბედაობით თავი ისახელა; ამ რაზმის მეომრები ბრძოლაში ისე მიდიოდნენ, როგორც წმიდა საქმის გასაკეთებლად; სიკვდილის შიში მათთვის უცხო იყო. *კრომველის წმიდანების“ გმირობის გავლენა ისე დიდი იყო, რომ თანდათანობით პარლამენტის მთელი ლაშქარი სრულიად გარდაიქმნა. ასეთ ჯარს კარლოსმა ვეღარ გაუძლო და შოტლანდიას შეაფარა თავი. მაგრამ შოტლანდიაში იგი შეიპყრეს და ინგლისელებს გადასცეს.

პარლამენტს ინდეპენდენტურად განწყობილი ჯარის შიში ჰქონდა და მისმა უმრავლესობამ მეფესთან მოლაპარაკება გამართა: პარლამენტი თანახმა იყო მეფის ძალაუფლების აღდგენაზე, თუ მთავარ სარწმუნოებად პრესბიტერიანობა იქნებოდა აღსარებული. ჯარი, რომელიც იმითაც უკმაყოფილო იყო, რომ მას პარლამენტმა ჯამაგირი არ მისცა, ამის წინააღმდეგ წავიდა და სარწმუნოების სრული თავისუფლება მოითხოვა. ამის შედეგი ის იყო, რომ ახალი სამოქალაქო ომი დაიწყო.

პარლამენტს არმიის წინააღმდეგ საბრძოლველად საკმაოდ ძალა არ ჰქონდა. ლონდონის მოქალაქენი და სამხრეთი საგრაფოების გლეხობა კრომველის ჯარს ვერ გაუმკლავდებოდა. თუმცა მეფემ შოტლანდიელები ინგლისში ჯარის გამოგზავნაზე დაითანხმა, მაგრამ საქმეს ვერც ამან უშველა. სულ რამდენიმე კვირაში გათავდა მეორე სამოქალაქო ომი—არმიამ დაიკავა ლონდონი, გაჰფანტა სამხრეთის საგრაფოების ლაშქარი, სასტიკად დაამარცხა შოტლანდიელები და ბოლოს პარლამენტსა და მეფესაც გაუსწორდა. ჯარის კაცებმა პარლამენტი გასწმინდეს, ე. ი. პრესბიტერიანების უმრავლესობა განდევნეს, თემთა პალატაში დარჩენილმა ინდეპენდენტებმა მეფეს ლალატი დააბრალეს და მისი გასამართლება მოითხოვეს. ლორდების პალატამ ამგვარ პროცესში მონაწილეობის მიღებაზე უარი განაცხადა. ამიტომ ლორდების პალატა მოსპეს და მეფის საქმის გასარჩევად ახალი სასამართლო მოაწყვეს. თუმცა

კარლოსმა თავიდანვე განაცხადა, რომ მის ქვეშევრდომებს მისი გასამართლების უფლება არ ჰქონდათ, მაგრამ პროცესი მაინც აჩქარებულის ტემპით დაასრულეს და მეფეს სიკვდილით დასჯა გადაუწყვიტეს. 1649 წლის დასაწყისში მეფე კარლოსი მისივე სასახლის წინ სიკვდილით იქმნა დასჯილი.

რესპუბლიკა. ბატონობა ხელში არმიასა და 1640 წელს არჩეული თემთა პალატის ნაწილს ჩაუფარდა. ამ პალატამ თავისი თავი პარლამენტად გამოაცხადა, ხოლო სახელმწიფო **რესპუბლიკად** და მიმდინარე საქმეების გაძღოლა (აღმასრულებელი უფლება) სახელმწიფო საბჭოს მიანდო, რომლის წევრთა ნაწილიც მისი წრიდანვე იყო დასახელებული. პირველ ხანებში არმია საწინააღმდეგოს არაფერს ამბობდა, რადგანაც მას საკუთარი საქმეც ბევრი ჰქონდა. კრომველი ირლანდიაში გადავიდა და იქველებს და როიალისტებს მკაცრად გაუსწორდა; მოწინააღმდეგეთა მიმართ შებრალება მან არ იცოდა: ხოცვა-ჟლეტას თან მოჰყვა კონფისკაციები, და მეშამულებს ირლანდიის მთელი მიწის ნახევარზე მეტი ჩამოართვეს. მაგრამ ამ დროს შოტლანდიაში კარლოს I შვილი **კარლოს სტუარტი** გაჩნდა, რომელიც ადგილობრივმა პარლამენტმა შოტლანდიის მეფედ გამოაცხადა. კრომველმა ერთხელ კიდევ დაამარცხა შოტლანდიელები, რომელნიც ახლა აჯანყების მოსაწყობად ინგლისისაკენ წავიდნენ, მაგრამ კრომველი წამოეწია მათ და საბოლოოდ გაანადგურა იგინი. ამას თან მოჰყვა ჰოლანდიელების წინააღმდეგ შეუპოვარი ომის დაწყება. ამის მიზეზად პარლამენტის მიერ გამოცემული „ნავიგაციის აქტი“ შეიქმნა. ამ აქტის ძალით ინგლისის ნავთსადგურებში საქონლის შემოტანა ან ინგლისისაკენ გემებით და ან იმ ქვეყნის გემებით შეიძლებოდა, საიდანაც საქონელი გამოჰქონდათ. ეს აქტი ჰოლანდიის ზღვაოსნობის წინააღმდეგ იყო მიმართული; რაკი სხვისი საქონლის გადაზიდ-გადმოზიდვას ევროპიდან და ახალშენებიდან ჰოლანდია აწარმოებდა, მაშასადამე, ინგლისი, როგორც საზღვაო სახელმწიფო ჰოლან-

დიის წინააღმდეგ გამოდიოდა; ორივე მხარე სახელოვნად იბრძოდა, მაგრამ ომს გადაწყვეტი შედეგი მაინც არ მოჰყოლია.

შოტლანდიელებზე გამარჯვების შემდეგ ხმელეთის ჯარი უსაქმოდ დარჩა და მან პარლამენტს ჩქარა არგანობია, რომ ძალა მის ხელთ იყო. პარლამენტი ამ დროს სახელმწიფოს მართელობის ფორმას იმუშავებდა; შემუშავდა არჩევნების ახალი წესი, რომლის მიხედვითაც პარლამენტში დეპუტატების გაგზავნის უფლება ქალაქის მცხოვრებთა რიცხვის მიხედვით განაწილდა: ინგლისში მაშინ ბევრი ისეთი ადგილი იყო, რომელიც საშვალხო საუკუნოებში მიღებული უფლებით სარგებლობდა და დეპუტატებს გზავნიდა, მაშინ როდესაც ახალი, მაგრამ გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი ქალაქები ამ უფლებით არ სარგებლობდნენ. ამავე დროს „ხანგრძლივი პარლამენტის“ წევრები უარს ამბობდნენ, თავის უფლებებზე ხელი აეღოთ და თავს მით იმართლებდნენ, რომ თავისუფალი არჩევნებიდან გამარჯვებული მაინც როიალისტები გამოვლენო. ამიტომ გადაწყდა, არჩევნები მხოლოდ წევრების რიცხვის შესაკრებად მოეხდინათ. კრომველმა ისარგებლა ამ დადგენილებით, რომელიც 1653 წელს 1640 წელში არჩეული დეპუტატების უფლებას ამტკიცებდა, და ხანგრძლივი პარლამენტის განდევნა გადასწყვიტა. ის ჯარისკაცებით გამოცხადდა პალატაში და დეპუტატებს სიტყვით მიმართა, სადაც მათ უსამართლობასა და ეგოიზმში სდებდა ბრალს, დაბოლოს კრომველმა დეპუტატებს პალატის დატოვება უბრძანა და ბევრი ცნობილი დეპუტატი ღანძლვა გინებით გააცილა.

პროტექტორატი. კრომველი ერთად ერთი პიროვნება იყო, რომელსაც ჯარის დამორჩილება და უფლებისა და წესრიგის სახელმწიფოში დამყარება შეეძლო. კრომველი როგორც პრაქტიკოსი პოლიტიკურ თეორიებს ზიზღით ეპყრობოდა-მართალია, იგი მორწმუნე იყო, მაგრამ სარწმუნოების საკითხში თავისებურობას იჩენდა, ხოლო უმთავრესი ის იყო, რომ კრომველი მკვირცხლი გონებით და რკინის ხასიათით იყო და-

ჯილდოებული. მან ჯარისკაცებზე გავლენა მაშინაც კი შეინარჩუნა, როდესაც სახელმწიფოს სათავეში მოექცა. იგი ხელოვნურად სარგებლობდა იმ გარემოებით, რომ „წმინდანები“ არმიაში სხვადასხვა სექტას ეკუთვნოდნენ, და შეუბრალებლად ეპყრობოდა ყოველ ჯგუფს, რომელიც თავისი მიზნებისათვის რევოლუციის გაღრმავებას ცდილობდა.

მაგრამ კრომველის დიკტატურის კანონიერ ფორმებში ჩამოსხმა ძალიან ძნელი შეიქმნა. ხანგრძლივი პარლამენტის შემდეგ მოწვეული პარლამენტი სასამართლოში საქმის წარმოებისა და საეკლესიო წყობილების რეფორმების შემუშავებას შეუდგა, მაგრამ რამდენიმე კვირის მუშაობის შემდეგ დათხოვნილ იქმნა. კრომველის მომხრეებმა თვითონ შეადგინეს ახალი კონსტიტუცია, რომლის მიხედვითაც კრომველს აღმასრულებელი უფლება უნდა ჰქონოდა; კანონმდებლობა კი პარლამენტის ხელთ უნდა ყოფილიყო, იმ პირობით კი, რომ კონსტიტუციის შეცვლის ნება მას არ უნდა ჰქონოდა.

პირველივე პარლამენტი, რომელიც ახალი კონსტიტუციის ძალით იქმნა მოწვეული, ამ უკანასკნელის შეცვლას შეუდგა, მაგრამ იგი კრომველმა მალე დაითხოვა. ერთხანს კრომველი უპარლამენტოდ მართავდა სახელმწიფოს, და რადგანაც სამხედრო ძლიერება მის ხელთ იყო, ეს ხანა კრომველის პირადი მართვა-გამგეობისა სრულიად არ ჰგავდა კარლოსის ხანას. პროვინციებს სათავეში გენერლები უდგენ, რომელნიც კრომველის განკარგულებას უსიტყვოდ ასრულებდნენ. კრომველმა თავის სახელმწიფოში სინდისის თავისუფლება გამოაცხადა; მართალია ეს თავისუფლება კათოლიკებზე არ ვრცელდებოდა, მაგრამ საერთოდ მაინც მისი მართველობის დიდ უპირატესობას შეადგენდა. ასეთი იყო კრომველის ბატონობა. მაგრამ მალე კრომველი იძულებული შეიქმნა ისევ პარლამენტისთვის მიემართა: საქმე ის არის, რომ მას საფრანგეთთან ერთად ისპანიასთან ომის წარმოება მოუხდა. მართალია უპირატესობა ამ ომში მის მხარეზე იყო (მან დიურკინხენი აიღო და ისპანიის ფლოტი დაამარცხა), მაგრამ ომის

საწარმოებლად დიდი ფული იყო საჭირო და ამიტომ კრომველმა საუკეთესოდ დაინახა ეს ფული პარლამენტის დახმარებით ეშოვა. იგი არ მოსტყუვდა. პარლამენტმა მას არა თუ ფული მისცა, არამედ მეფის გვირგვინიც შეაძლია; მაგრამ ჯარი ანტიმონარქიულად იყო განწყობილი, და კრომველმა სამეფო გვირგვინზე უარი განაცხადა. 1658 წელს პროტექტორი გარდაიცვალა.

რესტავრაცია კრომველის სიკვდილის შემდეგ მისი შვილ-**სტუარტებისა**. ლი **რიჩარდი** იქმნა გამოცხადებული პროტექტორად, მაგრამ მას ჯარში არავითარი გავლენა არ ჰქონდა, და ამიტომ პროტექტორობაზე მალე უარი განაცხადა.

კვლავ დაიწყო უწყსოება, რომელსაც გენერალმა **მონკმა** მოულო ბოლო. იგი თავისი ჯარით შოტლანდიიდან ლონდონზე წავიდა; ძველი ჩვეულების მიხედვით პარლამენტი მოიწვიეს. დებუტატების უმრავლესობა მოითხოვდა, რომ ტახტი კარლოს სტუარტს დაბრუნებოდა, კარლოსმა თავის მხრივ ნიდერლანდებიდან მანიფესტი გამოგზავნა, სადაც იგი ხაღბს აჯანყებულთა პატიებას, ჯარის დაკმაყოფილებასა და სინდისის თავისუფლების შემოღებას პირდებოდა. ამ მანიფესტის მიღების შემდეგ პარლამენტმა გამოაცხადა, რომ ძველი კანონების თანახმად, მთავრობა მეფისა და თემთა და ლორდების პალატებისაგან შესდგება. ძველი წყობილებისადმი დაბრუნების სურვილი იმდენად გარკვეული იყო, რომ არმია, რომელსაც ბელადი აღარ ჰყავდა, იძულებული შეიქმნა დაშორებულიყო. კარლოს მე-II დიდის ზემოთ 1660 წელს ლონდონში გამოცხადდა. კრომველის რაზმები დაუყოვნებლივ დააკმაყოფილეს ჯამაგირით და დაითხოვეს, მაგრამ კარლოსის დაპირებათა დანარჩენი მუხლების შესრულება ასე ადვილი არ იყო. მიუხედავად იმისა, რომ მეფემ პოლიტიკურ დამნაშავეთათვის ამნისტია წინდაწინვე გამოაცხადა, უზენაესი სასამართლოს რამდენიმე წევრი, რომლებმაც კარლოს I გასამართლებაში მონა-

წილეობა მიიღეს, სიკვდილით იქმნენ დასჯილნი. რაც შეეხება სინდისის თავისუფლების გამოცხადებას, არც ეს განხორციელდა, რადგანაც მის წინააღმდეგ პარლამენტმა გაილაშქრა, რომელიც ახალი მეფის მიერ იყო მოწვეული. საზოგადოებაში რეაქციამ იჩინა თავი: სამოქალაქო ომმა და პარტიების დიკტატურამ იმდენად მოლაღა ხალხი, რომ ყველა წესრიგის აღდგენაზე ოცნებობდა. საეკლესიო საკითხებში პარლამენტი ეპისკოპალურ სისტემას უჭერდა მხარს და კრომველის ჯარისკაცების სიძულვილით პურიტანებს ავიწროებდა, პასტორებს და მასწავლებლებს „ერთგვარობა“, ე. ი. ეპისკოპალური ღვთისმსახურების მიღება მოსთხოვეს. ამ აქტის მეოხებით 2000 პასტორს სამსახურის თავის დანებება მოუხდა. ქალაქებს განკარგულება გაუგზავნეს, — ქალაქის საბჭოებში ისეთი პირობი არ აერჩიათ, ვინც **კოვენანტზე** (ე. ი. პრესბიტერიანთა კავშირზე) უარს არ იტყოდა, და მეფის წინააღმდეგობა ფიც ქვეშ უკანონოდ ელიარებიათ. „ღისენტერების“ თემებს ღმერთმსახურების შესასრულებლად შეეკრება აუკრძალეს. მაგრამ მეფე ამ ზომებს არ თანაუგრძნობდა, და სინდისის თავისუფლების ცხოვრებაში გატარებას ცდილობდა; ამის მიზეზი ის იყო, რომ იგი კათოლიციზმს მფარველობას უწევდა, და სიკვდილის წინ ფარულად კათოლიკობა მიიღო. მაგრამ პარლამენტი მეფეს არ უთმობდა და იგიც იძულებული შეიქმნა ზოგიერთ შემთხვევაში კანონის ცოტაოდენი შემსუბუქებით მაინც დაკმაყოფილებულიყო. კარლოსი ამიტომ პარლამენტით უკმაყოფილო იყო. მისი აზრით, პარლამენტი საკმაო ფულს არ იძლეოდა; და მართლაც მეფე ყოველთვის ხელვიწროდ იყო, მაგრამ ამის მიზეზი სულ სხვაგან უნდა ვეძიოთ: კარლოსს ძალიან უყვარდა ფულის ფლანგვა, და ამიტომ რაც უნდა მეტი მიეცა პარლამენტს, მისთვის მაინც ცოტა იქნებოდა. კარლოსი ბუნებით ჭკვიანი კაცი იყო, მაგრამ ის პირად სიამოვნებას მისდევდა, და ამასთანავე გულწრფელობას და ღირსების გრძნობას მოკლებული იყო. მას სრულებითაც არ აფიქრებდა ის გარემოება, რომ თავი საფრანგეთის მეფის

ლიუდოვიკ მე XIV მფარველობის ქვეშ შეაფარა და მისგან ქონებრივ დახმარებასა და საჩუქრებს იღებდა; თავის ღირსების დამცირებად არც ის გარემოება მიაჩნდა მეფეს რომ მან ჯარით დახმარება სთხოვა ლუდოვიკ XIV იმ შემთხვევისათვის, თუ რომ მის მიერ კათოლიკობის მიღება და კათოლიკებისადმი მფარველობა ინგლისში აჯანყებას გამოიწვევდა. არც საგარეო პოლიტიკა უვარგოდა კარლოს მე-II; ის საფრანგეთს შეუთანხმდა და მასთან ერთად ჰოლანდიის წინააღმდეგ ომობდა.

ბრძოლა

პარლამენტის

წინააღმდეგ.

მართალია თვით სამარცხვინო ხელშეკრულობა რომელიც კარლოს მეორემ საფრანგეთთან დასდო, საიდუმლოდ რჩებოდა, მაგრამ მისი შედეგები კი ცხადად იწვნია ხალხმა. ჰოლანდიის წინააღმდეგ ზღვაზე უღმობელი ომი სწარმოებდა, და ამავე დროს ლუდოვიკ მე-XIV ნიდერლანდებში იმას სჩადიოდა, რაც მოესურვებოდა, ისპანელებს ციხეებს ართმევდა და ჰოლანდიელები ისეთ მდგომარეობაში ჩააყენა, რომ ისინი იძულებული შეიქმნენ ჯებირები გაეხსნათ და მთელი მხარე წყლით აეფსოთ, რათა ამგვარად ფრანგები შეეჩერებიათ. ინგლისელები გრძნობდნენ, რომ მათი მთავარი მტერი ლიუდოვიკ მე-XIV იყო და არა შეერთებული პროვინციები, ამას გარდა ინგლისელებს პაპისტების შეთქმულების ეშინოდათ, რადგანაც მათ იცოდნენ, რომ იგინი კათოლიციზმის სასარგებლოდ ნაბიჯებს გადადგამდნენ. კარლოს მე-II უქვეშევრდომილესმა პარლამენტმა არამც თუ არ აასრულა მეფის სურვილი სინდისის თავისუფლების კათოლიკებზე გავრცელების შესახებ, არამედ **ტესტ-აქტის** გამოცემით წინააღმდეგი დააკანონა: ყველანი, ვინც სახელმწიფო სამსახურში დაინიშნებოდა, ვალდებული იყო ზიარება ანგლიკანური ეკლესიის ჩვეულების მიხედვით მიეღო. ამ დადგენილებამ კათოლიკები სახელმწიფო სამსახურს ჩამოაშორა და აგრძევე ის დისსენტერებიც, რომელნიც ანგლიკანურ ჩვეულებას არ დაექვემდებარენ (1673).

მეფე მაინც განაგრძნობდა თავის ანტი-ეროვნულ პოლიტიკას და მით ოუდოვიკ მე-XIV გაძლიერებას ხელს უწყობდა. მდგომარეობა ისეთი შეიქმნა, სახელმწიფოებრივი გადატრიალების წიში იმდენად გაიზარდა, რომ ყოველგვარ ქორს გასავალი მიეცა. ამ გარემოებით ისარგებლა ერთმა საზიზღარმა პირმა და პაპისტები დააბეზლა, თითქოს მათ მეფის მოკვლა, მისი ძმის, იორკის ჰერცოგის (კათოლიკე) ტახტზე აყვანა და ფრანგების ინგლისში შემოყვანა განეზრახოს. ამ დაბეზლებამ პანიკა და კათოლიკების სასტიკი დევნა გამოიწვია. ამავე დროს პარლამენტმა შეიტყო, რომ მეფე მართლა აწარმოებდა საიდუმლო მოლაპარაკებას ოუდოვიკ მე-XIV, რომელსაც ფულით დახმარებას სთხოვდა, რათა ამით იმავე მიზნით პარლამენტისთვის მიმართვა თავიდან აეცილებია. უსიამოვნების ასაცილებლად საჭირო იყო ხალხის წარმომადგენლების დათხოვნა, და მეფეც ამ გზას დაადგა. მაგრამ მოსტყუვდა, რადგან ახლად მოწვეული პარლამენტი წინანდელზე გამგონე არ გამოდგა. ოპოზიციის ბელადად **შეფტსბერი** გამოვიდა, რომელიც მოქალაქეთათვის თავისუფლების ვარანტიას, დისენტერებზე სინდისის თავისუფლების გაგრცვლებას და იორკის ჰერცოგის შემკვრეობიდან გადაყენებას მოითხოვდა. საზოგადოებასა და პარლამენტში ორ მთავარ მიმართულებას ჰქონდა აღგილი. ერთ მხარეზე შეფტსბერი და მისი მომხრეები იდგენ, რომლებსაც **ვიგები** დაარქვეს, ხოლო მეორე მხარეზე — როიალისტები და მტკიცე ანგლიკანები, **ტორების** სახელით. 1679 წელს პარლამენტმა Habeas corpus—აკტი მიიღო, რომლის ძალითაც ყოველ ინგლისელს უფლება ეძლეოდა, თუ მას დაპატიმრებდნენ, მოეთხოვა, რომ 24 საათის განმავლობაში სასამართლოსთვის გადაეკათ და დაპატიმრების კანონიერი მიზეზები დაესახელებიათ; სასამართლოს შეეძლო ან დაემტკიცებია შესრულებული ფაქტი, ან გაეთავისუფლებია პატიმარი.

ვიგების სრულ გამარჯვებას იმ გარემოებამ შეუშალა ხელი რომ ისინი იორკის ჰერცოგის ტახტისაგან ჩამოშორებას

მოითხოვდნენ. ზომიერი ინგლისელები კი ამას არ თანაუგრძობდნენ, მით უმეტეს, რომ შესაფერი კანდიდატის გამოძებნა ძნელი იყო. მეფემ რამდენჯერმე დაითხოვა პარლამენტი, და დაბოლოს მაინც თავისი გაიტანა. მისი სიკვდილის შემდეგ ტახტზე იორკის ჰერცოგი ავიდა. იაკობ II სახელით.

იაკობ II. ვიგების შიში გამართლდა. მეფე ტესტ-აკტს თითქმის ყოველ ნაბიჯზე არღვევდა, კათოლიკებს საპასუხისმგებლო სამსახურში ნიშნავდა (ერთს ეპისკოპოსობაც კი მისცა). მაგრამ თავს იმით იმართლებდა, რომ მას ქვეშევრდომთა კანონის ასრულებისაგან გათავისუფლების უფლება ჰქონდა. იაკობ მე-II კათოლიკებს მფარველობა გამოუცხადა: მან დეკლარაცია გამოსცა, რომლის ძალითაც კათოლიკებსა და დისენტერებს ღვდელმსახურების შესრულების უფლება ენიჭებოდათ. პროტესტანტ პასტორებს კათოლიციზმის წინააღმდეგ ქადაგება აეკრძალათ. 1688 წელს მეფემ პასტორებს უბრძანა დეკლარაცია ეკლესიებში წაეკითხათ; იმათ უარი განაცხადეს და შვიდმა ეპისკოპოსმა წერილობითი თხოვნა წარუდგინა იაკობ მე-II, რომლის მიხედვითაც მას სამღვდლოება ამ ვალდებულებისაგან უნდა გაეთავისუფლებია, მეფე ძალიან გაბრაზდა, გააცხადა, რომ ეს აჯანყება იყო, და შვიდივე ეპისკოპოსი პასუხისგებაში მისცა ნაფიცმა მსაჯულებმა ეპისკოპოსები გაამართლეს, რასაც ხალხი და ჯარი დიდი სიხარულით შეხვდა, ამ შემთხვევებით გამოწვეულ მღვდლთა დროს მეფეს ვაჟი შეეძინა. აქამდე ინგლისელებს კიდევ ჰქონდათ იმედი, რომ მეფის სიკვდილის შემდეგ ინგლისის ტახტი მისი ქალის **მარიამისა** და სიძის შეერთებული პროვინციების შტატჰალტერის პროტესტანტის **ვილჰელმ ორანელის** ხელში გადავიდოდა. ახლა ეს იმედიც დაირღვა. პროტესტანტების ქვეყანაში კათოლიკური დინასტია უნდა გამეფებულიყო. ეს კი იმდენად ეწინააღმდეგებოდა ინგლისის მთავარი პარტიების სურვილს, რომ ტორები და ვიგები შეერთდნენ და ინგლისში

ვილჰელმ ორანელი მოიწვიეს. 1688 წლის დასასრულში ვილჰელმი ინგლისში მოვიდა და ლონდონზე გაილაშქრა. მას ყველა სიხარულით ხვდებოდა, იაკობ მე-II რაზმებიც მის მხარეზე გადავიდა. იაკობმა დაინახა, რომ მას ყველა გადაუდგა, და ამიტომ იძულებული შეექნა—ინგლისი დაეტოვებია და თავი საფრანგეთისთვის შეეთარებია. ხოლო ვილჰელმა სახელმწიფოებრივი მართველობის ფორმის გამოსამუშავებლად არაჩვეულებრივი პარლამენტი მოიწვია. ამ პარლამენტმა, ან, როგორც მას ეძახიან, „კონვენციამ“ დაადგინა: იაკობ მე-II ხალხსა და მეფეს შორის დადებული პირობა დაარღვია და ინგლისიდან თავისი ნებით გასვლით მეფობაზე უარი სთქვა; ამიტომ ტახტი გათავისუფლებულად უნდა ჩაითვალოს. მის ადგილას ვილჰელმი და მარიამი იქმნენ მოწვეული. ეგრედ წოდებულს „უფლებათა ბილში“ ჩამოთვლილი და ცნობილი იყო ინგლისელი ხალხის ყველა ის უფლება, რომლისთვისაც ხალხსა და მეფეებს შორის ბრძოლა სწარმოებდა.

მეფეს კანონების შესრულებისაგან გათავისუფლების უფლება ჩამოერთვა; გადასახადებისა და საზოგადოდ ფულის ყოველგვარი მოკრება ხდება პარლამენტის დადგენილების თანახმად უნდა მომხდარიყო; მოქალაქეთ უფლება ჰქონდათ, მთავრობისათვის თხოვნები და საჩივრები წარედგინათ. პარლამენტის პალატებში წარმოთქმულ სიტყვებისათვის დევნა აკრძალული იყო. საარჩევნო უფლებით ყველას თავისუფლად უნდა ესარგებლნა.

1688 წლის ამით დასრულდა ის საქმე, რომელიც **რევოლუცია**. 1640 წელს დაიწყო. ინგლისში პარლამენტი საბოლოოდ მეფეზე მალა დადგა. სტუარტების დინასტია, რომელიც მეფის უაღრესუფლებიანობისათვის იბრძოდა, ჩამოგდებულ იქმნა, ხოლო ვილჰელმ ორანელმა გვირგვინი პარლამენტისაგან მიიღო. ამ მხრივ მრგვალ თავიანების შემკვიდრე ვიგებმა გაიმარჯვეს.

მეორე მთავარი საკითხი, რომელიც რევოლუციამ წა-
მოაყენა, მხოლოდ პრინციპიალურად იქმნა გადაწყვეტილი.
მთავარ რელიგიურ პარტიებს ძალაუნებურად მოუხდათ ზავის
ჩამოგდება. ჰენრიხ მე-VIII დაწყებული, მთავრობა ანგლიკა-
ნიზმის ეროვნულ რელიგიად გარდაქცევასა და სხვა რელიგი-
ების მოსპობას ცდილობდა. მაგრამ ინგლისის რეფორმაცია
ანგლიკანიზმზე უფრო შორს წავიდა: მეორმოცე წლების რე-
ვოლუციის დროს პრესბიტერიანებმა ეკლესიის ხელში ჩა-
გდება სცადეს, ხოლო ინდეპენდენტებმა ინგლისის რეფორმა-
ციის ყველა მიმართულების თანასწორუფლებიანობა გამოაცხა-
დეს. კარლოს მე-II დაბრუნება რესტავრაციის ნიშანი იყო,
და ანგლიკანურმა ეკლესიამაც პრესბიტერიანებსა და ინდე-
პენდენტებს, როგორც მწვალებლებსა და მეამბოხეთ, დევნა
დაუწყო. კათოლიციზმის შიშმა პროტესტანტები შეარიგა. მარ-
თალია ეპისკოპალურ ეკლესიასთან დისენტერები არ გათა-
ნასწორებულან უფლებით, მაგრამ **სარწმუნოების დაუბრკო-
ლებელი თავისუფლება მაინც მოიპოვეს.**

ამგვარად, როგორც პოლტიკაში, ისე რელიგიაშიც ინ-
გლისის ძველი წყობილება თავის ადგილს ახალს უთმობდა,
მაგრამ უთმობდა აუჩქარებლად და თანდათანობით.

აბსოლუტიზმის გაქლიერება საფრანგეთში.

ჰენრიხ IV. ჰენრიხ მე-IV მთელი თავისი ძალ-ღონე
იმ ბოროტების მოსპობას მოანდომა, რომელიც საფრანგეთს
სარწმუნოებრივმა ომებმა მიაყენა. ამ საქმეში მას დახმარებას
მინისტრი **სჰული** უწევდა, ფრთხილი და მოუსყიდელი ჰუ-
გენოტი, რომელიც განსაკუთრებით მით არის შესანიშნავი,
რომ გადასახადების სისტემა არსებითად გააუმჯობესა. წინად
გადასახადები იჯარით იცემოდა, და მოიჯარადრე, რა თქმა
უნდა, ყოველ ღონეს ხმარობდა, ნაკლები იჯარა გადაეხადა,
ყოლო მცხოვრებლებისთვის რაც შეიძლება მეტი მოეყვლიფა.

ამით ხაზინასაც დიდი ზარალი ეძლეოდა და მცხოვრებნიც ზედმეტ შევიწროებას განიცდიდენ. საულოლიმ მართალია გადასახადების იჯარით გაცემის მოსპობა ვერ შესძლო, მაგრამ სამაგიეროდ ანგარიშების საქმე საგრძნობლად გააუმჯობესა და ფულის მოვროფების კონტროლიც გააძლიერა. საული ფიზიოკრატი იყო და სახელმწიფოს შემოსავლის მთავარ წყაროდ მიწადმოქიედებას თვლიდა; ამიტომ მან სასოფლო მეურნეობის გაუმჯობესებისათვის ბევრი რამ გააკეთა. მაგრამ საქმე იმდენად არეგ-დარეული იყო, რომ ფინანსიური მდგომარეობის გამოსაბრუნებლად არაჩვეულებრივი ზომები იყო საჭირო. საული იძულებული შეიქმნა ერთი ფრიად მავნებელი ჩვეულება განემტკიცებია: მან პარლამენტისა და სხვა სასამართლო დაწესებულების წევრებს თავისი თანამდებობის მემკვიდრეობითი გადაცემის უფლება მიანიჭა, რისთვისაც მათ ყოველწლიურ განსაზღვრული გადასახადი უნდა გადაეხადა. ადვილი გასაგებია, რომ ამ ჩვეულებას საფრანგეთის ბაროლმსაჯულებაზე დაძლუბველი გავლენა უნდა მოეხდინა.

ლუდოვიკ

XIII და

რიშელიე.

ჰენრიხ მე-IV მოკვლის შემდეგ მართვამგებობა სუსტი კაცის ხელობა გადავიდა.

მეფე **ლუდოვიკ მე-XIII** ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი იყო; როგორც ყველგან და ყოველთვის, ამ გარემოებით სარგებლობა მოინდოვეს იმ პირებმა, ვინც ახალგაზრდა მეფეს გარს ეხვია. სასახლეში ბრძოლა და ინტრიგები დაიწყო. ამ გარემოებამ ისედაც არეგ დარეული ცხოვრება საფრანგეთისა კიდევ უფრო აწეწ-დაწეწა. მდგომარეობის გამოსაბრუნებლად 1614 წელს **გენერალური შტატების** მოწვევა გადაწყდა, რომელზეც მესამე წოდების დეპუტატებმა რეფორმების ფართო პროგრამა წარადგინეს; ისინი გადასახადების თანასწორ განაწილებას, პრივილეგიების მოსპობას, კარის კაცებისათვის პენსიების შემცარებას, სასამართლოში დაპატიმრების კანონიერების სავალდებულო

შემოწმებას და გენერალური შტატების ათ წელში ერთხელ მოწვევას მოითხოვდენ. მაგრამ სამღვდელთა და თავად-აზნაურობა ამ რეფორმების წინააღმდეგი იყო; იგინი თავის უპირატესობაზე უარს არ ამბობდენ, და როდესაც ერთმა აზნაურმა დეპუტატმა პირდაპირ განაცხადა: „ჩვენ არა გვსურს, რომ მეფესაცლის შვილები ჩვენ შვილებს ძმებს უძახოდენ; ჩვენსა და მათ შორის ისეთივე განსხვავებაა, როგორიც ბატონსა და მსახურს შორის“-ო. ამით მან ყველა აზნაური დეპუტატის აზრი გამოსთქვა. მთავრობამ საჩქაროდ დაითხოვა შტატები, და ამის შემდეგ იგი მხოლოდ 1789 წელს მოიწვიეს.

სახელმწიფო საქმეებში ლუდოვიკ მე-VIII სრულწლოვანების მიღწევის შემდეგაც სკირად ერეოდა; მართვა-გამგეობა კარდინალ **რიშელიეს** ჰქონდა მინდობილი. იგი შეუღრეკელი ნების კაცი იყო, რომელმაც მოწინააღმდეგის შებრალება არ იცოდა; ხალხის ქონებრივ კეთილდღეობას რიშელიე მაინც და მაინც დიდ ყურადღებას არ აქცევდა: „მუშა ხალხი რომ ქონებრივად უზრუნველყოფილი შეიქმნება, ის თავის მოვალეობას დაივიწყებსო“, სთქვა ერთხელ რიშელიემ. ამიტომ მას არც გადასახადების მომატება აფიქრებდა და არც გამანადგურებელი ომების წარმოება. რიშელიემ ყველაფერი საფრანგეთის სახელმწიფოსა და მონარქიის გაძლიერებას შესწირა; მაგრამ სახელმწიფოში ისეთებიც იყვნენ, რომელნიც აბსოლუტური მონარქიის განხორციელებას ებრძოდენ. ამათ შორის თვალსაჩინო ძალას ჯერ **ჰუგენოტები** და შემდეგ **წარჩინებული წოდება** წარმოადგენდა. ჰუგენოტებს 800 ეკლესია ჰქონდათ, იგინი ცალკე საოლქო სინოდებს და შემდეგ წელიწადში ერთხელ საერთო პროტესტანტთა ყრილობას იწვევდენ, სადაც სარწმუნოებრივ საკითხებს გარდა პოლიტიკურ საქმეებსაც არჩევდენ, იბეგრავდენ თავს და მოკრებილ ფულს საერთო საქმეს ანდომებდენ, ამას გარდა მათ საფრანგეთის სამხრეთ ნაწილში რამდენიმე გამაგრებული ქალაქი ჰქონდათ, ხოლო დასავლეთით პირველ ხარისხოვანი ნავთსადგური **ლა-როშელი**

ეპყროთ. ისინი მთავრობას არ ენდობოდნენ, მუდამ კავშირი ჰქონდათ ჰოლანდიასთან, ისპანიასა და ინგლისთან და თავისთვის იმგვარი მდგომარეობის შექმნას სცდილობდნენ, როგორშიდაც ნიდერლანდებისა და ინგლისის პროტესტანტები იყვნენ. მათი თავხედობა იქამდისაც კი მივიდა, რომ მეფის სამხედრო ესკადრა დაიჩემეს. მაშინ რიშელიემ ინგლისელებისა და ჰოლანდიელებისაგან გემები იშოვნა და დამნაშავენი დასაჯა. მან ჰუგენოტების საბოლოოდ დამორჩილება განიზრახა და ლა-როშელს ალყა შემოარტყა. ზღვიდან ალყის შემოსარტყმელად მთავრობის არმიამ ხელოვნური ყორე გააკეთა. მიუხედავად იმისა, რომ კარლოს I დამხმარე ექსპედიციებს უზზავნიდა ლა-როშელის მეციხოვნეთ, 14 თვის შეუპოვარი და გმირული თავდაცვის შემდეგ უკანასკნელნი სიმშოილმა აიძულა მთავრობას დანებებულიყვნენ. სამხრეთელი ჰუგენოტების დამარცება კიდევ უფრო ადვილი აღმოჩნდა. საქმე ბოლოს იმით გათავდა, რომ ახალი ხელშეკრულების ძალით, რომელიც რიშელიემ ჰუგენოტებთან დასდო, იგინი იძულებული შეიქმნენ ყველა თავის პოლიტიკურ უფლებაზე ხელი აეღოთ. რაც შეეხება მათ სარწმუნოებრივ მისწრაფებას, ამ მხრივ რიშელიე უფრო დამთმობი აღმოჩნდა და ჰუგენოტების სარწმუნოებრივი თავისუფლება ხელუხლებელი დასტოვა.

რაც შეეხება არისტოკრატიას, იგი მართალია ჰუგენოტებსავით შეკავშირებულ ძალას არ წარმოადგენდა, მაგრამ ეს გარემოება მათთან ბრძოლის საქმეს კიდევ უფრო ართულებდა. მათი მდგომარეობა ასეთი იყო: პოლიტიკური უფლებები მათ მართალია კარგი ხანია აღარ ჰქონდათ, ამიტომ ომის წარმოება, ქვეშევრდომების დაბეგვრა და გასამართლება მათ არ შეეძლოდ. მაგრამ ამის მიუხედავად მაინც მრავალი უპირატესობა ჰქონდათ: პირად გადასახადს არისტოკრატია არ იხდიდა, და საადგილმამულო გადასახადებშიაც მრავალგვარ შეღავათებით სარგებლობდა. ამასთანავე ის განაგრძობდა თავის ყოფილ ქვეშევრდომთაგან ბეგარისა და ვალდებულებების

მოხდის მოთხოვნას. ჯარსა და პროვინციებში არისტოკრატია თვითნებობას იჩენდა, და ყოველი საშუალებით სარგებლობდა — ოღონდ მთავრობისაგან დამოუკიდებელი გამხდარიყო. ამ მიზნისთვის იგი არაფერს ერიდებოდა და მისი ცდით სასახლეში გამეფებული ინტრიგები შეთქმულებების, აჯანყებისა და სამოქალაქო ომების საუკეთესო მასალად გარდაიქცა.

რამდენადაც არისტოკრატის უპირატესობანი დაბალ ხალხს ენებოდა, იმდენად რიშელიე მათ ხელს არ ახლებდა, მაგრამ რამდენადაც იგივე არისტოკრატია მთავრობას ურჩობას უწევდა და შეთქმულებებს აწყობდა, იმდენად რიშელიე შეუბრალებლად ებრძოდა მათ. სამი საზოგადო ხასიათის ზომა მიიღო რიშელიემ, რამაც მას წარჩინებულნი გადაჰკიდა, მაგრამ, სამაგიეროდ, ხალხის თანაგრძნობა მოუპოვა; იმან გააუქმა გამაგრებული კოშკები, აკრძალა დუელები (18 წლის განმავლობაში 4000 აზნაური იქმნა მოკლული), პროვინციებში მთავრობის **კომისრები** დანიშნა ფინანსებისა და პოლიციის სახელმძღვანელოდ და სასამართლოების სამეთვალყუროდ. უკანასკნელი ზომა განსაკუთრებული ყურადღების ღირსი არის, რადგან მთავრობის კომისარი (**ინტენდანტი**) მესამე წოდებიდან ინიშნებოდა, ყველაფრით დავალებული იყო მეფისაგან, და განსაკუთრებით მისთვის იყო დაყენებული, რომ შეეზღუდა გუბერნატორის-მაგნატის უფლება, რომელიც პროვინციას ისე უყურებდა, როგორც თავის ფეოდალურ სამფლობელოს. ამ საზოგადო ზომების გარდა, რიშელიე მუდამ ებრძოდა შეთქმულებებს, რომელთაც ხშირად შეიარაღებულ აჯანყებად იქცეოდა. მოწინააღმდეგეებს შეუბრალებლად სჯიდა და არავითარ ყურადღებას არ აქცევდა დამნაშავეის ჩამომავლობას, ან მის საზოგადოებრივ მდგომარეობას. რიშელიეს დროს დასჯილ იქმნენ ხუთი ჰერცოგი, ოთხი გრაფი და ერთი მარშალი.

რიშელიეს ყოველგვარი ცდა იქით იყო მიმართული, რომ როგორმე ძლიერი ცენტრალისტური მთავრობა შეექმნა. ამ მიზნის განხორციელებისათვის იგი ძველ ჩვეულებებსა და უფ-

ლებებს არავითარ ყურადღებას არ აქცევდა. ის ან სრულოიდ სპობდა იმ ადგილობრივ დაწესებულებებს, რომელიც ცენტრალიზმის განხორციელებას უშლიდა ხელს, ან და საგრძნობლად ზღუდავდა მათ უფლებებს, მაგ., მან გააუქმა შტატები დოფინესა და პროვანსში, ხოლო ზოგიერთი ღირსშესანიშნავი საქმე პროვინციალურ სასამართლოებიდან პარიზში დაარსებულ განსაკუთრებულ კომისიებში გადაიტანა. მართალია, თავისი თვითნებობით და სიმკაცრით კარდინალმა საზოგადო სიძულვილი დაიმსახურა, მაგრამ მის ხელოვნებას, უნაგრობასა და სიმტკიცეს ყველა გაკვირვებაში მოჰყავდა. იმ დროს, როდესაც მთავრობას სახელმწიფოს ფარგლებშივე გააფთრებული ბრძოლის წარმოება უხდებოდა, რიშელიემ ოცდაათწლიან ომში ჩარევით საფრანგეთს მთელს ევროპაში პირველობა მოუპოვა. მაგრამ მისი შორსმჭვრეტი პოლიტიკა სისრულით მხოლოდ ლიუდოვიკ მე-XIV-დროს გამომჟღავნდა.

1643 წელს ერთი მეორის შემდეგ გარდაიცვალენ რიშელიე და ლუდოვიკ მე-XIII. ახალი მეფე, ლუდოვიკ მე-XIV მცირეწლოვანი დარჩა მამა მისს. რევენტობა ქვრივმა დედოფალმა ანა ავსტრიელმა აიღო, ხოლო სახელმწიფო საქმეების გაძღოლა ჭკვიანსა და ცბიერ იტალიელს, კარდინალ მაზარინის ჩაბარდა. არისტოკრატებმა, სასამართლომ და კარსკაცებმა თავისუფლად ამოისუნთქეს და მზად იყვნენ თავისი დამცირებისათვის მთავრობისათვის სამაგიერო გადაეხადათ, მაგრამ მოსტყუებდნენ; მაზარინიმ ყველა სასტიკად დაამარცხა.

ლუდოვიკ მე-XIV.

ცენტრალიზაცია. მაზარინი 1661 წელს გარდაიცვალა, და ახალგაზრდა მეფე სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის საქმეს თვითონ შეუდგა. რიშელიეს და მაზარინის შრომას უქმად არ ჩაუვლია, და ახალგაზრდა ლუდოვიკის ხელში ყველაზე უფრო სახელგანთქმული და უმდიდრესი სახელმწიფო გადავიდა. მარ-

თალია, საფრანგეთი არ წარმოადგენდა ფინანსიურად და ეკონომიურად აყვავებულ სახელმწიფოს, მაგრამ ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრე და ხალხის შრომის მოყვარეობა მთავრობას დიდ შემოსავალს აძლევდა; საგარეო მდგომარეობის გამაგრებას დიდრიცხოვანი, გვირი და კარგად გაწვრთნილი ჯარი უწყობდა ხელს. რელიგიურ უთანხმოების მოსპობა, საფრანგეთის გაერთიანება და ბრწყინვალე წარმატება აღფრთოვანებას იწვევდა მოძრავსა და პატივმოყვარე ფრანგების გულში. მოღვაწეობის ყოველ დარგში უამრავი ნიჭიერი ხალხი აღმოჩნდა - ჯარი, ეკლესია, მართველობა, ხელოვნება, ლიტერატურა, მრეწველობა, ყველა მდიდარი იყო სათანადო მოღვაწეებით. უმაღლესი კლასი, არისტოკრატია განსაკუთრებით გატაცებული იყო სამხედრო კარიერით, პარიზისა და სასახლის ცხოვრებით, სადაც ყველაფერს თავი მოეყარა, რაც კი უშესანიშნავესი, საუცხოვო და უძლიერესი იყო მთელს ევროპაში. წინანდელი დამოუკიდებელი, ურჩი ფეოდალების ადგილი სასახლის არისტოკრატამ დაიკავა, რომელიც მეფის სურვილების მონად გარდაიქცა. ლუდოვიკ მე-XIV თითქოს განკებ იყო შექმნილი ამ ბრწყინვალე ხანაში საფრანგეთის ხელმძღვანელად. ის არ ყოფილა ორიგინალურად მოაზროვნე ან მალალი იდეალოზმის კაცი, მაგრამ მის პიროვნებაში განხორციელებული იყო ფრანგის ერის უმთავრესი თვისებები— შეუპოვარი შრომის მოყვარეობა, ყოფაქცევის ფუქსავატობა, სიდიადისადმი მიდრეკილება, უსახლვრო პატივმოყვარეობა და საუცხოვო გემოვნება. მას ვერ წარმოედგინა საფრანგეთის ერი და თავისი თავი ცალ ცალკე, ვერ წარმოედგინა საფრანგეთში ნება თავის ნების გარეშე: „სახელმწიფო— ეს მე ვარო“, სთქვა ლუდოვიკმა კიდევ მაშინ, როდესაც ახალგაზრდა იყო, და ამ დევიზისათვის მთელი თავისი მეფობის განმავლობაში ერთხელაც არ უღალატნია. პარიზი და საფრანგეთის სასახლე მის დროს არა მარტო საფრანგეთის, არამედ მთელი ევროპის ცენტრად გადაიქცა. ფრანგული ენა, მიხრა-მოხრა, მოღებები

ამ დროიდან მთელი ევროპის არისტოკრატიაში გავრცელდა სახეიმო და მძიმე გამომეტყველების შენობები ვერსალის სასახლისა, ვერსალის ბაღის ხეივნები და შადრევნები დიდ და მცირე ხელმწიფეთათვის მისაბად საგნად გადაიქცა.

საფრანგეთის ამგვარი გაბატონება არ აიხსნება მარტო ლიტერატურის, ხელოვნების და საზოგადოებრივი ცხოვრების უპირატესობით, არამედ მისი ძლიერებითაც, რაც მთელი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში მძიმე ლახვარავით აწვა კისერზედ ევროპას. რიშელიეს საშინაო პოლიტიკამ თავისი ნაყოფი გამოიღო. საფრანგეთის მართველობამ მეფისა და მისი მოხელეების ხელში მოიყარა თავი: საზოგადოებრივი თვისების საქმეები, რომლებსაც ქალაქებში და სოფლებში ჰქონდათ ადგილი, გასარჩევად პარიზს იგზავნებოდა ან პარიზიდანვე დანიშნულ მოხელეთა მიერ, რომლებიც პარიზის მუდმივ კონტროლს ქვეშ მუშაობდნენ, ადგილობრივ სწყდებოდა. ცენტრიდან დანიშნულ მოხელეთა შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი **ინტენდანტი** იყო; რაც კი ოლქში ხდებოდა, ყველაფერი მას ენებოდა: ის აგროვებდა ჯარს, თვალყურს ადევნებდა უნივერსიტეტებსა და სკოლებს, ზოგიერთ შემთხვევაში არსებულ სასამართლოების გარეშე სამართლის საქმეს აწარმოებდა, უფროსობდა პოლიციას, თვალყურს ადევნებდა გადასახადების მოკრებას, მიწის დამუშავებას, მრეწველობას და ვაჭრობას, საზოგადოებრივ სამუშაოთ, პროტესტანტებისა და ებრაელების საეკლესიო საქმეებს. ინტენდანტი თავის თანაშემწეებს (**სუბდელეგატებს**) თვითონ ნიშნავდა; არც ერთ საოლქო ან საქალაქო პრივილეგიად არ შეეძლო მისი უფლების შეზღუდვა, თუმცა ზოგიერთ პროვინციებში შტატები ჯერ კიდევ იკრიბებოდა, მაგრამ ეს დაწესებულება უბრალო ფორმალობად გადაიქცა, ხოლო ქალაქის თვითმართველობები უმეტეს შემთხვევაში დანიშნული მოხელეებით შეიცვალა. პროვინციებში გუბერნატორის თანამდებობა დარჩა, მაგრამ ამას მხოლოდ ხალხის წარმომადგენლობის მნიშვნელობა შერჩა; მთელი ძალა-

უფლება კი ინტენდანტების ხელში გადავიდა. მეფე და მისი ექვსი მინისტრი-აი მთელი სახელმწიფოს მამოძრავებელი აპარატა, რომელსაც თავი პარიზში ჰქონდა მოყრილი. ჩვეულებრივი მოხსენებები და საქმეები **სახელმწიფო საბჭოში** ირჩეოდა; ხოლო არაჩვეულებრავ საკითხებს **უზენაესი საბჭო** იხილავდა, რომელიც მინისტრებისა და რამდენიმე მაგნატისაგან შესდგებოდა და რომელსაც თვითონ მეფე თავმჯდომარეობდა.

მოხელეებს მესამე წოდებიდან ნიშნავდენ, ამას ის აზრი ჰქონდა, რომ თვით უძლიერეს მინისტრსაც კი მეფის „უბრალო ნოქრად“ უნდა ეგრძნო თავა

კოლბერი. ლუდოვიკ მე-XIV მინისტრთაგან ყველაზედ უფრო შესანიშნავი **კოლბერი** იყო. შთამომავლობით უბრალო თერძის შვილი, დაუღალავი მუშაკი და პირველხარისხოვანი ორგანიზატორი, კოლბერი საძნელო და საპასუხისმგებლო თანამდებობის პირად-**გენერალურ კონტროლიორად** იქნა დანიშნული: მის მოვალეობას ომებზე და სასახლის გასართობებზე ზრუნვა შეადგენდა. ეს კი მრავალ ფულს მოითხოვდა. და მისი ტრაგედიაც სწორედ ამაში იყო: როგორ უნდა შეეცვალა მას სახელმწიფო ხაზინის მდგომარეობა, როდესაც მეფე განუწყვეტელ ომებისა და გასართობებისათვის ყოველდღე ფულს თხოულობდა. გადაძახაუების სისტემის ძირითადი ცვლილება ამიტომ მან ვერ მოახერხა; მაგრამ სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ კოლბერმა მაინც ყველაფერი გააკეთა პრივილეგიების შესამცირებლად, რაც კი შესაძლებელი იყო: შეამცირა გადასახადებისაგან გათავისუფლებული მამულების რიცხვი, დასწია პირდაპირი გადასახადები, რაც მთელის თავის სიმძიმით ღარიბ ხალხს აწვეებოდა, და გაადიდდა არაპირდაპირი გადასახადები, რაც ყველა მომხმარებელს, მაშასადამე, მდიდრებსაც გადახდებოდა. მან შეამცირა ვალების ჯამი და რენტა, შემოიღო **ბიუჯეტი**, ე. ი. შემოსავლისა და გასავლის ყოველ წლიური ხარჯთაღრიცხვა. შემდეგ, მსგავ-

სად საულისა, მან ყურადღება მიაქცია სახალხო მეურნეობასაც, თუმცა მისი მიზნები სულ სხვა იყო, ვიდრე საულისა. კოლბერს უნდოდა, საფრანგეთი მეზობლებისაგან დამოუკიდებელ ქვეყანად გადაექცია; ამისთვის კი საუკეთესო საშეაღებად მას ვაჭრობის განვითარება მიაჩნდა

მე.XVI და მე.XVII საუკუნეებში გავრცელებული იყო ის აზრი, რომ ქვეყნის სიმდიდრე იქ თავმოყრილ ფულის რაოდენობით გაიზომებოდა. ამიტომ სამეურნეო პოლიტიკის მთავარ მიზნად სახელმწიფოში ლითონის დაგროვებას სახაგდენ. ამ მიზნის მისაღწევად მთავრობა ცდილობდა საქონლის გაზიდვის გაძლიერებას შემოზიდულ საქონელთან შედარებით, რადგან ამ შემთხვევაში ნაკლები ფული გადის, ხოლო მეტი შემოდის სახელმწიფოში (ე. წ. ხელსაყრელი სავაჭრო ბალანსი). ამგვარ მოძღვრებას მერკანტილიზმი ეწოდება, და მასთან მერკანტილიზმთან დაკავშირებული იყო მისწრაფება საგარეო მრეწველობის გავლენისაგან გათავისუფლებისადმი. ყოველ ქვეყანაში უნდა ვაკეთდეს ის, რაც საჭიროა იქ მცხოვრებ საზოგადოებისათვის. თუ ზოგიერთი დარგის ნაწარმოები ვერ აიტანს უცხო ქვეყნიდან შემოტანილ საქონლის მეტოქეობას სიავე-კარგის ან ფასის მხრივ, მთავრობა ვალდებულია მფარველობა გაუწიოს ადგილობრივ საქონელს — მაგ., უცხო ქვეყნის საქონელს უნდა დაედვას ბაჟი, დაენიშნოს პრემია წარმატებისათვის ადგილობრივ მრეწველობას, მოიზიდოს უცხოეთიდან გამოცდილი ხელოსნები და სხვა. ამგვარ მფარველობით პოლიტიკას ჰქვია „პროტექციონიზმი“. კოლბერი ყველა ამ აზრს იზიარებდა და ამიტომ მის ეკონომიური პოლიტიკა მერკანტილისტური და პროტექციონისტული იყო.

ნედლი მასალა, რომელიც საფრანგეთის მრეწველობას ესაჭიროებოდა, ნება დართული იყო უბაჟოთ შემოეჭანათ, უცხო მრეწველობის ნაწარმოებზე კი ისეთი დიდი ბაჟი დაედევს, რომ იძულებული იყვნენ მის საფრანგეთში შემოზიდვაზე უარი ეთქვათ. ადგილობრივი მრეწველობის შესაქმნელად,

კოლბერი უცხოეიდან იწვევდა ხელოსნებს, მექარხნებს აძლევდა კაპიტალს, აწყობდა სახელმწიფო ქარხნებს და აწესებდა სახელმწიფო კონტროლს კერძო წარმოებაზე. არც ვაჭრობას ჰქონია მიქცეული ნაკლები ყურადღება. კოლბერმა საუკეთესო გზებისა და არხების მთელი ქსელი გააბა და ამასთანავე იგი საახალშენო წარმოებას დიდ დახმარებას უწევდა. სამხედრო ფლოტიც თითქმის ხელახლად შეჰქმნა კოლბერმა — მისთვის ბრესტში საუცხოვო ნავთსადგური იქნა მოწყობილი.

თუ კოლბერი საწარმოვო ძალების განვითარებას უწყობდა ხელს, სამაგიეროდ **ლუვუა** ცდილობდა ყველაფერი ეს სახელმწიფოს სასარგებლოდ გამოაყენებია. ის სამხედრო მინისტრი იყო. საფრანგეთის არმიის გაძლიერებისა და გაუმჯობესებისათვის არ ზოგავდა. ლუდოვიკ მე-XIV-ს მეფობის უკანასკნელ წლებში ჯარში 550000 კაცამდე ითვლებოდა, და ეს იმ დროს, როდესაც მცხოვრებთა საზოგადო რიცხვი 20 მილიონს არ აღემატებოდა. ლუვუა განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა, როგორც ჯარის შეიარაღებას და ჩაცმა-დახურვას, აგრედვე მისს ნივთიერი საშუალებებით უზრუნველყოფას, საწყობების მოწყობას და სხვათ. სამხედრო ტექნიკა განვითარების უმაღლეს წერტილამდე იქნა აყვანილი, და ამიტომაც საფრანგეთის ჯარი გაცილებით უფრო სწრაფად იცვლიდა ადგილს და თავისუფლად მოქმედებდა, ვიდრე ევროპის რომელიმე სხვა სახელმწიფოს არმია. საინჟინერო ნაწილი მარშალსა **ვობანმს** ჰქონდა ჩაბარებული. მან ქვეითა ჯარის შეიარაღებაში თვალსაჩინო ცვლილება შეიტანა, გამოიგონა **ხიშტი** და ამით ერთი კაცის ხელში ტყვიის მსროლელსა და ცივ იარაღს თავი მოუყარა; წინად კი ქვეითა ჯარი ორ ნაწილად იყოფოდა: მსროლელებად და შუბებით შეიარაღებულ მეომრებად. ლუვუას დროს-ჯარში კორპორატიული სული შემუშავდა და ამით არმია მეფის უფლების უძლიერესი ყვარჯენი შეიქმნა.

ჰუგენოტების ლუდოვიკ მე XIV ვერ შერიგებოდა იმ
საკითხი. აზრს, რომ მის სახელმწიფოში ყველა იმ

რელიგიას არ მისდევდა, რომელსაც თვითონ აღიარებდა. რი-
შელიეს შემდეგ ჰუგენოტები აღარავითარ საფრთხეს აღარ წარ-
მოადგენდენ; პირაქით, ისინი, როგორც გამობრძმედილნი მუ-
შაკნი, უაღრესად გამოსადეგი ხალხი იყვნენ სახელმწიფოთა-
თვის. ამის მიუხედავად მეფემ იათ დევნა დაუწყო 1685 წელს
გაუქმებულ იქმნა ნანტის ედიქტი. პროტესტანტების ეკლე-
სიები დაკეტილ იქმნა და პასტორებს ღვთისმსახურების შე-
სრულება აეკრძალათ. დაიწყო ემიგრაცია. მიუხედავად იმისა,
რომ ემიგრანტებს სიკვდილით დასჯის მუქარით სამშობლოს
დატოვება აკრძალული ჰქონდათ. ჰუგენოტები მაინც ათასო-
ბით გადასახლდნენ საფრანგეთიდან და თავისი ახალი სამშობ-
ლოას (გერმანია, შვეიცარია, ჰოლანდია). ფრად სასარგებ-
ლო მოქალაქეებად შეიქმნენ. **სევენის მთებში** იფეთქა აჯან-
ყებამ, რომელიც უკინასკნელი ამოძახილი იყო სინდისის თა-
ვისუფლებისათვის ბრძოლისა, ლუდოვიკმა სასტიკი ხომებით
ჩააქრო ეს აჯანყება.

ლუდოვიკ მე-XIV ომები.

საფრანგეთის მთელი სახელმწიფოებრივი ძლიერება ლუ-
დოვიკ მე-XIV-მ დაპყრობითი პოლიტიკისაკენ მიმართა. ევროპის
სახელმწიფოთა სამხედრო მდგომარეობა ისეთი იყო, რომ ლუ-
დოვიკ XIV-ს მადას იმპერიალისტურ უღვიძებდა: ისპანია და
იმპერია მას შემდეგ რაც რიშელიემ მათი ძალა შეარყია დაუ-
ძლურებული და უვნები იყვნენ; ჰოლანდია, როგორც პატა-
რა სახელმწიფო, საშიშროებას არ წარმოადგენდა, ინგლისი
შინაური განხეთქილებით იყო დასნეულებული, შვეცია საფ-
რანგეთის მოკავშირედ ითვლებოდა. და სწორედ ეს მეზობლე-
ბის სისუსტე იყო, რომ ლუდოვიკს დაპყრობის ხასიათზე აყე-
ნებდა და ევროპის რუქის თავის მიზნებისდაგვარად შეცვლაზე

აფიქრებდა. პირველი თავდასხმა ისპანიას ხვდა წილად. ფილიპე მე-IV სიცილიის შემდეგ სამეფო გვირგვინი მის შვილზე კარლოს მე II გადავიდა. ლუდოვიკ მე-XIV თავისი ჯარები ისპანიის ნიდერლანდებში გაგზავნა. ის ამბობდა, ჩემს ცოლს, როგორც ფილიპე მე-II პირველი ცოლის უფროს ქალს, **ფლანდრიის უფლების** ძალით, მეტი უფლება აქვს ფლანდრიაზე, ვიდრე კარლოს, როგორც მეორე ცოლისაგან შეძენილ ვაჟს. მაგრამ საქმე რომ ბრაუნსელის ახლო მდებარე რომელისამე მამულის შესახებ ყოფილიყო, ლუდოვიკი მართალი იქნებოდა, მაგრამ სამეფო უფლებების მემკვიდრეობის დამყარება სამოქალაქო უფლებების ერთ-ერთ მუხლზე მარტო ლუდოვიკს თუ მოუფიქროდა აზრად. ამიტომაც ცხადი იყო, რომ ლუდოვიკი ომის საბაბს ეძებდა და ფლანდრიის უფლება მხოლოდ ამისთვის დასჭირდა. ამიტომაც ფრანგების მოქმედებამ შიში აღუძრა არა მარტო ისპანელებს; ჰოლანდიელებმა მოახერხეს სამთა კავშირის შექმნა იგლისთან და შვეციასთან ერთად, რათა ფრანგების შემოსევა შეეჩერებიათ. 1688 წელს მოლაპარაკება დაიწყო და **ახენში** ზავი შეჰკრეს, რომლის პირობების მიხედვითაც ისპანიამ ნიდერლანდების სამხრეთი ციხეების ხაზი სხვათა შორის მნიშვნელოვანი **ლილი** დაჰკარგა.

მეორე თავდასხმა მიმართული იყო ჰოლანდიის წინააღმდეგ, რომლის დასჯაც ლუდოვიკს წინა ომში მისი უძროო ჩარევისათვის ეწადა. ლუდოვიკ მე-XIV კარლოს მე-II მოიხსიდა, მიიმხრო შვეციაც და თვითონ შეერთებული პროვინციების წინააღმდეგ გაილაშქრა. ჯარს, რომელშიც **ტირენნი** და **კონდე** მსახურობდნენ, თვითონ ჩაუდგა სათავეში. ტირენნი იხე ხელოვნურად წაიყვანა საქმე, რომ ფრანგებმა ჰოლანდიის ციხეებს ისე შემოუარეს და ბარში ისე გავიდნენ მოწინააღმდეგესთან ერთი ბრძოლაც არ მოსვლიათ. რომ ჯარში თვით მეფე არ ყოფილიყო, უთუოდ **ამსტერდამსაც** კი აიღებდნენ. ლუდოვიკ მე-XIV საქმე გააქიანურა და ამით ჰოლანდიელებს შეძლება მისცა უკიდურესი საშუალებებისათვის მიე-

მართათ-მათ ჯებირები გახსნეს და მთელი ქვეყანა წყლით აავსეს. იმავე დროს ჰოლანდიის ადმირალმა რუიტერმა ინგლისისა და საფრანგეთის შეერთებული ფლოტი დაამარცხა. ეს გარემოება საკმარისი შეიქმნა, რომ მეზობელ სახელმწიფოებს ჰოლანდიის დახმარება გადაეწყვიტათ: იმპერატორმა ლეოპოლდმა და ბრანდენბურგის კურფურსტმა ფრიდრიხ ვილჰელმმა საფრანგეთს ომი გამოუცხადეს. აუცილებელი შეიქმნა შეერთებული პროვინციების დატოვება და ოპერაციების რეინის ხაზზე გადატანა. ტირენმა აყვავებული **პფალცი** დაარბია და დასწვა, რათა ამით მტრის ჯარებისათვის გზა შეეკრა. იმპერატორისა და ბრანდენბურგის კურფურსტის ჯარებმა ლამის ალზასი არ დაიკავეს, მაგრამ ტიურენნი მოულოდნელად მათ თავს დაესხა და ალზასიდან განდევნა. მაგრამ ერთი დაზვერვის დროს იგი მოკლულ იქმნა, და ერთმა გარემოებამ მეტი ზიანი მიაყენა ფრანგებს, ვიდრე წაგებულმა ბრძოლამ. 1679 წელს ომი გათავდა და **ნიმფევენში** ხავი შეჰკრეს: ამ ომში წაგებული ისევ ისპანია დარჩა; ის იძულებული შეიქმნა ფრანგებისათვის **ფრანშ-კონტე** დაეთმო.

ეხლა ჯერი გერმანიაზე მიდგა. ლუდოვიკმა ეგრედ წოდებული „**შემოერთების პალატები**“ (chambres des réunions) დააარსა. იმის გადასაწყვეტად, თუ ფლანდრიის, ალზასისა და ფრანშ-კონტედან რა და რა ადგილები უნდა შემოერთებიათ, პალატა ამა თუ იმ ადგილის შემოერთების შესახებ განკარგულებას სცემდა. და საფრანგეთის ჯარს ეს დაუყოვნებლივ სისრულეში მოჰყავდა. ამგვარად დაკავებულ იქმნა **ლიუქსენბურგი**, **ტრირის ოლქი**, **დასავლეთი პფალცი**, ქალაქების მთელი რიგი **ალზასში** და დაბოლოს, **სტრასბურგიც**. ამ ხანებში ოსმალოები ძალზე ავიწროებდნენ ავსტრიას, და ერთ დროს **ვენაც** კინაღამ აიღეს. ამიტომ იმპერია გულის ტკივილით ითმენდა ლუდოვიკის ვერაგობას. მაგრამ, ბოლოსაც იქნა, შეერთებული შტატების შტატპალატორმა **ვილჰელმ ორანელმა** საფრანგეთის წინააღმდეგ კოალიციის შედგენა მოა-

ხერხა, რომელსაც იმპერატორი, გერმანელი მთავრების უმეტესი ნაწილი, ისპანია, შვეცია და იტალიის სახელმწიფოებიც მათგან მალე ვიღებდნენ ორანელმა ინგლისის ტახტი ჩაიგდო ხელში, და ამგვარად საფრანგეთის წინააღმდეგ. მთელი ევროპა დაირაზმა. დაიწყო ომი, რომელმაც ათ წელს გასტანა. ფრანგები ყოველთვის გამარჯვებული გამოდიოდნენ ბრძოლის ველიდან, მაგრამ მტრების მრავალრიცხოვანობის გამო ამ გამარჯვებით სარგებლობას ვერ ახერხებდნენ. ფრანგები ზღვაზედაც კი იმარჯვებდნენ, მათი აღმოსავლელი **ტურვილი** ერთხანს ლამანშის წყლებს ფლობდა; მაგრამ ინგლისელებმა ფრანგების ფლოტი ბოლოს მაინც დაამარჯხეს და ამით ზღვაზე ბატონობა საბოლოოდ განიმტკიცეს. 1698 წელს, მოწინააღმდეგეთა მოქანცვის გამო **რისვიკში** ზავი იქმნა შეკრული. ლუდოვიკი იძულებული შეიქმნა პალატების მიერ შემოერთებულ ადგილებზე უარი ეთქვა, გარდა **სტრასტურგისა**, და ინგლისის მეფედ ვიღებდნენ ორანელი ეკონო,

ზავი დროებითი აღმოჩნდა. ზავის ჩამოგდების დროს ყოველ წუთში კარლოს მეორის სიკვდილს მოელოდნენ, რომელსაც საკითხი უნდა დაესვა ისპანიის მემკვიდრეობის შესახებ. საქმე ის არის, რომ დედრობითი ხაზით მემკვიდრეებად ლუდოვიკ მე-XIV და იმპერატორი ლეოპოლდი ითვლებოდნენ. ამიტომ ლაპარაკი ჩამოვარდა ისპანიის მონარქიის განაწილებაზე, მაგრამ ლუდოვიკ მე-XIV მოახერხა და მომაკვდავ მეფეს თავისი შვილის შვილის **ფილიპეს** სასარგებლოდ ანდერძი დაატოვებია; გარდაიცვალა თუ არა კარლოს მე-II (1700), საფრანგეთის ჯარმა ისპანიას გაილაშქრა. იმპერატორმა თავის მხრით თავისი მეორე შვილის, **კარლოსის** კანდიდატურა წამოაყენა; მას მხარი დაუჭირეს ინგლისმა, ჰოლანდიამ და გერმანიის მთავრების უმრავლესობამ. დაიწყო სასტიკი ომი. ისპანიის სამკვიდრებელისათვის ფრანგები გაშმაგებით იბრძოდნენ, მაგრამ გამოჩენილი სარდლები, რომლებიც ლუდოვიკ მე-XIII დროს აღიზარდნენ, ტიურენნი და კონდე ამ დროს უკვე ცო-

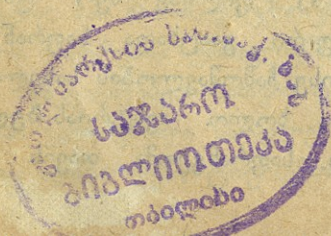
ცხლები აღარ იყვნენ — მათი ადგილი კი ქარაფშუტა კარისკაცებმა დაიკავეს, მაგ. ჰერცოგმა **ვილტორუამ**; პირიქით, მოკავშირეებს იმგვარი პირველხარისხოვანი სარდლები აღმოაჩნდათ, როგორც იყვნენ პრინცი **ევგენი სავოელი**. და განსაკუთრებით **ლორდი მალბორო**.

მთავარი ომი გერმანიაში, ნიდერლანდებში და საფრანგეთის ჩრდილოეთ ნაწილში სწარმოებდა. პრინცი ევგენის დახმარებით ლორდი მალბორო ფრანგებს ზედიზედ ამარცხებდა საქმე იქამდე მივიდა, რომ ჰოლანდიის ცხენოსნების ერთი რაზმი ვერსალთან მიიქრა. ლუდოვიკმა შერიგება ითხოვა, მაგრამ ომი მხოლოდ იმიტომ განაგრძო, რომ მიუღებელი პირობები წამოაყენეს: ფილიფე მე-V ისპანიიდან განდევნას თვითონ მას ავალებდენ; საქმე ისე ცუდად მიდიოდა, რომ აუცილებელი ხდებოდა ყველაფერზე დათანხმება. ლუდოვიკ მე-XIV საბედნიეროდ ინგლისის პოლიტიკაში ცვლილება მოხდა, რადგანაც იქ ომის მოწინააღმდეგე ტორების პარტიამ გაიმარჯვა. ამას გარდა, იმპერატორ ლეოპოლდისა და მისი შვილის იოსებ I სიკვდილის შემდეგ იმპერატორის გვირგვინი ჰერცჰერცოგმა **კარლოსმა** მიიღო, რომელიც მოკავშირეებს ისპანიის ტახტზე ასაყვანად უნდოდათ. ამან გარემოება სრულებით შეცვალა, რადგანაც მოკავშირეებს სრულებით არ სურდათ კარლოს მე-V მონარქიის ხელახლად შექმნა. დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა აგრეთვე ფრანგების შეურყეველი პატრიოტიზმიც, ივინი დამარცხებების მიუხედავად, ერთ არ მიას მეორეზე ადგენდენ, იბრძოდენ გამირულად და მოკავშირეები რამდენჯერმე კიდევ დაამარცხეს. ეს იყო იმის მიზეზი, რომ ფრანგებმა ხელსაყრელი ზავი ჩამოაგდეს მტრებთან **უტრეხტში** და **რაშტადტში**. (1714). ფილიპე მე-V ცნობილ იქმნა ისპანიის მეფედ, მაგრამ უარი გააცხადა საფრანგეთის ტახტზედ, როგორც პირადად, ისე ჩამომავლობის სახელითაც; ინგლისს დაუთმო **ჰიბრალტარი**, ხოლო ავსტრიას **ბელგია**, **მილანი** და **ნეაპოლის სამეფო**. საფრანგეთმა თავის მხრივ

ავსტრიას ფლანდრიის დიდი ნაწილი დაუთმო, ხოლო ინგლისს ჩრდილო-ამერიკის სამფლობელოების ნაწილი. სავოიის ჰერცოგს სავოია დაუბრუნა, (იგი პიემონტთან და სარდინიასთან ერთად სამეფოდ გამოცხადდა.) დასასრულ ჰოლანდიამ ბელგიის ციხეების რიგი დაიკავა და ამით საფრანგეთის წინააღმდეგ თავი უზრუნველჰყო.

საზავო პირობები, ამრიგად, შედარებით ძალიან საპატიო იყო. მაგრამ საფრანგეთის მდგომარეობის შეცვლა ამ დროს მარტო ტერიტორიის შემცირებით არ განისაზღვრებდა; გაუთავებელმა ომიანობამ საფრანგეთი გამოფიტა, მისი ვალი ოთხ მილიარდს უდრიდა, მცხოვრებლების რიცხვი და ნივთიერი კეთილდღეობა ძალზე დაეცა; ამასთანავე ხალხი სულით დაძაბუნდა, ხოლო მთელმა სისტემამ ზნეობრივი მსხვერვეა განიცადა. ასეთი იყო საფრანგეთი, რადესაც იგი ლუდოვიკ XV ს ხელში გადავიდა.

18/
230